

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2013

Monika Soukupová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Sekularizační procesy v české společnosti

od 19. století

Monika Soukupová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Sekularizační procesy v české společnosti

od 19. století

Monika Soukupová

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
2	POJEM SEKULARIZACE	4
3	HISTORICKÉ SOUVISLOSTI.....	5
	3.1 Náboženství v českých zemích do 18. století.....	5
	3.2 Osvícenství	7
	3.3 Náboženská otázka ve Velké francouzské revoluci.....	10
4	REFORMA CÍRKVE CÍSAŘE JOSEFA II.....	12
	4.1 Toleranční patent	13
	4.2 Nová úloha církve	15
	4.3 Reorganizace života Židů podle josefínských reforem	17
	4.4 Situace po smrti Josefa II.....	18
5	PRVNÍ POLOVINA 19. STOLETÍ V ČECHÁCH	19
	5.1 Role katolických kněží v českém národním obrození.....	21
	5.2 Evangelíci v Čechách v první polovině 19. století.....	24
	5.3 Židé v první polovině 19. století.....	26
6	NÁBOŽENSKÁ OTÁZKA V REVOLUCI 1848	27
	6.1 Snahy evangelíků o zrovnoprávnění s katolickou církví	28
	6.2 Reformní požadavky z řad katolické církve	31

6.3	Sekularizace náboženských symbolů v revoluci 1848.....	32
6.4	Důsledky revoluce	34
7	PROBLÉMY DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ.....	36
7.1.	Konkordát 1855 a jeho důsledky	36
7.2	Protestantský patent 1861	37
7.3	Prosincová ústava 1867	39
7.4	Emancipace školství z vlivu katolické církve.....	40
7.5	Proměny života Židů.....	42
7.6	Habsburská monarchie reaguje na 1. vatikánský koncil	44
7.6.1	Zrušení konkordátu.....	46
7.6.2	Antiklerikalismus ve druhé polovině 19. století.....	48
7.7	Sekularizační procesy na českém venkově	49
7.7.1	Desakralizace času	49
7.7.2	Sekularizace náboženských gest a symbolů ve druhé polovině 19. století.....	50
7.8	Dělnická otázka	51
8	PROTIKATOLICKÁ NÁLADA NA ZAČÁTKU 20. STOLETÍ	54
8.1	Myšlenky T. G. Masaryka.....	57
9.	PŘESTUPOVÉ Hnutí PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	59
9.1	Vznik církve československé.....	59
9.2	Českobratrská církev evangelická v Plzni.....	62
9.3	Přestupové hnutí a sekularizace v Čechách	68

10 ZÁVĚR.....	70
11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	73
12 RESUMÉ	81
13 PŘÍLOHY	83

1 ÚVOD

Předkládaná práce popisuje sekularizační procesy v české společnosti od 19. století. Slovo sekularizace je používáno v mnoha různých významech a ne vždy zcela přesně. V této práci termín sekularizace vyjadřuje pokles významu náboženství ve společnosti. Též na otázku, kdy sekularizace společnosti začala, existuje mnoho různých odpovědí. Vycházím ze skutečnosti, že na ústup náboženství z veřejné sféry mělo zásadní vliv osvícenství. Tato práce sleduje časový úsek, který začíná osvícenstvím a končí po 1. světové válce. Toto období je často označováno jako tzv. „dlouhé 19. století“.

Cílem této práce je nalezení odpovědi na otázku, proč Česká republika v současnosti patří k zemím s nejvyšším počtem obyvatel, kteří se nehlásí k žádné z tradičních církví. Při charakterizování současné české náboženské situace se záměrně vyhýbám tvrzení, že je česká společnost ateistická. Stále u nás přibývá lidí, kterým tradiční náboženský život není blízký, to ale neznamená, že tito lidé nevěří v Boha, nebo v nějaký blíže nespecifikovaný vyšší duchovní princip. Zajímavá otázka je, zda byli lidé v 19. století opravdu více věřící, než jsou dnes. Jestliže návštěva nedělní bohoslužby pro člověka v 19. století znamenala pouze zvyk nebo nepsanou povinnost, nabízí se možnost, že mohlo být tehdy procento těch „opravdově věřících“ podobné jako v dnešní době. Cílem této práce ale není mapovat individuální víru jednotlivců. Neptáme se zde, v co lidé věří, ale proč se česká společnost tolik vzdálila tradičnímu církevnímu životu a jaké jsou příčiny ústupu náboženství z veřejného života společnosti.

Jednou z možných odpovědí na tuto otázku je skutečnost, že je v Čechách odklon od náboženství a od církve zapříčiněn čtyřiceti lety komunistické vlády. Komunisté se postarali o téměř dokonalé vymýcení náboženství z veřejného života. Zde je ale na místě otázka: Jak to, že se jim to tak snadno podařilo? Například v Polsku doba komunismu paradoxně postavení církve ve společnosti posílila, protože se lidé

v těchto těžkých časech ještě více semkli s církví. Proč se tak nestalo i v naší zemi? Je to zapříčiněno odlišným historickým vývojem. Na rozdíl od Polska, kde měla katolická církev v dějinách vždy výsadní postavení ve společnosti, v minulosti českých zemí již snahy o omezení moci církve existovaly. Když se tedy komunisté v Československu dostali k moci a rozhodli se zlikvidovat církev, měli již na co navázat. A právě zkoumáním těchto historických příčin se zabývá má práce.

Sekularizací české společnosti se zabývají především religionista Z. Nešpor a historikové J. Hanuš, L. Fasora a J. Malíř, z jejichž prací jsem vycházela. Při vykreslení dějinné situace jsem čerpala z publikací zabývajících se českou historií, především od J. Lněničkové, dále z publikací popisujících české náboženské dějiny, například od R. Říčana. Ze zahraničních zdrojů jsem čerpala především z děl N. Daviese a Ch. Dawsona. Pro popis některých událostí z historie habsburské monarchie jsem použila dvě rakouská díla: Sozialgeschichte Österreichs od E. Bruckmüllera a Die Habsburgermonarchie, kterou vydal kolektiv autorů. Co se dobových pramenů týče, čerpala jsem z časopisu Květy z roku 1836, Čechoslav z roku 1922 a z Časopisu pro katolické duchovenstvo z roku 1828. Sekularizaci společnosti dokládám též tabulkou s počty věřících, rozdělenou podle církví a jednotlivých období, které v této práci sleduji. Při zpracování tématu použiji komparační metodu, metodu analýzy a metodu interpretace textu.

Nejdříve krátce nastíním náboženský vývoj českých zemí do 18. století a navážu charakteristikou osvícenství ve vztahu k náboženství. Poté se budu věnovat české reakci na osvícenství a Francouzskou revoluci a sledovat sekularizační procesy touto reakcí vyvolané. V habsburské monarchii, jejíž součástí byly i české země, se osvícenství projevilo především ve způsobu vlády císaře Josefa II. Je tedy nutné popsat, jaký vliv měla náboženská reforma Josefa II. na náboženskou situaci v českých zemích.

Práce je dále rozdělena na tři velké časové úseky: První polovinu 19. století, revoluci 1848 a druhou polovinu 19. století. Z politických dějin popíši ty klíčové události, které považuji za možné příčiny sekularizace společnosti. Zaměřím se nejen na důležité politické události a názory vzdělavců té doby, ale zobrazím také život obyčejných lidí na venkově.

Rozeberu též náboženskou situaci před 1. světovou válkou. Specifické pro českou společnost byly v té době snahy o odtržení českých zemí od Rakouska-Uherska a averze vůči katolické církvi, která byla vždy úzce spojena s Habsburky.

Snažila jsem se o nový přínos do problematiky sekularizace české společnosti zařazením kapitoly o přestupovém hnutí v Čechách. Je to důležitá, ale málo známá událost, která se odehrála po 1. světové válce. Jedná se o hromadné výstupy z římskokatolické církve. V tehdejší Evropě to byl zcela neobvyklý a ojedinělý jev. Nejvíce lidí z římskokatolické církve vystoupilo na Plzeňsku. Pátrala jsem v archivu evangelického sboru v Plzni, kde jsem se z kroniky dozvěděla, že v Plzni vystoupila z římskokatolické církve téměř polovina obyvatel a nejvíce přestupů se uskutečnilo k českobratrské církvi evangelické. Touto kapitolou uzavřu svou diplomovou práci. Důvodem, proč tato práce končí ve 20. letech 20. století je skutečnost, že jsem příčiny současné sekularizace našla v „dlouhém 19. století“.

2 POJEM SEKULARIZACE

Slovo sekularizace je odvozeno z latinského slova *saeculum*, jehož význam je „věk“, „svět“, ¹ české synonymum tohoto slova je „zesvětštění“. ² Původně sekularizace znamenala propuštění řádového kněze do stavu „světského“ kněze. V souvislosti se státním absolutismem josefínského typu se sekularizací vyjadřovalo převedení církevního majetku pod státní správu nebo jeho vyvlastnění. Dnes je nejrozšířenější význam tohoto slova vymanění společnosti z církevních a náboženských vazeb všeho druhu. ³

Příčiny evropské sekularizace jsou nejčastěji hledány v rozvoji vědy, v modernizaci, v myšlenkách osvícenství, nebo v nově definovaném vztahu mezi státem a církví, který zavedla revoluční Francie. Objevují se ale také názory, že kořeny sekularizace sahají hluboko do minulosti. Podle některých autorů ⁴ sekularizace vychází již ze samotné povahy křesťanství. Známý je výrok z Bible: Odevzdejte tedy, co je císařovo, císaři, a co je Boží, Bohu (Mt 22,21). Sekularizace byla některými mysliteli chápána jako proces, kdy technika zcela vytěsňuje náboženství. Mnozí též předpokládali, že se sekularizace z Evropy postupně rozšíří do celého světa. Nic z toho se však nestalo. Ukázalo se tedy, že sekularizační teorie byla mýtem. ⁵ Dnes je již zpochybněna role Evropy jakožto „laboratoře“ moderní doby a procesu sekularizace, evropský vývoj je spíše výjimkou než standardem. ⁶ V této práci je sekularizací míněn ústup ústřední role náboženství v lidské společnosti.

¹ PETROSILLO, P. *Křesťanství od A do Z*, s. 185.

² PETRÁČKOVÁ, V., aj. *Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]*, s. 682.

³ HORYNA, B., aj. *Filosofický slovník*, s. 360.

⁴ Např. HALAS, F. X. Sekularizace v Evropě od osvícenství po dnešek. In HANUŠ, J., aj. *Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böockenfördeho*, s. 45-46; HALÍK, T. *Vliv globalizace na světová náboženství*. Přednáška v rámci Dne vědy na FF UK v Praze dne 21. března 2012.

⁵ HALÍK, T. *Vliv globalizace na světová náboženství*. Přednáška v rámci Dne vědy na FF UK v Praze dne 21. března 2012.

⁶ HANUŠ, J. Sekularizace 1848-1914: Badatelské problémy a současná situace. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 5-7.

3 HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

3.1 Náboženství v českých zemích do 18. století

Již od raných dob musel český národ tvrdě zápasit o uhájení své náboženské a kulturní svébytnosti. Skutečnost, že tento boj vždy skončil nezdarem, ovlivnila mentalitu českého národa. Dr. Karel Farský to ve svém spise *Náboženství v národě československém* popisuje takto: „V tisíciletém zápase namnoze prohrávaném navykla si československá duše příliš se uhýbat a krčit, zvykla si nedůvěřovat sobě samé.“⁷ Před polovinou 9. století směřovaly na naše území církevní misie především z Bavorska, Pasova a Salcburku, a v roce 863 z Byzantské říše.⁸ „Vznik středověkého státu zde byl neoddělitelně spjat s christianizací nejen tím, že křesťanství se stalo státním náboženstvím, ale hlavně tím, že křesťanský řád postupně prostoupil všechny sféry života.“⁹ Na druhé straně by však byla mylná představa, že násilné pokřesťanštění zcela vykořenilo pohanské zvyky.¹⁰ Středověký církevní život byl však velmi vzdálen od původních křesťanských zásad. Karel IV. a arcibiskup Arnošt z Pardubic byli rozčarováni poklesem zbožnosti v církvi. V roce 1363 byl povolán do Prahy rakouský mnich a kazatel Konrád z Waldhausen. On i jeho další nástupci, Jan Milíč z Kroměříže a Matěj z Janova, kárali pýchu a prostopášnost a upozorňovali na příklad prvotní církve. V roce 1412 vystoupil mistr Jan Hus, který chtěl čistou církev bez výsad a světského bohatství. Nebál se kritizovat nekalé praktiky církevních činitelů, díky kterým církev velmi zbohatla. Jednalo se především o tzv. svatokupectví, „to jest zlé přivolení k směnění duchovní věci za neduchovní.“¹¹ Husovi následovníci však zůstali daleko od svého původního cíle. Roku 1457 vznikla Jednota bratrská jako společnost husitů, kteří se byli zneklidnění

⁷ FARSKÝ, K., *Náboženství v národě československém*, s. 5.

⁸ ČORNEJ, P., aj. *Dějiny zemí Koruny české, 1. díl*, s. 27-28.

⁹ MALÍŘ, J. *Sekularizace a politika v "dlouhém" 19. století*. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí 1848-1914*, s. 11.

¹⁰ Podle O. Halamy pohanství v našich zemích neskončilo příchodem Konstantina a Metoděje, ani vládou svatého Václava, ani Karlem IV. či husitskou revolucí, ale přetrvávalo v mentalitě české společnosti: HALAMA, O. *Úvaha o kořenech českého ateismu*. In *Český ateismus: příčiny, klad, zápory*, s. 56.

¹¹ HUS, J. *Knížky o svatokupectví*, s. 25.

stavem husitské církve a usilovali o nápravu.¹² Sto let po Husovi v Německu veřejně vystoupil Martin Luther. Luther došel k závěru, že člověku ke spáse nepomůže vykonávání dobrých skutků, ale že člověk může být spasen jedinečně Boží milostí, a za jediný pramen víry považoval Písmo svaté. Svým odporem k tradičnímu pojetí víry (odmítáním svátostí, rituálů, tedy toho „obecně náboženského“) a kladením důrazu na individuální víru, učinil Luther paradoxně krok k sekularizaci.¹³ Na Lutherovy myšlenky navázali ve Švýcarsku Ulrich Zwingli a Jan Kalvín.

V období mezi husitskou revoucí a bitvou na Bílé hoře (1620) vyznávala většina obyvatel českých zemí katolictví a utrakvismus. Byla zde ale také zastoupena Jednota bratrská, luteráni, kalvinisté a novokřtěnci, a kromě toho se zde nacházela nepřeborná škála nejrozličnějších sekt a náboženských kroužků.¹⁴ O. Halama upozorňuje na skutečnost, že je pobělohorské konfesijní sjednocení je možné chápat jako tragické přerušení proudu, který odstartovala husitská revoluce a světová reformace. Na druhou stranu ale podle O. Halamy pobělohorská náboženská unifikace zabránila možnosti naprostého náboženského rozbřednutí a oddálila nástup toho, co dnes nazýváme ateismus.¹⁵ V souvislosti s protireformací v 17. století v českých zemích O. Halama upozorňuje na fakt, že „římské katolictví je v 17. století zcela unifikováno, hierarchické struktury dostaly pevné a zajištěné kontury, učení a kult církve jsou na základě tridentinských kánonů a v protivě k protestantské ortodoxii postaveny na pevné základy. A do těchto struktur jsou včleněni v podstatě ještě středověce věřící nekatolíci Čech a Moravy. Jejich mentlita nebyla jistě příliš odlišná od mentality katolických obyvatel království, když ti, již tvořili náboženskou elitu, často přešli

¹² ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*, s. 53.

¹³ HALÍK, T. Přednáška na FF UK v Praze dne 22. listopadu 2012.

¹⁴ HALAMA, O. Úvaha o kořenech českého ateismu. In *Český ateismus: příčiny, klad, zápory*, s. 57.

¹⁵ Tamtéž.

do emigrace."¹⁶ Vrcholem pokřesťanštění Evropy bylo 18. století. V té době ve většině evropských zemí existovalo úzké spojení mezi náboženstvím a politikou a křesťanství plnilo důležitou společenskou funkci.

3.2 Osvícenství

Po skončení třicetileté války se v Evropě začala uznávat nutnost soužití katolíků a protestantů, a jelikož si lidé stále cenili svou společnou kulturu, byli nuceni zdůrazňovat ty její složky, které byly katolíkům i protestantům společné, to znamená její světské stránky. Jedním z hlavních činitelů, které vedly ke změně názorového klimatu, byl nárůst laické inteligence a vznik vrstvy novinářů a profesionálních literátů v Anglii, Nizozemí a Francii. Třída obchodníků v Nizozemí a Anglii a právníci a úředníci ve Francii postupně zaujali místo šlechty jako vedoucí představitelé kultury. Tyto nové střední vrstvy pokládaly náboženství za soukromou záležitost, která se týká pouze svědomí jednotlivce, zatímco veřejný život je zásadně životem podnikání.¹⁷ V roce 1685 byl ve Francii Ludvíkem XIV. zrušen Edikt nantský. Mnozí hugenoti se rozhodli svou zemi opustit a odcházeli především do Anglie, Nizozemska a Německa. Silnou zbraní těchto protestantských emigrantů byl jejich kritický duch. Nesnažili se hájit protestantismus, už v něj ani nevěřili, ale napadali nesnášenlivost a důvěřivost ortodoxních věřících. Tak se stala emigrantská inteligence předchůdcem francouzských encyklopedistů. Hugenoti, kteří zůstali ve Francii, v podstatě obětovali své zásady. Navštěvovali katolické mše, ale v nitru věřili něčemu jinému. Tak vznikl nový druh protestantských katolíků, lidí, kteří praktikovali náboženství, kterému nevěřili. Vytvořili ve Francii centrum náboženské nespokojenosti a odporu, zejména v měšťanstvu, které zůstávalo v úzkém styku s hugenotskými emigranty v Nizozemí a Anglii. I když tato nespokojená

¹⁶ HALAMA, O. Úvaha o kořenech českého atheismu. In *Český ateismus: příčiny, klad, zápory*, s. 57.

¹⁷ DAWSON, Ch. *Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?* s. 203-204.

menšina nemohla vyznávat své staré náboženství, nic jí nebránilo kritizovat katolicismus. A tak jejich působení spolu s působením sekulárních racionalistů vytvořilo atmosféru kriticismu, skepticismu a nepřátelství vůči autoritě, která prostoupila francouzskou kulturu 18. století.¹⁸ V 17. století bylo hlavní laboratoří osvícenství Nizozemí, od poloviny 18. století se již centrem osvícenství stala Francie a odtud se rozšířilo do celé Evropy.¹⁹ Skutečnost, že se osvícenství nejplněji projevilo ve Francii, bylo z velké části způsobeno mezinárodní prestiží, které dosáhla francouzská kultura už za vlády Ludvíka XIV. V té době se Versailles stal nejen vzorem evropské monarchie, ale také arbitrem ve věci evropských způsobů chování a vkusu. Na jedné straně zde byla galikánská katolická kultura, na druhé straně zde působilo výrazné hnutí vědeckého racionalismu, čerpající z myšlení italské pozdní renesance (Campanella, Descartes).²⁰

Za zlatý věk náboženství byl dlouho považován středověk a na dobu osvícenství bylo pohlíženo jako na dobu úpadku náboženské víry. Současní historikové a religionisté však přišli se zjištěním, že tento názor byl velmi zkreslený a z části ovlivněn romantiky, kteří se snažili vypořádat s osvícenstvím a znovuoživit katolickou víru. T. Halík vysvětluje, že středověk jakožto náboženskou epochu musí nutně vidět historik, studuje-li pouze literární památky. Problém je však v tom, že literární památky vytvářeli především klerikové. Současným trendem je zkoumání životního stylu obyčejných lidí. A právě při něm byla odhalena překvapivá zjištění. Halík upozorňuje, že jsou dochovaná hlášení, které pravidelně posílali venkovští faráři biskupům, a historikové s podivem zjišťují, že si v nich kněží stěžují na mizivou účast farníků na nedělních bohoslužbách. Obyčejní lidé ve středověku žili ještě převážně v lidovém pohanství. Podle Halíka bylo zlatým věkem náboženství naopak osvícenství. Halík vysvětluje, že po zabavení církevních panství je již nespravovali feudálové, ale příslušníci měšťanských vrstev, kteří dbali

¹⁸ DAWSON, Ch. *Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?* s. 208.

¹⁹ DAVIES, N. *Evropa, dějiny jednoho kontinentu*, s. 615-616.

²⁰ DAWSON, Ch. *Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?* s. 211.

o vzdělání svých poddaných.²¹ Vzdělání prostého lidu leželo na srdci i panovníkům té doby. V habsburské monarchii se o rozšíření gramotnosti obyvatel zasloužila Marie Terezie. Doba osvícenství byla tedy dobou rozšíření gramotnosti venkovských obyvatel, kterým se spolu se světským vzděláním dostalo samozřejmě i vzdělání církevního. Z tohoto úhlu pohledu lze na dobu osvícenství pohlížet jako na zlatý věk náboženství.

Doba osvícenství byla ale též dobou rozsáhlé kritiky církve. Předmětem kritiky byla především zkonstatělost církve, pověřčivost, pobožnůstkářství a fanatismus. Našly se však i hlasy, které bojovaly s náboženstvím jako takovým. Začala být zpochybňována sama podstata náboženské víry a její smysl v moderní, racionální společnosti. Odpor proti teologii vyjadřovaly v 17. a 18. století tři ideologie: panteismus (ztotožnění Boha s přírodou), deismus (víra v Boha, který ale nijak nezasahuje do běhu světa) a ateismus, který vycházel z La Mettrieho mechanického materialismu. Největším bojovníkem proti náboženství byl Francois Marie Voltaire, který považoval náboženství za klam, jehož zdrojem je nevědomost. Přestože zavrhl římskokatolické náboženství, které se odvolává na zázrak a zjevení, principiálně víru v Boha neodmítl. Hlavním důvodem Boží existence je podle Voltaira účelnost v přírodě.²² Lidé v 18. století si ještě život bez Boha nedokázali představit.

Osvícenství odstartovalo sekularizační procesy tím, že se kritika církve z úzkých intelektuálních kruhů pomalu, ale jistě, rozšířila mezi širokou veřejnost. Postupem času znal Voltairova díla každý vzdělaný měšťan a nakonec se díla osvícenců dostala i ke stále gramotnějšímu venkovskému obyvatelstvu.

²¹ HALÍK, T. *Vliv globalizace na světová náboženství*. Přednáška v rámci Dne vědy na FF UK v Praze dne 21. března 2012.

²² ČECHÁK, V. Francois Marie Voltaire. Život a dílo. In *Francois Marie Voltaire. Výbor z díla*, s. 24-26.

3.3 Náboženská otázka ve Velké francouzské revoluci

Jak bylo již výše zmíněno, předrevoluční Francie byla centrem náboženské nespokojenosti a nejednoty. Panovníkovi nezbylo, než se přiklonit k náboženské toleranci. Znamenalo to tedy ústup od poslední části hesla bourbonské Francie „jeden král, jeden zákon, jedna víra“. Tento průlom do principu náboženské jednoty jako základní opory řádu ve státě i ve společnosti byl důsledkem rozkladu tradičních hodnot. Roku 1790 byla vyhlášena Občanská ústava duchovenstva, která změnila život církve ve Francii. V rámci nové organizace církevní správy byla zrušena třetina diecézí. Byly zrušeny všechny řeholní řády, a ve jménu svobody lidských práv byl zrušen celibát kněžstva a nerozlučitelnost manželství. Od září 1792 museli duchovní přísahat věrnost republice. Uzavřela se většina kostelů, některé byly zbořeny.²³ Byl vyvlastněn církevní majetek, aby se zaplatily státní dluhy.²⁴ Smutnou skutečností bylo, že revoluce nakonec vedla válku i proti lidu, v jehož jménu zprvu vystoupila. Příkladem toho bylo roku 1796 brutální potlačení povstání sedláků ve Vendée, kteří bránili své kněze. Aby byla ukončena neutěšená náboženská situace a aby byl konečně zajištěn klid v zemi, rozhodl se Napoleon Bonaparte roku 1801 uzavřít konkordát²⁵ se Svatým stolcem. To ale zdaleka neznamenal návrat ke všem starým pořádkům. Nadále už přetrvávala například rovnost vyznání před zákonem, civilní sňatek a rozdělení diecézí.²⁶ „Že nadešel konec sakrálního věku, ukazovala výrazně i definice Francie. V preambuli konkordátu už nebyla označena jako katolický stát, ale jako stát s většinou katolického obyvatelstva.“²⁷ Historik, religionista a filosof náboženství M. Eliade upozorňuje, že byl sice zatlačen do pozadí vliv náboženských institucí na politiku, ale na druhou stranu přetrvávalo náboženské pochopení politických institucí.

²³ HALAS, F. X. Sekularizace v Evropě od osvícenství po dnešek. In HANUŠ, J., aj. *Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böockenfördeho*, s. 48-57.

²⁴ LÉBLOVÁ, M. *Církev, sekularizace, nacionalismus*, s. 17.

²⁵ Z hlediska mezinárodního práva disponuje Svatá stolice právní subjektivitou a státy s ní mohou uzavírat smlouvy. Tyto smlouvy se nazývají konkordáty: SEIDL-HOHENVELDERN, I. *Mezinárodní právo veřejné*, s. 150.

²⁶ HALAS, F. X. Sekularizace v Evropě od osvícenství po dnešek. In HANUŠ, J., aj. *Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böockenfördeho*, 48-57.

²⁷ Tamtéž, s. 57.

Například v parlamentu byla obecná vůle pochopená nábožensky, jako „společenský duch“. Za Francouzské revoluce se hlavními politickými hesly staly základní pojmy novozákonní zvěsti: svoboda – „ke svobodě vás Kristus vysvobodil“ (Ga 5,1), rovnost – „není tu ani otrok ani svobodný [...] všichni jste jedno v Kristu Ježíši“ (Ga 3,28) a bratrství – „jediný je váš Mistr, vy všichni jste bratři“ (Mt 23,8).²⁸ Tyto skutečnosti nám jasně ukazují, že přes všechny změny, které Velká francouzská revoluce ve vztahu k církvi a náboženství přinesla, nelze v té době mluvit o žádném velkém poklesu významu náboženství ve společnosti.

²⁸ ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení IV. Od epochy objevů po současnost*, s. 437-438.

4 REFORMA CÍRKVE CÍSAŘE JOSEFA II.

Chceme-li zkoumat náboženskou situaci v českých zemích v době osvícenství, musíme vzít v úvahu, že v té době byly české země součástí habsburské monarchie. V roce 1780 nastoupil na trůn císař Josef II. Byl to panovník, který během své desetileté vlády provedl řadu reforem, mnohé z nich se týkaly církve. Tyto církevní reformy jsou dodnes hodnoceny velmi rozporuplně. Josef II. je často popisován jako bojovník proti církvi, který rušil kláštery a z kněží učinil pouhé státní úředníky. Na druhou stranu jej však mnozí líčí jako panovníka, který se zasloužil o rozkvět církve a náboženského života. Tato kapitola bude zkoumat, jaký vliv měly josefínské reformy na religiozitu v Čechách.

Nutnost reformy katolické církve si uvědomovala již Marie Terezie, přestože byla hluboce věřící a vychovávána v barokním duchu. Bylo potřeba oslabit moc církve ve prospěch státu a racionalizovat liturgii. K reformám církve docházelo i v Římě, sídle papeže a kurie. Velkou inspirací pro Josefa II. byly myšlenky Ludvíka Antonína Muratoriho, italského katolického kněze a zakladatele tzv. italského osvícenství. Podle Muratoriho barokní forma zbožnosti (např. touha po zázracích, pouti) už neodpovídala mentalitě člověka 18. století. Za důkaz pravé zbožnosti pokládal provádění „činné lásky k bližnímu“ v křesťanské charitě. Josef II. měl částečně připravenou půdu pro přijetí svých reforem tím, že většina budoucích rakouských kněží v první polovině 18. století studovala v Římě, kde se s Muratoriho názory seznámili a někteří se dokonce stali jeho velkými obdivovateli.²⁹ Josef II. se inspiroval Muratoriho knihami *O pravé zbožnosti* a *O křesťanské lásce k bližnímu*. Činná láska k bližnímu se stala základem rakouského katolického osvícenství a Josef II. nutil církev, aby více rozvíjela charitativní činnost.³⁰

²⁹ LORENZOVÁ, H. Bolzanův proces. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církve. náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 17.

³⁰ MALÍŘ, J. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 21.

4.1 Toleranční patent

V době, kdy nastoupil Josef II. na trůn, již Evropu zaplavovaly osvícenské myšlenky. Bylo už zřejmé, že „ideový monopol brzdí možnost hospodářské prosperity a celkového rozvoje státu.“³¹ Josef II. svými reformami navázal na práci Johanna von Justi a Josepha von Sonnenfels, zakladatelů kameralistiky³². Podle kameralistů je jistá míra náboženské tolerance pro stát prospěšná, protože násilné vynucování určitého náboženského vyznání a následné pronásledování může způsobit vylidnění, zpusťování a chudobu. Tato tolerance ale neměla znamenat svobodu vyznání v plné šíři. Kameralisté viděli v náboženství prostředek, který má vytvářet občanské mravy, proto měly být povoleny pouze již veřejně uznané instituce. Jednalo se tedy jen o církve římskokatolickou, luterskou nebo reformovanou, které byly veřejně uznané podle vestfálského míru.³³

Habsburská monarchie byla nejen mnohonárodnostním, ale také multikonfesijním útvarem. Náboženská různorodost však nebyla na první pohled patrná, protože se Habsburkové velmi okázale hlásili k římskokatolické církvi a náboženství elit určovalo konfesijní charakter celé monarchie. Většímu zviditelnění této náboženské různorodosti bránil také trvalý válečný stav s Osmanskou říší.³⁴ Toleranční patent³⁵ Josefa II. byl vlastně prvním přiznáním multikonfesnosti monarchie. Tolerančním patentem, vydaným 13. října 1781, bylo povoleno evangelické augsburské (luteránské), reformované helvétské (kalvínské) a řeckopравoslavné vyznání.³⁶ Vyvedením těchto menšin z ilegality a jejich zviditelněním mohlo být na tyto menšiny lépe ideologicky, politicky a

³¹ MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*, s. 15.

³² Kameralistika je věda, která ekonomiku spojuje s jejím uplatněním v politice: MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*, s. 15.

³³ MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*, s. 15.

³⁴ MALÍŘ, J. Sekularizace a politika v „dlouhém 19. století“. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 18.

³⁵ Viz příloha 1.

³⁶ Ani jedna z povolených protestantských církví přitom nevycházela přímo z české reformace (husitství), nýbrž byly odnožemi evropské reformace 16. století: NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, s. 10.

ekonomicky působeno. Císař chtěl též zabránit emigraci schopných a bohatých protestantů, aby zbytečně nedocházelo k hospodářskému oslabování habsburské říše.³⁷ Podle M. Gaži "státem dirigovaná tolerance tří nekatolických vyznání byla motivována zejména snahou o co nejméně problémové prolnutí dohlížecích a ,mediálních funkcí církevního života se státními zájmy."³⁸ Zavedením tolerance pro tři nekatolická vyznání vlastně znamenalo, že habsburská monarchie zviditelnila navenek svou náboženskou pestrost, která byla dosud skrytá pod okázalým katolicismem Habsburků.

Dominantním a státem podporovaným náboženstvím bylo ale pořád katolictví³⁹ a pro nekatolíky platilo mnoho omezujících předpisů. „Například při sňatku dvou partnerů rozdílné víry musela být dána při výchově přednost katolickému náboženství. Dalším z omezujících předpisů bylo například i to, že evangelické modlitebny a kostely nesměly mít žádné výrazné znaky církevních staveb - věže, zvony ap. Evangelíci se také museli podrobit obecnému poučení o katolické věrouce. Nekatolíků bylo v populaci poměrně málo a byli dosti často rozptýleni jen v některých oblastech. Jejich život se řídil podle pravidel odlišných od většinové populace, například měli legální možnost rozvodu."⁴⁰ I přes tyto skutečnosti je ale zavedení náboženské tolerance krokem, který měl vliv na sekularizaci společnosti.

³⁷ MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*, s. 15.

³⁸ GAŽI, M. *Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem*, In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 17.

³⁹ Většinové katolické společenství se rozdělovalo na tři skupiny, které se lišily především v konkrétním vykonávání ritu: Římskokatolická církev, arménsko-katolická církev, která se v roce 1666 podřídila papeži, a řeckokatolická uniátská církev, která se poddala papeži už roku 1595 a od římského katolictví se odlišovala především liturgií, používáním mateřského jazyka při bohoslužbě a nedodržíváním či neznalostí celibátu: HLAVAČKA, M. *Konflikt skrytý v toleranci. Církev a stát v předbřeznové době*. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 141.

⁴⁰ LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*, s. 250.

4.2 Nová úloha církve

Jak již bylo výše zmíněno, na josefínské reformy existuje mnoho protichůdných názorů. Historik Jiří Malíř popisuje, že „císař Josef s oprávněným odůvodněním, že kláštery neplní svou funkci, zrušil v letech 1782-1784 v Rakousku celkem 78 klášterů, z toho 44 klášterů v Čechách a na Moravě.“⁴¹ Byly zrušeny ty kláštery, jejichž způsob života nekorespondoval s císařovým utilitarismem, tj. které nebyly státu prospěšné. Zůstaly kláštery zřizující nemocnice, školy a jiné sociální služby pro veřejnost.⁴² Oprávněnost rušení klášterů a nutnost celkové reformy církve potvrzuje i historik Eduard Winter, který ve svém díle *Tisíc let duchovního zápasu* popisuje, že kláštery v době Josefa II. byly především útočiště lidí, kteří se vyhýbali práci a v klášteře nalézali pohodlný život. Žebravé řády prý za vyžebnané peníze prováděly soukromé peněžní obchody. Část vyžebnaných peněz byla též prohýřena v kartách. Nejhorší poměry byly podle Wintera v Praze u hybernů, protože vedení církevní provincie bylo v Římě. V roce 1690 Řím dokonce vyzval arcibiskupa, aby klášter podrobil vizitaci. Při této vizitaci byl odhalen tragický úpadek klášterního života, ale nebyly provedeny žádné kroky k nápravě.⁴³ Proto byla roku 1737 z Říma nařízena další vizitace, při které bylo odhaleno, že „otcové se potloukali se ženami po vinicích u Prahy, v sakristii vedle hlavního oltáře slavili pitky až do pozdní noci, a obchody s vyžebnanými penězi dostaly téměř bursovní ráz.“⁴⁴

Prodejem klášterů a jejich inventáře bylo získáno již v roce 1783 asi 15 miliónů zlatých. Tyto peníze byly základem tzv. náboženského fondu, který byl použit na zlepšení státní správy.⁴⁵ E. Winter popisuje, že „zatímco v pěti stoletích před Josefem byla zřízena jedna farnost přibližně každý druhý rok, připadá v Josefově době nejméně pět farností na rok,

⁴¹ MALÍŘ, J. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 19.

⁴² *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band IV. Die Konfessionen*, s. 7.

⁴³ WINTER, E. *Tisíc let duchovního zápasu*, s. 116.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ MALÍŘ, J. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s.19.

tedy desetinásobek předchozích, mnohem více věřících dob."⁴⁶ Z náboženského fondu byly financovány také generální semináře, které měly připravovat budoucí kněze. Josefínský kněz měl být skromný a pilný, měl být především otcem chudých, nemocných a sirotků, protože pravá zbožnost v josefínském duchu spočívala v činné lásce k bližnímu, a nikoli v modle mnichů nebo v „okázalé, divadelní barokní zbožnosti". Dobrý farář měl ale také šířit osvětu. Měl být úředníkem, který vede matriky, měl být především hlasatelem státu.⁴⁷ Od josefínských dob se kněží stále více zabývali světskými záležitostmi.

Hlavním cílem Josefa II. však bylo podřízení církve státu. Náboženství bylo zakomponováno do vládní politiky. M. Hlavačka popisuje, že reformy prováděné v duchu tolerantního křesťanského humanismu měly především posilovat státní dohled nad církví a snažily se z ní vytvořit nástroj státní správy např. v oblasti vedení matrik nebo péče o chudé. „Římskokatolická církev ztratila rokem 1781 nejen výlučnost, ale také přímou podřízenost Římu. Nadřazenost papežské vůle byla silným postjosefínským státem uznána už jen v čistě dogmaticko-věroučných záležitostech. O přijetí papežských nařízení na území říše rozhodovala jen světská moc, tedy monarcha. Placetum regium⁴⁸ a budování národních či státních církví bylo základním trendem doby."⁴⁹ Zásahy do organizace církve se ale netýkaly jen církevní správy. Dotkly se též sféry duchovní. Došlo k zásahům do liturgie a náboženské tradice, např. omezení konání poutí a procesí.⁵⁰

⁴⁶ WINTER, E. *Tisíc let duchovního zápasu*, s. 134.

⁴⁷ MALÍŘ, J. Sekularizace a politika v „dlouhém" 19. století. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 16-20.

⁴⁸ Placetum regium zakazovalo církvi komunikovat přímo s Římem a opravňovalo jmenovat církevní hodnostáře, zaručovalo platnost světské soudní pravomoci i nad duchovními.

⁴⁹ HLAVAČKA, M. Konflikt skrytý v toleranci. Církev a stát v předbřeznové době. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 139.

⁵⁰ *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band IV. Die Konfessionen*, s. 8.

4.3 Reorganizace života Židů podle josefínských reforem

Za vlády Josefa II. se zlepšilo postavení Židů ve společnosti. Josef II. vydal reformy, které odstranily dosavadní četná protižidovská opatření. Byla vydána ale i nařízení, která zapříčinila úpadek židovské náboženské víry a úpadek dodržování předpisů judaismu i židovských zvyků. M. Crhová popisuje, že před nástupem Josefa II. na trůn byli Židé oddělenou sociální skupinou. „Ačkoliv křesťanské autority v jednotlivých zemích usilovaly o úplnou náboženskou jednotu, od středověku dělaly v případě židů výjimku. Tato výjimka byla založena na teologickém zdůvodnění - židé měli žít jako trpěná menšina, aby svědčili ‚pravdě křesťanství. Obývali uzavřené čtvrti (ghetta), kontakt s křesťany jim byl znemožněn nejen dogmaty jejich křesťanských sousedů, ale i vlastními náboženskými předpisy. Byli povinni nosit zvláštní označení a vymezen byl určitý počet živností a řemesel, kterým se směli věnovat. Politické a právní autority úředně nebraly Židy jako jednotlivce na vědomí. Židovské obce měly naproti tomu rozsáhlou autonomii, staraly se o většinu stránek života svých členů a byly zprostředkovatelem mezi Židy a státem. Osobní záležitosti jako sňatky, rozvody, dědictví a podobně spadaly pod pravomoc židovských institucí.“⁵¹ M. Crhová dále popisuje, že „v rámci josefínských reforem, jejichž cílem bylo vytvořit centralizovaný stát, bylo zapotřebí rozšířit kompetenci státu na sféry, které měly dříve autonomní status.“⁵² Židé si tak měli jako jednotlivci vytvořit vztah ke státu. Židovské školy byly pod státním dohledem, zároveň ale mohli Židé již studovat na univerzitách. Tolerančními edikty bylo dále zakázáno používat hebrejštinu v účetních knihách. Další reformy zrušily právní autonomii Židů v občanských a trestních záležitostech.⁵³ Tato nová organizace židovského života našla kladnou odezvu mezi světskou židovskou

⁵¹ CRHOVÁ, M. Proměny židovského náboženského života. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 187.

⁵² Tamtéž, s. 189.

⁵³ Tamtéž, s. 187.

inteligencí zastávající myšlenky židovského osvícenství, tzv. *haskaly*, jejíž příslušníci se snažili zařadit Židy do moderní společnosti.⁵⁴

4.4 Situace po smrti Josefa II.

Despotický styl vlády opřený o policii i finančně náročná politika zapříčinily, že po smrti Josefa II. v roce 1790 byla říše v katastrofálním stavu. Rakousko převzal jeho mladší bratr Leopold.⁵⁵ Byl nucen některé Josefovy reformy zrušit, např. generální semináře, neustoupil ale v otázce *placetum regium*, ani nátlaku na zrušení tolerančního patentu a v otázce navrácení postátněného majetku církvi. Leopold II. též nepřímo podporoval nekatolíky, založil např. nadaci pro studenty bohosloví z Čech při evangelických školách ve Wittembergu a Lipsku.⁵⁶ Jelikož došlo k uvolnění cenzury, objevovaly se pravidelně v novinách zprávy o Francouzské revoluci. J. Lněničková popisuje, že „tato doba přinesla i dosud nevídanou vlnu pamfletové a brožurkové literatury, ve které se veřejně diskutovalo o příkladu francouzských revolucionářů z mnoha různých hledisek. Myšlenky Francouzské revoluce tak mohly v českém prostředí zapustit kořeny.“⁵⁷

V roce 1792 nastoupil na trůn císař František, který se snažil osvícenské proudy v katolické církvi usměrnit. Církev byla pojmána jako správní jednotka státu, která měla dohlížet nad duchovním životem poddaných občanů. Stejně jako jeho předchůdci ale zcela odmítal vliv katolické církve na stát.⁵⁸ Z josefínské doby již navždy přetrvalo zeslabení politicko-sociální role církevních institucí.

⁵⁴ CRHOVÁ, M. Proměny židovského náboženského života. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 187.

⁵⁵ LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*, s. 28.

⁵⁶ Tamtéž, s. 250.

⁵⁷ Tamtéž, s. 63.

⁵⁸ Tamtéž, s. 251.

5 PRVNÍ POLOVINA 19. STOLETÍ V ČECHÁCH

Začátek 19. století je obdobím završení konfesionalizace započaté v raném novověku. Císař František I. si uvědomoval, že obyvatelstvo českých zemí je stále ještě „barokně“ věřící, a v katolické církvi viděl podporu pro své cíle.⁵⁹ Obnovil tradici poutí a procesí a za jeho vlády byly opět povoleny některé řeholní řády, např. 1827 jezuité. Přístup do monarchie získali také redemptoristé a milosrdné sestry sv. Karla Boromejského.⁶⁰ Na začátku 19. století vydal císař František I. nařízení, která posílila katolickou restauraci v Rakousku. Byly zvýšeny pravomoci biskupů a představených klášterů, byla obnovena církevní vězení a téměř byl znemožněn odchod z řádů.⁶¹ Rakousko sice na Vídeňském kongresu odmítlo konkordát, na druhé straně ale podporovalo obnovu církevního státu.⁶² Na začátku 19. století bylo obnoveno a opraveno velké množství poutních kostelů a kaplí. 19. století tak bylo obdobím oživení venkovské barokní religiozity, érou poutí, procesí a plných kostelů. V tomto smyslu je možno na 19. století nahlížet jako na nejcirkevnější období českých náboženských dějin.

Rekatolizace českého obyvatelstva byla navenek úspěšná, ale jak píše např. J. Kořalka, s výjimkou jižních Čech a velké části Moravy byla katolická zbožnost u většiny lidí už v té době vlažná a povrchní. V českých zemích se nikdy nepodařilo zcela vymýtit husitství a českobratrství. Hluboké kořeny zde též zapustila tradice josefinismu.⁶³ Čím dál častěji se objevovaly kritiky vůči konkrétním projevům církevní zbožnosti, které byly nesený ve jménu „pravého křesťanství“.⁶⁴ Například Milota Zdirad Polák ve spise s názvem *Cesta do Itálie* kritizoval italskou katolickou zbožnost: „Nejhlavnější předmět vychování jest římská katolická víra. Šťastní by byli

⁵⁹ GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 59.

⁶⁰ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 252.

⁶¹ LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*, s. 252.

⁶² Tamtéž.

⁶³ KOŘALKA, J. *Češi v Habsburské říši a v Evropě*, s. 86-87.

⁶⁴ PUTNA, M. C. Religiozita v 19. století: zbožnost nezbožných. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 9.

Neapolitáni, kdyby jim výborné základy její známy byly, ale o pravém, vzdělaném, čistém, srdečném náboženství zde se neví a v nynějším 19. století takového modlářství se dopouštějí, že každý příchozí z chladnějších krajin uleknouti se musí."⁶⁵

V důsledku společenských a politických změn konce 18. a začátku 19. století se katoličtí duchovní rozdělili na konzervativní a liberálnější část, podle míry sblížení s okolním světem.⁶⁶ Restaurační režim však uznával pouze konzervativní, dogmatické pojetí katolicismu a měl zájem na tom, aby toto jednotné pojetí katolicismu nebylo narušováno. Dokladem toho je sesazení liberálně uvažujícího pražského profesora náboženství Bernarda Bolzana a následný „Bolzanův proces“⁶⁷. Bolzano se snažil spojit myšlenky osvícenského racionalismu s katolickou vírou a prosazoval mnoho reformních požadavků, například bohoslužbu v mateřském jazyce nebo zdobrovolnění celibátu. Střediskem jeho názorů bylo především litoměřické biskupství v době biskupa Josefa Františka Hurdálka.⁶⁸ Bolzano chápal Ježíšovo učení především jako mravní princip, a cílem všech lidí je společně usilovat o obecné blaho.⁶⁹ Pečeť bolzanovského myšlení najdeme například u básníka Františka Ladislava Čelakovského, politika Lva Thuna nebo biskupa Jana Valeriána Jirsíka. Generace osvícenců ovlivněná Bolzanem považovala tradiční přístup k víře za povrchní. Jádrem křesťanství je láska k bližnímu, která se projevuje skrze dobročinnost. Tito filosofové v podstatě zredukovali náboženství na etiku a sociální praxi.

Stále častěji se objevovala kritika církve. Na stránkách historizující beletrie se objevovala kritika církve jako instituce, která v klíčových

⁶⁵ POLÁK, M. Z. *Cesta do Itálie*, s. 22.

⁶⁶ ŠEBEK, J. Malé zamyšlení nad textem K. Schatze. In HANUŠ, J., aj. *První sněm celosvětové církve: první vatikánský koncil 1869-1870*, s. 46.

⁶⁷ V roce 19819 byl proti Bolzanovi započat proces, který skončil až v roce 1825. O ukončení procesu se zasadili reformně smýšlející katoličtí duchovní, především arcibiskup Chlumčanský, díky němuž Bolzano nebyl uvězněn, ale byl poslán do penze a bylo mu zakázáno kázat a publikovat. Své názory ale nikdy neodvolal: BOLZANO, B. *Vlastní životopis*, s. 54-110.

⁶⁸ LÉBLOVÁ, M. *Církev, sekularizace, nacionalismus*, s. 20-21.

⁶⁹ BOLZANO, B. *Výbor z filozofických spisů*, s. 93-124.

momentech dějin vystupovala na straně národních nepřátel. Vlastenecké podezření budila také skutečnost, že křesťanství do českých zemí přinášeli především němečtí misionáři.⁷⁰ Nebyla už kritizována ale jen církve jako instituce, byla kritizována i církevní dogmata. J. Rak se zmiňuje o tom, že „kritika církevních dogmat se pomalu stávala atributem moderního člověka a vlastenečtí duchovní nesli zvláště těžce skutečnost, že liberálními názory se začínala sytit i národní ideologie opouštějící dosavadní výlučně jazykový charakter. Čeští kněží se proto hlavně snažili smířit svou víru a národní cítění. Stať Antonína Norberta Vlasáka, vyjadřující obavy z toho, že chvályhodná náboženská snášenlivost se mění v lhostejnost a falešně chápaná modernost vede k tomu, že mnozí Češi se již začínají stydět přiznat, že jsou katolíky.“⁷¹ M. Gaži líčí, že dobové mínění o náboženských sklonech zdejší inteligence nebylo valné, například v roce 1843 si publicista a politik Franz Schusselka posteskl, že „polovina vzdělanců je zcela bez náboženství, nebo si vymýšlí náboženství pokud možno nejpočetnější.“⁷²

5.1 Role katolických kněží v českém národním obrození

V českém prostředí byla první polovina 19. století dobou oživení vlastenectví, známou jako české národní obrození. M. Gaži popisuje, že průběhu 19. století byly „skutky víry v Boha stále více ztotožňovány s vlasteneckými postoji.“⁷³ O tom svědčí mimo jiné také v té době velmi oblíbená vyprávění o vlasteneckém putování po Čechách. V určitém smyslu to vlastně bylo putování po farách. Sice se z nich celkem podrobně dozvídáme o knihovně dotyčného duchovního správce, také o tom, že odebírá české časopisy a že s hosty rád mluví o „věcech vlasteneckých“, ale není zde ani zmínky o tom, jestli se návštěvník

⁷⁰ RAK, J. Náboženství a společnost - náboženství ve společnosti. České národní hnutí a katolická církev před březnem 1848, In NEŠPOR, Z. R., KAISEROVÁ, K., aj. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*, s. 36.

⁷¹ Tamtéž, s. 39.

⁷² GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolicismem a „moderním“ katolicismem. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 19.

⁷³ Tamtéž.

účastnil bohoslužby. Podle J. Raka v té době již hlavním úkolem kněze nebylo hlásání evangelia, ale šíření národního uvědomění.⁷⁴ Jako kněží-buditelé vešli do dějin například Antonín Jaroslav Puchmajer, Vojtěch Nejedlý, Josef M. Rautenkranc, novodobými pěstiteli české prózy byly kněží Josef Liboslav Ziegler, Matěj Josef Sychra, Fr. Sláma-Bojenický, Josef Vojtěch Sedláček, Antonín Marek, Josef Vetešník. Kněz Antonín Hanikýř založil roku 1830 Dědictví sv. Jana Nepomuckého na vydávání dobrých katolických knih. Karel Vinařský měl hlavní podíl na založení Dědictví sv. Prokopa (1860) a uskutečnil Čelakovského myšlenku Časopisu pro katolické duchovenstvo. Tento časopis se začal vydávat v roce 1828. Mezi kněze-spisovatele patřili dále například Václav Šulc, Josef Ehrenberg nebo Beneš M. Kulda.⁷⁵

Spojení lidu s národem a jazykem vrcholí v názorech Josefa Jungmanna. Jazyk se stal nejdůležitější známkou národa.⁷⁶ Jungmannova koncepce byla postavena na myšlence „důsledné emancipace českého národa jako nositele české státnosti.“⁷⁷ Jedna z politicky nejaktivnějších osobností mezi českými katolickými kněžími 19. století byl Václav Šulc, básník, překladatel, novinář, organizátor, politik a budovatel chrámů.⁷⁸

Časopis Čechoslav roku 1822 uvedl: „Blaze tobě vlasti milá! Hle budoucí tvoji duchovní pastýři o tebe pečovati počínají. Ó, jakých blahodějných následků lze se tu nadíti.“⁷⁹ „Zajisté nikomu nelze více pro řeč učiniti a jí oblíbení získati, jako duchovnímu pastýři, jemuž jedinému popřáno u veřejnosti její vábné strany vylíčiti [...],“⁸⁰ bylo popsáno v časopise Květy z roku 1836. J. Rak popisuje, že „v politických

⁷⁴ RAK, J. Náboženství a společnost - náboženství ve společnosti. České národní hnutí a katolická církev před březnem 1848, In NEŠPOR, Z. R., KAISEROVÁ, K., aj. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*, s. 33.

⁷⁵ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III*, s. 445.

⁷⁶ KUTNAR, F. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, s. 84.

⁷⁷ LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*, s. 80.

⁷⁸ GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 31.

⁷⁹ *Čechoslav*, s. 40.

⁸⁰ *Květy*, s. 111.

podmínkách před rokem 1848 byla opravdu kazatelna místem, odkud bylo možno promlouvat k většímu počtu posluchačů, a bylo tedy jen logické, že se jí národní hnutí snažilo využít pro svou agitaci. Navzdory velké účasti duchovních se však česká národní ideologie vyvíjela sekulárním směrem a později nabrala vyloženě protiklerikální charakter.⁸¹ O poslání kněze se rozepisuje i *Časopis pro katolické duchovenstvo*. Kněz má působit „co tlumočník a vysvětlovatel vůle a zákonů vladařských k zachování pořádku, pokoje a štěstí obecného“, má být prostředníkem „mezi zemskou vládou a poddanými jejím.“⁸²

Účast českých kněží na národním obrození zapříčinila úpadek teologické hloubky českého katolicismu. J. Rak popisuje, že kněží byli zaštitěni státní autoritou, a tudíž nebyli nuceni k náročnějším polemikám, ve kterých by hájili svou víru. Chybělo i filosoficky podložené odmítání náboženské víry. Čeští vzdělanci plnili své náboženské povinnosti, aby nebyli obviněni z nedostatečné loajality vůči státu, ale v soukromí se netajili pochybnostmi. Příkladem toho byl Josef Jungmann.⁸³

V době národního obrození došlo ke ztotožnění víry s vlasteneckými postoji. Správný křesťan měl být také vlastencem. Kněží se stali šířiteli vlasteneckých myšlenek a volali po emancipaci českého národa. Z náboženství se tak pomalu začala stávat především nauka o etice a morálce. Víra v nadpřirozené jevy, zázraky a světce se stala pouze záležitostí venkovského folklóru. Moderní a racionálně myslící křesťan věřil v Boha, který představoval dobro, dával řád světu a smysl lidskému životu.

⁸¹ RAK, J. Náboženství a společnost - náboženství ve společnosti. České národní hnutí a katolická církev před březnem 1848, In NEŠPOR, Z. R., KAISEROVÁ, K., aj. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*, s. 35.

⁸² *Časopis pro katolické duchovenstvo*, s. 5.

⁸³ RAK, J. Náboženství a společnost - náboženství ve společnosti. České národní hnutí a katolická církev před březnem 1848, In NEŠPOR, Z. R., KAISEROVÁ, K., aj. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*, s. 35.

5.2 Evangelíci v Čechách v první polovině 19. století

V období protireformace v českých zemích evangelické církve nesměly působit.⁸⁴ Tajné nekatolictví v předjosefinské epoše tvořilo jen malé procento populace, a víra těchto nekatolíků byla dost vzdálená dobovým evangelickým konfesím. Až po vyhlášení náboženské tolerance Josefem II. v 80. letech 18. století se z těchto zdrojů začaly vytvářet moderní evangelické církve.⁸⁵ Z. Nešpor uvádí, že „se toleranční doba, vymezená vydáním Tolerančního patentu (1781) a ukončená odstraněním omezení nekatolických církví (1849, respektive 1861), stala nejen érou budování luterských a kalvínských sborů v českých zemích, ale přímo jejich fundamentální epochou, která podstatnou měrou určovala další vývoj českého, moravského a slezského evangelictva a potažmo spolupůsobila na celkové náboženské poměry v těchto zemích.“⁸⁶

Do poloviny 19. století téměř nedocházelo ke zvyšování podílu evangelíků v populaci a bylo založeno jen velmi málo (deset) nových či obnovených evangelických sborů, většinou tam, kde to bylo nezbytně nutné z důvodu obtížné správy příliš rozlehlých územních celků.⁸⁷ Z. Nešpor popisuje, že v té době byly evangelické sbory v Čechách a na Moravě chudé a ničím příliš nelákaly. Nejen, že neměly nové přistoupivší, ale potýkaly se s existenčními problémy, byly rády, že si zajistily pouhou reprodukci.⁸⁸

Na evangelické církve se vztahovala mnohá omezení. Modlitebny musely být bez věží, bez zvonů a nesměly mít přístup z ulice. Evangeličtí faráři nemohli vést matriky ani žádné jiné důležité církevní knihy. Povolení sestavovat registry svých věřících získali evangeličtí faráři roku 1829.

⁸⁴ Kromě několika specifických výjimek, jako byly dva luterské sbory reformačního základu v Ašsku a restrihované luterské sbory ve Slezsku, z nichž po válce o dědictví Rakouské v habsburských zemích zůstal jen jeden jediný: NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 116.

⁸⁵ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 116.

⁸⁶ Tamtéž, s. 116-117.

⁸⁷ Tamtéž, s. 120. V tabulce v příloze 2 této práce jsou uvedeny počty věřících, kteří se při sčítání lidu v roce 1828 hlásili k augsburské a helvetské církvi.

⁸⁸ Tamtéž, s. 127.

Katolický farář měl právo navštěvovat nemocné nekatolíky a v případě nutnosti je i pohřbívat, ale evangelický farář toto právo vůči katolíkům neměl. Katolík se mohl stát kmotrem nekatolického dítěte, opačně to ale možné nebylo. Všechna smíšená manželství musela být uzavírána před katolickým knězem a protestantský pastor mohl být přizván jen jako svědek. Děti ze smíšených manželství následovaly víru svého otce, v případě, že byla katolická. V opačném případě následovali otce pouze synové, a dcery se stávaly katoličkami. Tato omezení jasně ukazují, že náboženská tolerance ještě zdaleka neznamenal rovnost. M. Hlavačka vysvětluje, že napětí mezi katolíky a nekatolíky bylo ale způsobeno hlavně tím, že dokonce ani tato nerovnoprávná pravidla nebyla ze strany katolického kléru často respektována. Například nekatoličtí ženichové byli před svatbou s katoličkou nuceni podepsovat reversy, že budou své děti vychovávat v katolické víře, nebo, že se protestant nesměl po rozvodu smíšeného manželství oženit. Koncem 40. let 19. století začali odvážnější evangeličtí duchovní tyto překážky ostře kritizovat. Jedním z nich byl pražský kalvinistický duchovní Bedřich Vilém Košut, který v době revoluce (1848) ve svém Česko-bratrského věstníku volal po rozšíření náboženské tolerance až do polohy náboženské rovnosti.⁸⁹ Podle M. Hlavačky „Košut zcela vědomě překročil v nastalé revoluční době všechny dosavadní zvyklosti regulující vztah katolíkům k protestantům tím, že on i jeho bratr Benjamin otevírali tabuizovaná témata z historie reformních hnutí (např. jeho články o Husovi, Chelčickém a Lutherovi).“⁹⁰ Evangelíci začali do širší národní společnosti hojně vstupovat teprve kolem poloviny 19. století (např. Jan Kollár, Pavel Josef Šafařík, František Palacký), přičemž šlo především o členy augsburské církve.⁹¹

⁸⁹ HLAVAČKA, M. Konflikt skrytý v toleranci. Církev a stát v předbřeznové době. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 141.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 128.

5.3 Židé v první polovině 19. století

Židé sídlili především ve městech a tvořili přibližně 2 procenta obyvatelstva. Až do poloviny 19. století jim byla vyhrazena ghetta, ze kterých se mohli vystěhovat pouze za předepsaných podmínek. Na Židy se vztahovaly i některé zvláštní zákony. Od doby vlády Josefa II. sice spadali Židé pod stejnou jurisdikci jako křesťané, ale až do roku 1848 museli platit navíc zvláštní tzv. toleranční daň, nesměli kupovat deskové statky a provozovat podnikatelskou činnost v některých odvětvích. Nesměli bez povolení uzavírat sňatky. Na židovské rodiny se vztahoval tzv. familiantský zákon, což byl předpis, podle kterého mohlo být v Čechách pouze 8600 židovských rodin a na Moravě pouze 5400 rodin. Znamenalo to, že rodinu směl založit pouze jediný syn. V důsledku josefínských nařízeních nemuseli Židé nosit vně ghett na oděvu zvláštní znamení, mohli studovat na všech školách včetně universit (mimo teologické fakulty).⁹² J. Lněničková popisuje, že „nové zákonodárství týkající se Židů bylo v roce 1797 shrnuto v Židovském systemálním patentu, který platil až do roku 1848. Na základě tohoto patentu pak byly uzákoněny některé výhody pro židovské řemeslníky, například židovské děti se směly učit všem řemeslům. Židovským řemeslníkům bylo také povoleno se oženit mimo numerus clausus. Plné občanské zrovnoprávnění Židů přinesl až rok 1848, kdy byla jejich rovnost s křesťany potvrzena kabinetním listem z 8. dubna a v říjnu téhož roku byly zrušeny i zvláštní židovské daně a zvláštní matriky.“⁹³

⁹² LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*, s. 248.

⁹³ Tamtéž.

6 NÁBOŽENSKÁ OTÁZKA V REVOLUCI 1848

Od roku 1830 v Evropě znovu nahlas zaznívaly požadavky občanských svobod. Politické události v Evropě vyvolaly v Rakousku diskuse o vládě a politickém systému. Měšťané požadovali především větší účast na politickém životě, novou ústavu, kontrolu státních financí a kvalitnější ochranu osob a majetku.⁹⁴ Podnikatelé požadovali větší podporu podnikání. Drobní řemeslníci prohrávali svůj boj s konkurencí továren. Armáda požadovala více finančních prostředků. Duchovní si stěžovali na státní dohled. Venkovští obyvatelé již nechtěli robotovat a chtěli se zbavit feudálních vazeb. Rakouský stát byl v důsledku hospodářské krize a opakovaných neúrod velmi zadlužen. Na počátku roku 1848 byla již situace neúnosná a strnulý systém absolutistické monarchie v čele s neschopným panovníkem nebyl schopen provést reformy.⁹⁵ Impulsem k revoluci v Evropě se stala únorová revoluce v Paříži. Za počátek revoluce v českých zemích je považováno shromáždění ve Svatováclavských lázních 11. března 1848, kde byla přijata petice. Na první místo byla kladena rovnoprávnost obou zemských národností, až na druhém místě byly požadavky státoprávní. 27. března 1848 přišla odpověď z Vídně, která rovnoprávnost češtiny s němčinou neuznala a odvolávala se přitom na Obnovené zřízení zemské. Pražané sepsali novou petici, ve které odmítli Obnovené zřízení zemské jako základ politického uspořádání poměrů českých zemí. Vídeňská vláda poté uznala jazykovou rovnoprávnost češtiny a němčiny ve státní správě a školách, slíbila rozšíření českého zemského sněmu o měšťany a sedláky.⁹⁶

⁹⁴ BRUCKMÜLLER, E. *Sozialgeschichte Österreichs*, s. 356-360.

⁹⁵ LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*, s. 56.

⁹⁶ Tamtéž, s. 97.

6.1 Snahy evangelíků o zrovnoprávnění s katolickou církví

Revoluce 1848 se stala okamžikem prvního výraznějšího vstupu evangelíků do lidového povědomí. Nejvlivnějšími osobnostmi byli pražský farář církve helvetského vyznání Bedřich Vilém Košut a katecheta německého lutherského sboru Josef Růžicka. Oba představitelé začali jménem svých církví požadovat jejich úplné zrovnoprávnění s římským katolicismem, dále zřízení českomoravské evangelické konsistoře a evangelického oddělení na teologické fakultě, a požadovali dokonce církevní unii, protože podle jejich názoru byla tato dvě novodobá vyznání potomkům českých bratří vnucena. Košut s Růžickou začali vydávat časopis *Česko-bratrský hlasatel*⁹⁷, jehož články podněcovaly k emancipaci a národnímu uvědomění.⁹⁸

Například v čísle 1-2 z roku 1849 promlouvali k čtenářům takto: „Podotýkáme tuto jen, že příčinou rozvinující se svobody, ve všech lidských stavích, a skoro v každé živnosti nyní velká rozjitřenost myslí, napnutost, nedočkavost a nespokojenost panuje; že předsudky všeliké zvláště u obecného lidu jsou hluboko vkořeněny, že tudy ani nám evangelíkům to nemůže tak přicházeti divno, když příčinou rozdílu náboženství místem rozhořčenost panuje. Zvláště an se máme nových práv účastnými státi s jinými, kteří až posud nad námi panovali, kterým to však pochuti není [...] Práva pak evangelíků budeme zastávati, ne jak jim dle neblahých tolerančních zákonů vyměřeny aneb raději odměřeny byly, nýbrž jak dalece se se zásadou úplné svobody náboženské a církevní rovnosti srovnávají, jakož nám v nejvyšším rozhodnutí na petici českou od 18. dubna m. r. a v základních právech nastávající nové ústavy přiřknuto jest.“⁹⁹

⁹⁷ *Česko-bratrský hlasatel* vycházel v letech 1849-1850, poté byl nahrazen umírněnějším *Česko-bratrským věstníkem*, ale i ten byl zrušen roku 1851 po nástupu Bachova absolutismu.

⁹⁸ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 131.

⁹⁹ Cit. dle MELMUK, P. Svědectví roku 1848 o náboženské a konfesní situaci v Čechách, In NEŠPOR, Z. R., KAISEROVÁ, K., aj. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*, s. 355.

Košutova kázání měla též protikatolickou tendenci a poukazovala k slávě české reformace. Vzpomínka na českou reformaci byla oživena pod vlivem německého idealismu¹⁰⁰, ve kterém zejména romantismus vyzdvihoval národ a národní minulost. „Vlastenci si zakládali na původnosti své mateřské řeči. Hledal se nejstarší národ v Evropě, to jest ten, který má nejpůvodnější jazyk. Byly shromažďovány a obdivovány doklady původního národního umění, národní báje a pověsti. Byly vypočítávány výrazné vlastnosti a ctnosti národní.“¹⁰¹ Stále více se prohlubovala spojitost mezi národním sebeuvědoměním a náboženstvím.

Růžička a Košut byli zvoleni do Národního výboru a 18. dubna 1848 v něm předložili „Předběžné návrhy“, týkající se poměru protestantského obyvatelstva z Čech k státu a církvi. Požadovali, aby byla potvrzena náboženská svoboda novým majestátním listem ve smyslu Rudolfova majestátu, aby bylo evangelíkům dáno nové manželské právo, aby partnery rozdílné víry mohli oddávat evangeličtí duchovní a aby ve smíšených manželstvích rodiče mohli sami rozhodnout, jak budou děti vychovávat. Dále chtěli, aby byla zrušena šestinedělní cvičení při přestupech, aby si mohli sami spravovat matriky, aby nemuseli odvádět štólu a desátky katolickým úřadům, aby mohli pronášet pohřební řeči i na katolických hřbitovech, aby modlitebny směly býti opatřeny věžemi a zvony a aby platy evangelických učitelů a pastorů byly hrazeny z českého kamerálního fondu. Žádali také zřízení evangelické konzistoře pro evangelíky na pražské teologické fakultě. Vyslovily též požadavek spojení české evangelické církve augsburské (luterské) a helvetské v jednu a žádali povolení české konfese bratrské. V neposlední řadě požadovali, aby evangelické modlitebny, školy a fary byly zřizovány jako katolické z veřejných prostředků.¹⁰² Národní výbor

¹⁰⁰ Německý idealismus byl filosofický směr, probíhající od roku 1750 téměř sto let. Mezi přední německé idealisty patří filosofové Herder, Kant, Fichte, Schelling, Hegel. Němečtí idealisté viděli v pozadí za všemi věcmi ducha světa, který se projevuje v duši národa, jednotlivec je součástí národa a národ dochází svého určení teprve ve státě. Ve jménu idealistických myšlenek došlo k národnímu uvědomění mnoha evropských národů: ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*, s. 293-297.

¹⁰¹ ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*, s. 311.

¹⁰² HREJSA, F. *Dějiny české evanjelické církve*, s. 264.

tyto požadavky bez větších změn připojil ke své petici císaři. 25. dubna 1848 byla vydána ústava (Pillersdorfova ústava), kterou byla mimo jiné zaručena také i svoboda víry a svědomí. Církevní unie realizována nebyla, protože se vláda obávala vzrůstu českého nacionalismu, ale ostatním, z hlediska státu neproblematickým požadavkům, bylo vyhověno. V lednu 1849 bylo vydáno tzv. Protestantské provizorium, které rušilo toleranční omezení a evangelíky fakticky i symbolicky ve většině případů zrovnoprávňovalo s římskými katolíky.¹⁰³ „Z hlediska většiny českých, moravských a slezských evangelíků se tak ‚dárce Provizoria‘ (a později také Protestantského patentu) František Josef I. postavil po bok ‚dárce tolerance‘ Josefa II. a revoluční výdobytky byly hodnoceny jednoznačně pozitivně.“¹⁰⁴

Čeští evangelíci však stále pomýšleli na spojení obou evangelických církví. A tak se již v dubnu po vydání konstituce Růžička a Košut opět začali aktivně snažit prosadit toto spojení.¹⁰⁵ Mezitím se však změnila politická situace a po nástupu Bachova absolutismu již nebylo žádné vyjednávání o spojení církví možné. Košut byl krátce vězněn, pak vypovězen do Celovce (Klagenfurt) a nakonec musel odejít do emigrace. Stejně tak byl umlčen Česko-bratrský hlasatel i umírněnější Česko-bratrský věstník, který jej nahradil. V euforii, která díky Protestantskému provizoriu nastala, se tím ale evangelické církve necítily být příliš poškozeny.¹⁰⁶ Nakonec se stejně ukázalo, že na tak dalekosáhlý krok, jako je spojení obou evangelických církví v jednu, nebyly evangelické sbory ani připraveny.¹⁰⁷ K tomuto spojení došlo až v roce 1918.

¹⁰³ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 132.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ HREJSA, F. *Dějiny české evangelické církve*, s. 265.

¹⁰⁶ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*. 132.

¹⁰⁷ ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*, s. 311.

6.2 Reformní požadavky z řad katolické církve

Nespokojené hlasy se neozývaly ale jen od utiskovaných evangelických církví. I z řad panujících, římskokatolické církve, volaly hlasy po reformě vlastní církve. P. Melmuk shrnuje hlavní požadavky reformních katolíků do tří okruhů: „distance od papežství, zrušení celibátu a nahrazení latiny národním jazykem, v Čechách tedy češtinou. Další časté důrazy byly například zjednodušení kultu a ceremonií, znovunastolení rovnosti všech věřících, odstranění absolutistických zřízení i v organizaci církve.“¹⁰⁸ Reformní požadavky českého nižšího kléru tlumočil na shromáždění kněží 18. května 1848 v Praze rektor zdejšího Lužického semináře, bolzanovec František Náhlovský. Jak popisuje M. Gaži, „jeho slova měla výrazný národní akcent, zejména v těch pasážích, které navrhovaly zřízení svého druhu českého ‚velvyslanectví‘ v Římě či zvýšení počtu diecézí. Národnictví rozhodně nekonvenovalo jen duchovním, kteří byli naladěni na radikální notu. Významná část katolického duchovenstva, a tedy v rámci českých zemí i značný počet příslušníků kulturněsociální vrstvy zvané inteligence, se otevřeně hlásila k českému hnutí. Měla na co navazovat. Katoličtí ‚intelektuálové‘ byli tradičními nositeli a prohlubovateli českého cítění, přesněji řečeno českých sebeidentifikačních konceptů, a to již minimálně od 17. století.“¹⁰⁹

Přednesené požadavky vzbudily velkou nelibost biskupů a sám pražský arcibiskup Schrenk byl proti. Praktické důsledky akce kněží nenesli, protože byl František Náhlovský zatčen a odvolán do Saska.¹¹⁰ Jeho názory podporoval a rozvíjel Karel Havlíček Borovský. Součástí revoluce bylo lidové hnutí na venkově, které bylo namířené mimo jiné

¹⁰⁸ MELMUK, P. Svědectví roku 1848 o náboženské a konfesní situaci v Čechách, In NEŠPOR, Z. R., KAISEROVÁ, K., aj. *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780-1918)*, s. 355.

¹⁰⁹ GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 20-21.

¹¹⁰ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 255.

také proti některým církevním vrchnostem a proti placení desátků.¹¹¹ Požadavky reformních kněží byly velmi podrobně popsány například v článku, který byl 1. května 1848 zaslán Karlu Havlíčkovi Borovskému a podepsaném šiframi M. K. a D. B. dvěma duchovními z jihočeského kraje.¹¹² Článek nese název „Program k poradám katolického duchovenstva v záležitostech politicko-církevních“. Mimo jiné v něm stojí: „Nyní jsme svobodní i my, cesty se nám nezavírají, ruce neváží, mysl svéhlavě netrudí, staré systémy duchovního ukrutenství z kořene se vyvrací, tak že pravda a spravedlnost má svůj průchod, aniž třeba se báti pro ni pohanění a soudu. Horlivost naše může býti zjevná všemu lidu, milování bez pokrytectví, právo bez úplatků, ctnost bez přetváření, zásluha bez uznání. V konstitučním státě i církvev Kristova stane se svobodnější. Je potřeba sjednotiti síly a raditi se, jak by mnohým nepořádkům byla přítrž učiněna a jakou nápravu zjednati.“¹¹³

6.3 Sekularizace náboženských symbolů v revoluci 1848

V revoluční době mělo mluvené slovo významnou roli. Dne 12. dubna 1848 vyslovil v průběhu dikůvzdání za udělenou ústavu v katedrále sv. Víta pražský arcibiskup Alois Josef Schrenk modlitbu, která zahrnula veškeré dění do roviny Boží vůle: „Čest, dík a sláva budiž Tobě, Hospodine, od věrného lidu Tvého. Ty smiloval jsi se nad námi, Tys vyslyšel hlasy Otců našich a modlitby naše [...] Tys ráčil nový život uděliti národu láskou dobrého krále [...]“¹¹⁴

Jelikož bylo v té době veškeré dobové politické dění v českém prostředí soustředěno prakticky jen do Prahy jako centra země, vykonávali často pražští studenti agitační cesty do menších měst, aby

¹¹¹ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 255.

¹¹² Podle J. Lukáška se v prvním případě pravděpodobně jedná o kaplana K. Müllera z Říмова, v druhém případě to není zjištěno.

¹¹³ LUKÁŠEK, J. *Česká evangelická církev v době revoluční r. 1848*, Praha 1937, s. 272.

¹¹⁴ RANDÁK, J. Sekularizace náboženské řeči a gest v české revoluci 1848/1849. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 53.

Praha nezůstala od zbytku země izolována a hnutí nebylo omezeno jen na hlavní město. Jeden takový agitační proslov zaznamenal ve svých pamětech František Slavomír Štěpánek. „Jsme svobodni! Slova ta dávné věky nezazněla v uších našich. Radujme se, těšme se a jásejme nad tímto nesmírným darem lásky Boží a dobroty královské, neboť konstituce jest onen mesiáš, který nás vykoupí z všeliké poroby a s ní vycházejících neřestí, konštituce pravá a dobrá jest onen základ vši blaženosti naší, neboť v ní a z ní se nejvíce rozšíří a rozmnoží ono krásné přikázání Páně, milujte se vespolek, milujte se jako bratři a sestry, jako dítky jednoho otce, aby z nás povstala ta velká rodina Páně, o níž praví písmo jeden ovčinec a jeden pastýř.“¹¹⁵

Náboženská symbolika byla prostředkem k lepšímu pochopení tehdejších novot. Projevy tak získaly patřičnou vážnost a projednávání záležitosti tak nebyly vnímány jako pouze světské, ale byly zařazeny do duchovní roviny. Promluvy s použitím náboženské symboliky umožnily přeložit politický slovník do jazyka, který byl pro tehdejší lidi známější. Právě v tomto účelovém spojení politických věcí a náboženské dimenze spatřuje J. Randák moment sekularizace náboženských gest a promluv. Připomíná ale, že tehdy nešlo o sekularizaci uvědomovanou, že se pravděpodobně jedná jen o pohled naší současnosti. Postupem času se ryze náboženský moment vytratil a zbyla pouze účelovost.¹¹⁶

Využívání náboženských gest a symbolů pro politické cíle vlastně přetrvalo do dnešní doby. Zajímavé je pozorovat, jak se v dnešní sekularizované společnosti představitelé států, kteří sami věřící nejsou, na významné státní svátky účastní bohoslužeb, nebo na závěr důležitých projevů pronášejí modlitby.

¹¹⁵ RANDÁK, J. Sekularizace náboženské řeči a gest v české revoluci 1848-1849. FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 56.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 56-62.

6.4 Důsledky revoluce

Dědictvím revoluce 1848 byl počínající skrytý rozchod českého národa s katolickou církví. Do revolučních bouří šli katoličtí duchovní společně se „svými ovečkami“. Kněží a řeholníci se účastnili stavby barikád a po potlačení revoluce sdíleli s národem i represe. Martin C. Putna popisuje, že katolická církev byla „krutým paradoxem vydělena z národa právě tou hodnotou, za niž bojovala s ním společně: svobodou.“¹¹⁷ Na jednu stranu se jednalo o svobody, které požadovali čeští reformističtí kněží (především k intenzivnější práci pro národ), současně s tím však církev požadovala „svobodu od státního dozoru, svobodu k prosazení její absolutní vlády uvnitř církve a k ohrazení církve vůči ideovým útokům z liberální společnosti.“¹¹⁸ Rozkol mezi národem a katolickou církví byl zapříčiněn právě tím, že církev odmítla reformní požadavky a postavila se na stranu reakce. Katolicismus přestal být od té doby považován za národní náboženství.¹¹⁹ Liberálně orientované veřejnosti začala být církev protivná svými protimodernickými a protinacionálními postoji.¹²⁰

Výsledkem revoluce bylo zrušení poddanství a vrchnostenské správy, které se dotklo i církevních panství, roboty a desátků. Po nástupu císaře Františka Josefa na trůn v prosinci 1848 začala likvidace zbytků revolučního hnutí v Rakousku. Rok 1848 představoval zásadní zlom i pro vztah státu a církve. 4. března 1849 vydal císař tzv. oktrojovanou ústavu, ve které zaručil církvi, ale i jiným státně uznaným náboženským společnostem, právo samostatně spravovat své záležitosti. Tím získala církev svobodu, ale zároveň katolické náboženství ztratilo výsadní postavení jakožto jediné státní náboženství. Císař poté vyzval biskupy, aby vládě předložili návrhy, jak si představují nový vzájemný poměr církve a státu. Konference se konala ve Vídni od 29. dubna do 20. června

¹¹⁷ PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*, s. 146.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 152.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 153-154.

¹²⁰ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 132.

1849 za účasti 29 biskupů a 4 kanovníků zastupujících zaneprázdněné biskupy. Předsedal kardinál Schwarzenberg. Žádali volnou korespondenci se Svatou stolicí, svobodný výkon jurisdikce v duchovních záležitostech vůči klerikům i laikům, nedotknutelnost církevních nadací i právo zřizovat nové, výlučnou správu teologických ústavů, svobodu kázání i bohoslužebného pořádku, odevzdání církevních statků, jmenovitě náboženského fondu, do církevní správy, rozšíření dozoru církve na výchovu mládeže a možnost konat synody a shromáždění. Císař vydal patenty z 18. a 23. dubna 1850, kterými zrušil placet regium a ponechal biskupům samostatné rozhodování o vnitřních církevních záležitostech. Tak byl definitivně zrušen josefinismus a byla otevřena cesta ke konkordátu.¹²¹

V prosinci 1851 byly vydány tzv. Silvestrovské patenty, které zaručovaly respektování náboženské svobody a rovněž garantovaly uznaným náboženským společnostem samostatnou správu jejich záležitostí. V tomto ohledu představovala široká míra individuální i kolektivní náboženské svobody jeden z mála významných výdobytků revolučních událostí, které se podařilo zachovat.¹²² Znamenalo to překonání identifikace státu s určitou církví. Katolická církev tak ztratila postavení státní církve.

¹²¹ KADLEC, M. *Přehled českých církevních dějin II*, s. 201.

¹²² GEORGIEV, J. Mezi svéprávností a poručnictvím. K postavení církvi v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 170.

7 PROBLÉMY DRUHÉ POLOVINY 19. STOLETÍ

7.1. Konkordát 1855 a jeho důsledky

Dne 18. srpna 1855 byl podepsán konkordát mezi Svatou stolicí a habsburskou monarchií. Podepsali jej papežův zástupce u císařského dvora, pronuncius kardinál Vilae Prelá a císařův zástupce, vídeňský kníže-arcibiskup Otmar Rauscher. Konkordátem bylo definitivně odstraněno placetum regium, dále byl garantován volný styk mezi biskupy z habsburské monarchie a Římem, biskupům byla vrácena jurisdikce nad klérem, a také byl nastolen církevní dohled nad manželstvím a školstvím. Katolické církvi bylo přiznáno právo cenzury, které se vztahovalo nejen na náboženskou literaturu. Brzy se ovšem ukázalo, že konkordát nepřinesl církvi prospěch, ale naopak ohrozil její svobodu, kterou zaručovaly zákony z roku 1850. Po porážce Rakouska v Itálii roku 1859 začali v habsburské monarchii přebírat moc liberálové.¹²³ Uzavření konkordátu vyvolalo v liberálních kruzích obrovský odpor. Nejvíce byl kritizován církevní dohled nad školstvím a závislost učitelů na církevní vrchnosti.¹²⁴ V habsburské monarchii se proti konkordátu zformoval tzv. „rakouský kulturkampf“¹²⁵, jemuž připravilo cestu přijetí Prosincové ústavy¹²⁶ v roce 1867. V rámci tohoto „kulturního boje“ byly v květnu 1868 vydány tzv. májové zákony, které podstatně omezovaly platnost konkordátu. „Zákon o manželském právu obnovil platnost zákoníku z roku 1811 a vyjímal otázky manželské z výlučné kompetence římskokatolické církve. Další ze zákonů pak upravil interkonfesijní poměry jako

¹²³ *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band IV. Die Konfessionen*, s. 30-31.

¹²⁴ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 256.

¹²⁵ Kulturkampfen je myšlen konflikt mezi katolickou církví a státní mocí, která nechtěla vedle sebe trpět žádnou jinou autoritu: POKORNÝ, V. Rakouský a český „kulturkampf“. In *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století* s. 130. V českém prostředí je pro tento jev častěji používán termín "antiklerikalismus". Termín Kulturkampf je v německé historii použit pro náboženský konflikt v 70. a 80. letech 19. století mezi Německem (Otto von Bismarck) a papežem (Pius IX.).

¹²⁶ Na základě Prosincové ústavy 1867 habsburská monarchie přestala být konfesním státem, viz kapitola 7.3.

náboženství dětí, přestup z jedné konfese do druhé apod."¹²⁷ Nutno ale podotknout, že tyto události z velké části české pozornosti unikaly, protože, jak popisuje J. Pokorný, „všechny významné kroky kulturkampfu podnikly rakouské vlády v době, kdy měl český národ na práci jiné důležité věci. Májové zákony byly vyhlášeny v květnu 1868, kdy se chystala oslava položení základního kamene národního divadla, další čtyři zákony, omezující vliv církve, schválil rakouský parlament v roce 1874, kdy opět brala za své jednota české politiky."¹²⁸

7.2 Protestantský patent 1861

Pád neoabsolutismu v roce 1859 předznamenal i změny, ke kterým se schylovalo ve sféře konfesního práva. Zásadní vliv na vývoj vztahu státu a církví v Rakousku mělo vytrvalé úsilí protestantů v uherské části monarchie dosáhnout skutečné náboženské rovnoprávnosti. Jak dokládají protokoly zasedání ministerské konference ve Vídni ze srpna 1859, otázka zalitavských evangelíků patřila k nejnaléhavějším bodům programu. Z této diskuse měli mít podíl také evangelíci z předlitavské části monarchie, do jejichž postavení zasáhl tzv. protestantský patent, který byl vydán 8. dubna 1861 vládou Antona von Schmelinga. Touto listinou byly oficiálně zrovnoprávněny evangelické církve (helvétského a augsburského vyznání) s katolickou církví.¹²⁹ Církve získaly oprávnění samostatně spravovat své záležitosti.¹³⁰ Toto právo bylo upraveno v §1

¹²⁷ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 256.

¹²⁸ POKORNÝ, V. Rakouský a český „kulturkampf“. In *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*, s. 130.

¹²⁹ GEORGIEV, J. Mezi svéprávností a poručnictvím. K postavení církví v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církve, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 171

¹³⁰ Sbory seskupeny v senioráty a v superintendence. Sbory si volily staršovstva s farářem v čele, vysílaly delegáty do konventů seniorátních a superintendenčních, volily seniory a superintendenty i ostatní členy seniorátních a superintendenčních výborů. Volbou byli určováni poslanci pro zákonodárný generální synod. Ale císař si ponechal v rukou právo potvrzovat zvolené superintendenty a vedle synodu zůstala ve Vídni jako dědička konsistoře vrchní církevní rada, jež vedla skutečnou správu církve jako úřad státní. Tím a císařovým právem potvrzovat usnesení synodu byla samospráva církve silně omezena: ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*, s. 315.

pantentu: „Evangelíci augsburského i helvetského vyznání mají právo, záležitosti své církevní samostatně pořádati, spravovati a řídití.“¹³¹

Od 60. let 19. století je možné pozorovat nárůst významu evangelíků v českém i německém prostředí českých zemí. Z. Nešpor uvádí, že „do konce první světové války bylo nově založeno 38 augsburských sborů v Čechách, devět na Moravě a dvanáct ve Slezsku a příliš pozadu nezůstávala ani reformovaná církev: v Čechách vzniklo 23 nových sborů, na Moravě deset a ve Slezsku jeden.“¹³² Ke společenskému vzestupu evangelíků přispělo mnoho faktorů. Jednak to byly bezesporu legální změny jejich postavení a fakt, že se v té době velká část české společnosti rozešla s římskokatolickou církví, ale určitý vliv mělo také v té době velmi populární vyzdvihování nekatolické epochy národních dějin, např. T. G. Masarykem.¹³³ Z evangelických kruhů také pocházely některé významné osobnosti českého národního života, zejména Pavel Josef Šafařík a František Palacký.¹³⁴

Navzdory těmto skutečnostem ale evangelíci i nadále zůstávali mezi českým obyvatelstvem jen malou menšinou.¹³⁵ Z. Nešpor upozorňuje na fakt, že se Košutovi s Růžičkou a ostatními protagonisty revoluce z řad českých evangelíků nepodařilo pro své názory dlouhodobě nadchnout ani vlastní evangelické prostředí. Evangelíci se spokojili s výdobytky revoluce a opět se uzavřeli do sebe. Evangelickým časopisům po počátečním rozmachu klesal počet odběratelů a neúspěchem skončily další pokusy o jejich vydávání v průběhu šedesátých let. Lidovým věřícím evangelíkům šlo v té době mnohem více o symbolické „vyrovnání se s katolicismem“, které se projevovalo

¹³¹ *Internetové stránky Univerzity Karlovy* [online], [cit. 2013-04-10].

Dostupné z: < <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/41-1861.htm> >.

¹³² NEŠPOR, Z. R. Etablované menšiny: evangelíci a Židé. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 138.

¹³³ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 149.

¹³⁴ KOŘALKA, J. *Češi v Habsburské říši a v Evropě*, s. 87.

¹³⁵ Viz příloha 2.

především v podobě horečné stavební činnosti. Luteráni i reformovaní zbaveni tolerančních omezení bořili své chrámy a stavěli si reprezentativnější budovy, a kde na to neměli peníze, alespoň ke stávajícím modlitebnám přistavovali věže.¹³⁶ Už soudobí evangeličtí duchovní (stoupenci konfesionalismu) viděli ve svých řadách určitý odklon od konfesionalismu ve prospěch světských zájmů. U evangelíků často převažovaly zájmy národní, ekonomické, sociální a politické nad zájmy náboženskými. Například člen pražského augsburského sboru Vincenc Paseka přešel od vydávání náboženské literatury (Ilustrovaný evangelický věstník) k listům, které byly určeny také pro širší veřejnost (Hus) a nakonec začal vydávat časopisy, které s evangelickou církví neměly nic společného (Český student).¹³⁷

7.3 Prosincová ústava 1867

Dne 21. prosince 1867 byla v habsburské monarchii vydána nová ústava, která znamenala rozšíření občanských práv a svobod. Tato ústava také zrovnoprávnila všechny dosud zákonem uznané konfese. Náboženskou svobodu ustanovují články 14-16 této ústavy: „Úplná svoboda víry a svědomí každému jest pojištěna. [...] Každá církev a společnost náboženská zákonem uznaná má právo, náboženství společně a veřejně spravovati [...] Přívržencům vyznání náboženského, které není zákonem uznáno, dovoleno jest, v domě náboženství provozovati, pokud takové provozování není ani proti zákonu, ani proti mravopočestnosti.“¹³⁸ Zrovnoprávnění konfesí v monarchii znamenalo již definitivní prolomení výsadního postavení římskokatolické církve ve společnosti. J. Malíř upozorňuje, že „tím, že byly různé konfese zrovnoprávněny a stát přestává být konfesijní, sám ztrácí zároveň možnost nabídnout obyvatelstvu jeden z doposud klíčových principů

¹³⁶ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 135-137.

¹³⁷ Tamtéž, s. 150.

¹³⁸ *Dějiny českého státu v dokumentech*, s. 240.

kolektivní identifikace."¹³⁹ Náboženství tak pomalu přestávalo být věcí honosně prezentovanou navenek a stávalo se pouze soukromou věcí jednotlivce.

7.4 Emancipace školství z vlivu katolické církve

Od konce 18. století až do roku 1867 existovala v habsburské monarchii dvě pojetí role církví a náboženství v rámci vyučujícího procesu. Jednak to bylo josefínské oddělení státu od církve a náboženská tolerance, na druhé straně stálo konzervativní vidění habsburského katolického státu (spojení trůnu a oltáře). Májovými zákony z roku 1868 (a druhá série z roku 1874) bylo však školství emancipováno z vlivu katolické církve.¹⁴⁰ První řada z roku 1868 směřovala k odstranění privilegovaného postavení katolické církve, v druhé sérii květnových zákonů z roku 1874 se bylo nařízeno posílení státního dohledu nad náboženskými společnostmi.¹⁴¹ Problematiku obecného školství vyřešil zákon ze 14. května 1869, který stanovil zásady tvořící v Rakousku dodnes jádro platné úpravy základního vzdělávacího systému. Církve získaly právo zajišťovat výuku náboženství a §1 zákona zmiňoval jako jeden z úkolů lidové školy nábožensko-mravní výchovu dětí. Formální podřízení univerzit katolické církvi zrušil až zákon č. 63 z roku 1873. V hlavním městě Království českého se od této doby úřad kancléře zastávaný pražským arcibiskupem omezoval jen na katolickou teologickou fakultu, což vzbudilo odpor v řadách konzervativců. Kritika duchovních se ale kupodivu nesoustředila proti přesvědčeným věřícím jiných vyznání, ale zaměřila se na chování učitelů, kterým vyčítala, že se k učení katolické církve stavějí nepřátelsky, přestože jsou sami formálně příslušníky této instituce. Zde se na povrch dostává fenomén matrikového

¹³⁹ MALÍŘ, J. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století, In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J., aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 13.

¹⁴⁰ SUŠOVÁ, V. Staré i nové: Sekularizace politického vzdělání na předlitavském venkově ve druhé polovině 19. století a na začátku 20. století. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, s. 95.

¹⁴¹ GEORGIEV, J. Mezi svéprávností a poručnictvím. K postavení církví v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církve, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 182.

katolicismu, který zakrývá protináboženské smýšlení. Dokladem je např. odstraňování krucifixů ze tříd nebo omezení modliteb.¹⁴² Škola se stala nadkonfesijní a náboženství bylo povoleno učit jen dvě hodiny týdně, a to podle vyznání žáků. Rozchod školy s církví dokumentoval i zákon o povinné školní docházce, který byl vydán roku 1869. Zákon modernizoval mnohé zastaralé předpisy z počátku století a přispěl k velkému vzrůstu vzdělání. V otázce vztahu k církvi podřídil státnímu inspekčnímu dozoru i vyučování náboženství. M. Trapl zastává názor, že se „katolické církvi stalo osudné, že v téže době došlo zároveň k velkému úpadku jejího vlastního školství, způsobenému především vnitřním rozkladem piaristického řádu, u něhož pokus o reformu selhal.“¹⁴³ V letech 1871-1884 přešlo do státní správy třináct piaristických gymnázií v Čechách a na Moravě. Církvi nakonec zbylo pouze osm učitelských ústavů, sedm gymnázií a několik národních a měšťanských škol. Vyučovali v nich jezuité, školští bratři a příslušnice ženských kongregací. Absolventi církevních škol byli postaveni na roveň absolventům státních škol, vrchní dozor vykonávaly státní úřady. Novému kursu podlehly i vysoké školy. Roku 1872 „odkonfesijněna“ pražská Karlo-Ferdinandova univerzita.¹⁴⁴

Přestože byla škola po dlouhou dobu velice úzce spojena s církví, mohla představovat velmi podstatný nástroj sekularizace. Pokud poskytovala jen nejjednodušší vzdělání - trivium a vychovávala jen k bázni boží a úctě k panovníkovi, nedocházelo mezi ní a církví k žádným velkým střetům. Jestliže ale měla zprostředkovat i základy reálných znalostí, vznikalo nebezpečí konfliktů s církví. Podle J. Pokorného je právě tento aspekt největším projevem sekularizace. Tyto všeobecné znalosti, přestože byly podávány v zjednodušené a útržkovité podobě,

¹⁴² GEORGIEV, J. Mezi svéprávností a poručnictvím. K postavení církvi v habsburské monarchii druhé poloviny 19. století. In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s. 180-181. J. Georgiev zde též připomíná, že vývoj v habsburské monarchii nezašel tak daleko jako poměry ve Francii, kde Ferryho školské zákony zcela vytlačily církev ze školského systému.

¹⁴³ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 257.

¹⁴⁴ Tamtéž.

podvracely dosavadní obraz světa a na jejich základě se vytvářel prostor pro určité otázky a pochybnosti. Rovněž učitel ztělesňoval jistou autoritu, která se nemusela snášet s autoritou kněze. Počátky tohoto dilematu bychom mohli nalézt už v době josefínské, ale k zásadnímu zvratu došlo až roku 1868, kdy byl uzákoněn státní dozor nad školami a zrušen dozor církevní. Veřejné školy mohly navštěvovat děti bez rozdílu náboženství, rovněž učitelem se mohl také stát každý bez ohledu na vyznání, když splnil zákonné předpoklady a prokázal způsobilost. Tato ustanovení ještě dále zpřesnil říšský školní zákon z 24. dubna 1869. Církvi byla přesto přiřčena významná role, protože se náboženství stalo povinným předmětem a církevní úřady měly právo ustanovit i náboženská cvičení. Do obsahu dalších vyučovaných předmětů ale církev nesměla zasahovat. Důležitou skutečností je, že od této doby byl kladen větší důraz na mravní výchovu než na náboženskou.¹⁴⁵

7.5 Proměny života Židů

O povaze změn, které prodělala židovská komunita během století reforem, vypovídá úpadek postavení rabína. Od smrti pražského rabína Salomona Judy Rapoporty roku 1867 už žádný jiný rabín v Praze neměl významný vliv a moc. Městští „Doktorrabbiner“ (rabíni s doktorským titulem) měli svůj protipól v „Dispensrabbiner“ z menších a chudších obcí, kteří obdrželi vládní dispens pro nedostatek odpovídajícího vzdělání s tím, že si ho budou muset do stanovené lhůty doplnit.¹⁴⁶ Na přelomu století byl už velký nedostatek domácích rabínů. Marie Crhová uvádí, že už v té době byla židovská komunita v českých zemích z velké části lhostejná k náboženství. Židé, kteří už dříve dodržovali náboženské předpisy pouze ze zvyku, stále více opouštěli tradice judaismu. Přestože ve druhé polovině 19. století bylo vystavěno velké množství nových impozantních synagog, kapacita těchto novostaveb byla ve skutečnosti

¹⁴⁵ POKORNÝ, J. Sekularizace a školství. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, s. 83-85.

¹⁴⁶ CRHOVÁ, M. Proměny židovského náboženského života. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 192.

naplněna jen čtyřikrát v roce - o hlavních svátcích a u příležitosti narozenin císaře Františka Josefa I. Podle historičky Ruth Kestenberg-Gladsteinové byla motivace k budování těchto velkolepých svatostánků byly spíše sociální než náboženské povahy.¹⁴⁷

Vystupňování nacionálního konfliktu na přelomu 19. a 20. století, antisemitské násilí i momentální kolaps česko-židovského konsensu posílily jinou alternativu moderní židovské identity - židovský nacionalismus a sionistické hnutí. Sionisté považovali neutrální pozici za jedinou reálnou kulturní volbu v národním soupeření Čechů a Němců. Zároveň se definovali jako hnutí skutečně národně židovské, tedy založené na předpokladu, že Židé jsou celistvou, národnostně odlišnou entitou. Sekularizovaná židovská inteligence naopak považovala náboženství za součást kultury, kterou produkoval přirozeně se vyvíjející židovský národ. Podle jejího názoru byl judaismus jen jednou složkou té kultury, nikoli jejím zdrojem.¹⁴⁸

Postavení Židů v první polovině 19. století bylo charakterizováno jako státem trpěné. Nebylo tehdy zdaleka ještě občansky plnohodnotné a k úplné náboženské a sociální emancipaci mělo velmi daleko. Faktem však zůstává, že Židé měli velký vliv na ekonomický chod země, vlastnili mnoho průmyslových, velkoobchodnických a bankovních firem a disponovali hotovými penězi. V průběhu 19. století získali Židé přístup k nejvyššímu vzdělání (kromě lékařské a právnické fakulty), k podnikání, k obchodu a k poddůstojnickým místům v armádě. Prosincovou ústavou z prosince 1867 jim bylo povoleno také vykonávání státních úřadů, zápisu majetku do zemských desek na vlastní jméno, mohli vykonávat jakákoli řemesla a také byly odstraněny překážky pro získání povolení k sňatku.¹⁴⁹

¹⁴⁷ CRHOVÁ, M. Proměny židovského náboženského života. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 193.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 199.

¹⁴⁹ Tamtéž.

7.6 Habsburská monarchie reaguje na 1. vatikánský koncil

Již po vydání Syllabu¹⁵⁰ Pia IX. a po vojenské porážce roku 1866 začalo Rakousko hledat důvody k vypovězení konkordátu. Již roku 1868 padla jeho nejdůležitější ustanovení vydáním nových zákonů o škole a o manželství. Škola se stala nadkonfesijní a bylo povoleno jen dvouhodinové vyučování náboženství podle konfesí.¹⁵¹

Předmětem ostré kritiky nejen intelektuálních kruhů, ale i z řad církve samotné, se stalo vyhlášení papežské neomylnosti, odhlasované na 1. vatikánském koncilu. Toto vyhlášení je obsaženo ve čtvrté hlavě konstituce *Pastor Aeternus* z 18. července 1870: „Velekněz Římský, když mluví se stolce, to jest když vykonáváje úřad Pastýře a Učitele všech křesťanů, ze své nejvyšší autority apoštolské prohlašuje učení o víře nebo mravech, jehož veškera Církev povinna jest se držeti, přispěním Božím, jemu v blaženém Petru slíbeným, požívá té neomylnosti, jíž božský Vykupitel Církev svou při prohlašování nauky o víře nebo mravech obdařenu míti chtěl, proto takováto prohlášení Římského Velekněze jsou sama sebou, bez ohledu na souhlas Církev, neopravitelná.“¹⁵²

Odpůrci tohoto prohlášení byli biskupové Felix Dupanloup a Carl Joseph Hefele, vídeňský arcibiskup Josef Otmar von Rauscher, z Českých zemí pražský arcibiskup Bedřich Josef Schwarzenberg, budějovický biskup Jan Valerián Jirsík, litoměřický biskup Pavel Augustin Wahala, i olomoucký arcibiskup Bedřich Fürstenberg.¹⁵³ Hlavním protiargumentem bylo to, že vyhlášení konstituce protirečí dějinám. To znamená, že jak učení, tak historie katolické církve jsou v rozporu

¹⁵⁰ Jedná se o Syllabus errorum přiložený k encyklice *Quanta Cura* z roku 1864, ve kterém je uvedeno osmdesát aktuálních „bludů moderní doby“. Bludem je např. myšlenka náboženské svobody, kritika církevního držení majetku, hnutí národní obrození, socialismus, liberalismus. Viz příloha 3.

¹⁵¹ KADLEC, M. *Dějiny katolické církve III*, s. 446.

¹⁵² *Vendée* [online], [cit. 2013-04-10].

Dostupné z: <http://www.vendee.cz/texty/pastor_aeternus.html>, viz též příloha 4.

¹⁵³ LÉBLOVÁ, M. *Církev, sekularizace, nacionalismus*, 41.

s konstitucí. Římští biskupové nikdy neměli nad církví neomezenou moc a nikdy neplatili za neomylné.¹⁵⁴

Podle plzeňského katechety Dr. K. Farského se římskokatolická církev nechtěně zasloužila o pokles počtu svých věřících tím, že na 1. vatikánském koncilu uzákonila dogma o papežově neomylnosti.¹⁵⁵ Farský vyjádřil názor, že tímto dogmatem bylo upřeno člověku právo na zdravý rozum a na rozumné myšlení. „Zdůrazňováním dogmatu o neomylnosti ve školách a důsledným bojem proti tak zvanému kněžskému modernismu počátkem tohoto století církev přetížila niternou únosnost svědomí svých vlastních lidí, laiků i kněží, a otrásla netoliko svoji církevní autoritou nýbrž církevní autoritou vůbec.“¹⁵⁶ Současný český filosof a religionista O. A. Funda vyjádřil názor, že 1. vatikánský koncil člověka doslova „natlačil do ateismu“. Ještě před rokem 1870 byl moderní kritický člověk ochoten zabývat se náboženskou otázkou, ale po 1. vatikánském koncilu inteligence přestala „brát římskokatolickou církev vážně“.¹⁵⁷

Reakcí na 1. vatikánský koncil byl také bismarckův protikatolický boj. Tento kulturkampf našel ohlas u českých liberálů, zejména mladočechů. „Uzavření římskokatolického myšlení do názorově profilovaných skupinek v otevřeném světě přineslo, co přinést muselo: generaci inteligence, která katolicismus buď radikálně odvrhla anebo jej podrobovala systematické kritice z pozic na okraji a ještě častěji vně církve.“¹⁵⁸

¹⁵⁴ LÉBLOVÁ, M. *Církev, sekularizace, nacionalismus*, s. 51.

¹⁵⁵ FARSKÝ, K., *Náboženství v národě československém*, s. 27.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 28.

¹⁵⁷ FUNDA, O. A. *Přínos křesťanství evropské kultuře*. Přednáška na FF ZČU v Plzni dne 24. února 2011.

¹⁵⁸ GAŽI, M. Římští katolíci mezi „barokním“ katolictvím a „moderním“ katolicismem. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 83-88.

7.6.1 Zrušení konkordátu

Po svolání 1. vatikánského koncilu v církvi vypukly prudké debaty. Největšími odpůrci papežské neomylnosti byli rakouští biskupové v čele s vídeňským arcibiskupem O. Rauscherem a pražským arcibiskupem B. Schwarzenbergem. Pod jejich vlivem se 60 koncilových otců nepřímo postavilo proti dogmatu a před hlasováním odcestovalo z Říma. Vyhlášení papežské neomylnosti však tím nezabránili a po jejím přijetí se museli podrobit rozhodnutí většiny. Řada duchovních i laiků se však podřídit odmítla. Protože za to byli papežem exkomunikováni, založili si v září roku 1871 novou, vlastní církev s názvem starokatolická církev¹⁵⁹. Tato církev u nás měla nejvíce přívrženců mezi českými Němci v severních Čechách, kde vzniklo i její biskupství ve Varnsdorfu. Liberální měšťanstvo v severních Čechách ale nebylo vhodnou základnou pro náboženské hnutí, proto zůstalo starokatolické hnutí omezeno jen na Varnsdorf.¹⁶⁰ Údaje ze sčítání lidu dokládají, že v roce 1880 měla starokatolická církev v českých zemích 4 148 členů.¹⁶¹

Rakouské vládě se vyhlášení papežské neomylnosti stalo vhodnou příležitostí k vypovězení konkordátu. Došlo k němu 30. června 1870. Po zrušení konkordátu se připravovalo nové řešení církevněpolitických poměrů, které pak byly upraveny (druhými) májovými zákony v roce 1874. Církev jimi byla postavena pod státní dozor, byly upraveny vnější právní poměry církve, příspěvky k náboženské matici a zásady pro uznávání náboženských společností. Ve správě svého jmění se církev stala zcela závislá na úřadech. V praxi však znamenalo sepětí státu a církve také její ochranu před protikatolickými útoky a umožnilo její zpětný vliv na státní politiku. Toto propojení se stalo po celou dobu existence

¹⁵⁹ Starokatolíci ze své věrouky odstranili odpustky, uctívání svatých obrazů a bylo zamítnuto vzývání svatých, jelikož pro starokatolíky byl jediným prostředníkem mezi Bohem a člověkem Kristus. Dále byli odstraněny prosebné průvody a poutě, zpověď a celibát byl prohlášen za dobrovolný, dále bylo umožněno udělování kněžských svěcení ženám: LÉBLOVÁ, M. *Církev, sekularizace, nacionalismus*, s. 75-77.

¹⁶⁰ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 274.

¹⁶¹ Viz příloha 2.

habsburské monarchie terčem kritiky liberálních a volnomyšlenkářských kruhů, které církve posměšně nazývaly „císařsko-královskou“ katolickou církví a mluvily o „sepětí oltáře a trůnu“. Květnové zákony roku 1874 přijala špička církevní hierarchie v čele s kardinálem Rauscherem celkem trpně, ale tím větší odpor proti nim vznikl mezi řadou dalších biskupů, mezi nimiž stál v popředí českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík. Časem si však biskupové, jmenovaní až na výjimky císařem z německé šlechty, na státní poručníkování zvykli a vydali i řadu společných pastýřských listů, které se jevily jako církevní podpora vídeňského centralismu.¹⁶²

V poslední čtvrtině 19. století se postavení římskokatolické církve postupně upevňovalo. Přispěl k tomu i postoj císaře Františka Josefa. K podpoře církve přispěla také konzervativní vláda Eduarda hraběte Taaffeho, která vydržela u moci nejdéle ze všech vlád Předlitavska, přes 14 let. Za ní došlo v roce 1883 k novelizaci školského zákona z roku 1869, podle které byl změněn hlavní cíl školy z původně výchovy mravní a náboženské na nábožensko-mravní. Novela také požadovala církevní příslušnost a náboženskou bezúhonnost pedagogů a odstranila státní dozor nad výukou náboženství. Zřejmým krokem zpět bylo i stanovení četných výjimek z povinné školní docházky po 12. roku věku dítěte. Ve veřejném mínění budila novela školského zákona značný odpor, ale čeští poslanci v říšské radě ji odhlasovali, protože chtěli udržet vládní většinu, tzv. železný kruh pravice. Od té doby pak docházelo k postupnému růstu vlivu církve ve školství, který vyvrcholil počátkem 20. století. Také v manželském právu se v rakouské části monarchie pozvolna obnovil téměř výlučný vliv církve.¹⁶³

¹⁶² TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 258.

¹⁶³ Tamtéž.

7.6.2 Antiklerikalismus ve druhé polovině 19. století

V souvislosti s děním 2. poloviny 19. století bych chtěla zmínit dvě důležité skutečnosti, které podle mého názoru nejvíce ovlivnily odklon od náboženství. Za prvé, začal se rodit český nacionalismus, který se legitimoval zejména prostřednictvím poukazu na někdejší velikost a význam českého středověkého státu. Češi zjišťovali, že tato velikost nebyla spojena s katolicismem jejich doby, nýbrž s husitstvím a později s protestantstvím jejich předků.¹⁶⁴ „Češství začalo znamenat ideové opuštění katolicismu ne ve prospěch evangelictví nebo nějaké jiné konfese, nýbrž ve prospěch ‚moderního‘ nenáboženství či přinejmenším odmítání církevnictví a hledání nějaké pravé osobní víry.“¹⁶⁵ Češi se katolické církvi odcizují, protože jí přičítají vlastní národní neúspěchy jak v minulosti (s odkazem na osud husitství a jednoty bratrské), tak v současném Rakousku pro její domnělé spojenectví s vládnoucími protičeskými elitami.¹⁶⁶ Odpor vůči stávající podobě římskokatolické církve, který kupříkladu v německých zemích dal vzniknout starokatolickému hnutí a k masovým přestupům k luterství, se v Rakousku nemohl uplatnit, protože malé a nevýznamné evangelické církve příliš nelákaly. Hnutí „ pryč od Říma“ zde proto zůstalo omezeno jen na malou část německojazyčného obyvatelstva.¹⁶⁷

Druhou důležitou skutečností je onen již dříve zmíněný úpadek teologické hloubky křesťanství, resp. katolicismu, který zapříčinil stále masivnější kritiky náboženství a církve. Nejslavnější myslitel druhé poloviny 19. století, německý filosof Friedrich Nietzsche prohlásil, že Bůh je mrtev.¹⁶⁸ K tomuto tématu se vyjádřil T. Halík slovy: „Nietzsche měl pravdu, když vytýkal křesťanství své doby, že se příliš nechalo opanovat

¹⁶⁴ NEŠPOR, Z. R. Ústřední vývojové trendy současné české religiozity. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*, s. 26.

¹⁶⁵ NEŠPOR, Z. R. Úvod. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 11.

¹⁶⁶ MALÍŘ, J. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*, s. 18.

¹⁶⁷ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 117.

¹⁶⁸ NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*, s. 9.

„apollinským" duchem dne, světla, dobra, rozumu. [...] Křesťané novověku si mnohokrát pletli (a někteří dosud pletou) víru v Boha, o němž mluví biblické příběhy a křesťanská tradice, s naivně optimistickým předpokladem osvícenců, že je „cosi nad námi, co se přece musí postarat, aby svět fungoval podle našich představ a očekávání. Pokud ateisté tvrdí, že žádný takový bůh neexistuje, měli by křesťanští teologové být ti první, kteří s nimi budou souhlasit."¹⁶⁹ Nietzsche tak vyjádřil kritiku osvícenského pojetí křesťanství - náboženství, které bylo zredukováno na opěvování dobra a rozumu.

7.7 Sekularizační procesy na českém venkově

V 19. století žila drtivá většina obyvatel na venkově, proto chceme-li posuzovat religiozitu českého obyvatelstva, je nutné studovat život obyčejných lidí. Myšlenky filosofů, politické názory aj., to všechno pronikalo na venkov velice pomalu a drtivá většina lidí na venkově byla k přijímání nových „moderních" názorů velmi málo přístupná. Stejně jako po celý středověk přetrvávaly na českém venkově pohanské zvyky a tradice, v novověku venkov silně ovládala tradice křesťanská. Lidé na venkově byli úzce spjati s přírodou. Jejich živobytí bylo zcela závislé na přírodních procesech. Z tohoto důvodu se věnovali modlitbám více než obyvatelé měst. Modlili se za dobrou úrodu nebo za déšť v období sucha. Proti přírodě se cítili zcela bezmocní a jedinou útěchou jim byla možnost, že jejich prosby budou vyslyšeny.

7.7.1 Desakralizace času

Ke konci 19. století došlo k porušení tradičního společenského rytmu. Čas kalendářů rozlišující pouze roční období (někdy i měsíce), byl nahrazen organizovaným časem, který počítal se dny a hodinami. Stavbou radničních hodin a nákupem vlastních domácích hodin byla zahájena desakralizace času. Dříve sloužily jako hlavní informační zdroj

¹⁶⁹ HALÍK, T. *Divadlo pro anděly*, s. 19.

zvony. Svolávaly na bohoslužby, ale informovaly také o světských záležitostech, například oznamovaly otevření pravidelného trhu, začátek vinobraní nebo narození následníka trůnu. Tím, že se začaly stavět nové radniční domy s hodinami a vlastními zvony, došlo postupně k oddělení sakrálních a světských signálů. Světské signály svolávaly k jiným než církevním účelům, například k obraně vlasti, mobilizaci nebo demonstraci. K zesvětštění času došlo také v důsledku zredukování církevních svátků. Výjimkou nebylo ani vzájemné propojování světských a církevních svátků nebo dokonce překrývání církevních svátků světskými, např. slavnost kladení základního kamene Národního divadla (14.-16.05.1868) se zcela kryla s pražskými slavnostmi sv. Jana Nepomuckého. K nejzřetelnější sekularizaci času ale došlo samozřejmě až ve 20. století. Jednak v období tzv. první republiky, kdy vznikly nové republikánské státní svátky, ale především za světových válek byl sakrální čas zkrácen na nejnútnejší minimum.¹⁷⁰

7.7.2 Sekularizace náboženských gest a symbolů ve druhé polovině 19. století

Jedním z typických rysů moderní doby byl vznik otevřeného veřejného prostoru. Právě ten totiž umožnil volnější demonstraci české národní identity mimo jiné s pomocí metaforických náboženských úkonů a projevů. Příkladem takového projevu byla slavnost svěcení nové gymnaziální budovy v Třebíči dne 22. září 1889.¹⁷¹

Ve druhé polovině 19. století již bylo zcela běžné propojování a vzájemné zaměňování náboženských a světských symbolů. Příkladem je svěcení praporů, školních budov, organizování národních slavností a pokládání základních kamenů k různým pomníkům a významným

¹⁷⁰ HLAVAČKA, M. Sekularizace a desakralizace času v české (venkovské) společnosti. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, s. 106-113.

¹⁷¹ RANDÁK, J. Nacionalizace a sekularizace náboženských symbolů a metafor ve druhé polovině 19. století. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, s. 116-120.

stavbám. I církevní představitelé ve svých kázáních často používali národní motivy. Dokládá to kázání Václava Kosmáka v červenci 1889 nesoucí název „Kde domov můj“, ve kterém řečník sděloval, že onen zemský ráj to napohled, je ve skutečnosti pouze a jen rájem pozemským, pomíjivým.¹⁷²

Příznakem postupující sekularizace bylo též vtažení náboženských a církevních otázek do politiky. Zatímco v Čechách opozici proti staročechům tvořila především mladočeská strana, opírající se o liberálnější část rolnictva, na Moravě jedinou opoziční silou bylo v té době právě stavovské rolnické hnutí soustředěné kolem Selského spolku.¹⁷³ Selský spolek se v 80. letech vymanil jak z vlivu Národní strany, tak z bezprostředního vlivu katolického kléru. To neznamena, že by v něm náboženské hodnoty neměly své místo, ale movitým hanáckým sedlákům byly blízké spíše představy Alfonse Šťastného z Padařova.¹⁷⁴

7.8 Dělnická otázka

V 50. a 60. letech 19. století došlo k velkým hospodářským změnám. Habsburská monarchie přestala být výlučně zemědělským státem a v některých oblastech se začala vytvářet silnější průmyslová centra. Do těchto míst odcházeli lidé z venkova za prací.¹⁷⁵ Mimořádný význam v té době proto získala sociální, zvláště dělnická, otázka. Mezi dělnictvem byly v té době zaznamenány protináboženské tendence a pokles návštěvnosti bohoslužeb. Většina katolického duchovenstva však dlouho přičítala odklon dělnictva od náboženství spíše důsledkům

¹⁷² RANDÁK, J. Nacionalizace a sekularizace náboženských symbolů a metafor ve druhé polovině 19. století. In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, s. 116-120.

¹⁷³ MALÍŘ, J. Moravské rolnictvo mezi liberalismem a politickým katolicismem, In FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století*, s. 48.

¹⁷⁴ Alfons Šťastný, rolník z Padařova, se zaměřoval hlavně na zpochybňování papežské neomylnosti i autority katolické církve, na rozdíl od mnoha jiných dával zřetelně najevo, že se kriticky dívá nejen na církve, ale na náboženství a víru. Šťastného názory vyplývaly z jeho zásadního světonázorového materialistického přesvědčení, vyzdvihujícího rozum a vědu, o níž věřil, že jedinec podává pravdu, a ústily jednoznačně v ateismus: POKORNÝ, V. Rakouský a český „kulturkampf“. In *Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století*, s. 135.

¹⁷⁵ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*, s. 216.

městského prostředí, než sociální nouzi. Vytvořilo se socialistické dělnické hnutí a sociální otázka se postupně dostala do popředí zájmu římskokatolické církve. Církevní představitelé si následně uvědomili, že těžké životní podmínky brání dělnictvu i v účasti na náboženských úkonech, čímž se odklánějí od víry a hledají cestu k zlepšení svého postavení ve více méně nábožensky indiferentních socialistických spolcích.¹⁷⁶

V 19. století se začala šířit kritika církví a křesťanství, která byla do té doby omezená jen na úzké kruhy intelektuálů. Začala být zpochybňována samotná podstata náboženské víry a její smysl v moderní společnosti vedené racionálním poznáním. Začal se objevovat moderní antiklerikalismus a dokonce ateismus, stejně jako hledání dalších možných alternativ vůči „oficiálnímu“ křesťanství. Tyto protisměrné procesy a jejich střety, které hluboce ovlivnily veškerý pozdější náboženský vývoj, přitom byly v českém prostředí silnější a významnější než kdekoli jinde. V důsledku revoluce 1848-1849 došlo ke zrovnoprávnění dosud tolerovaných evangelických církví, pravoslavných i Židů.¹⁷⁷ posléze stát uznal také některé další nově vzniklé církve, a dokonce formální stav „bez vyznání“.¹⁷⁸ Přes protisměrné pokusy zaštitěné především rakouským konkordátem se svatým stolcem římskokatolická církev formálně přišla o své postavení státní konfese, fakticky ovšem zůstala privilegovaným vyznáním panovníka a většiny poddaných až do zániku Rakousko-uherské monarchie.¹⁷⁹

M. Eliade popisuje, že na konci 19. století existovala tři pojetí náboženství: Měšťansko-liberální pojetí vidělo v evangelickém křesťanství zdroj svobody. Proletářsko-atheistické pojetí vidělo v náboženství výraz sociálního odcizení. V obojím výkladu se náboženství zdálo být určeno k vlastnímu sebezrušení. Naproti tomu

¹⁷⁶ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*, s. 216.

¹⁷⁷ NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 10.

¹⁷⁸ Poprvé se formální stav „bez vyznání“ objevuje při sčítání lidu z v roce 1880. Viz příloha 2.

¹⁷⁹ NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 10.

stálo romantismem ovlivněné katolické pojetí. Bohužel pro ně však v té době již katolicismus nebyl vzdělanými vrstvami akceptován, jak tomu bylo dřív. Ve vztahu k sekularizovanému prostředí se náboženství jeví jako překonané „duchem doby“. ¹⁸⁰ Tato situace se změnila po 1. světové válce, kdy se zcela zhroutila důvěra v kulturní pokrok a tím dostalo náboženství, nové úkoly při hledání orientace. 1. světová válka vyvrátila názor, že dějiny jsou „cestou světového ducha časem“, zatímco kultura je sekularizovaným projevem ducha. Jestliže se po napoleonských válkách mohlo hovořit o vítězství mravní ideje (ideje měšťanského právního státu), po 1. světové válce nebylo možné najít srovnatelnou politicko-morální vůdčí ideu, jejímuž uskutečnění by mohlo padnout za oběť tolik životů. Otázka, pro co zemřely miliony lidí, zůstala nezodpovězená. Na tuto výzvu se jako první pokusila odpovědět evangelická teologie. ¹⁸¹

¹⁸⁰ ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení IV. Od epochy objevů po současnost*, s. 452.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 438.

8 PROTİKATOLICKÁ NÁLADA NA ZAČÁTKU 20. STOLETÍ

Po celé 19. století zůstala většina českého národa katolíky, přestože se mnozí s církví vnitřně rozcházeli. Tento stav se nezměnil ani na začátku 20. století. Stále více se upevňovalo sepětí římskokatolické církve s rakousko-uherským státem. Po nastoupení nového papeže Pia X., který vystřídal reformátorského Iva XIII, se ještě posílil vztah mezi Apoštolským stolcem a vídeňským císařským dvorem. Za trvajících napětí mezi savojskou dynastií v Itálii a římskou kurií se Rakousko-Uhersko a jeho císař stali hlavní oporou katolicismu v Evropě. Této situace využíval císař František Josef I. k ovládnutí církve.¹⁸²

Sepětí římskokatolické církve se státem vedlo část kléru k pohodlnosti při provádění svých úkolů a k ideové sterilitě. Výrazné to bylo mezi katechety, kteří vyučovali na školách, i u většiny řeholních řádů. Oživením v církevním myšlení byl sice na počátku 20. století katolický modernismus, který se výrazně projevil v kultuře, ale snahy přenést jeho cíle i na věrouku a církevní poměry, narazily na odpor církevních představitelů a nakonec, v roce 1907, vedly papeže k zákazu Katolické moderny.¹⁸³

Moderní věda přinášela ve vztahu k náboženské víře mnoho nových problémů, šířilo se také hnutí pohřbívání žehem, římskokatolickou církví tehdy tvrdě odmítané. V roce 1912 vybudovali severočeští Němci první krematorium v našich zemích v Liberci, to ale nebylo až do vzniku Československa v provozu, protože byly pohřby žehem v habsburské monarchii zakázané.¹⁸⁴

Od začátku 20. století sílily také protikatolické hlasy v českém politickém táboře. Liberální proudy se projevovaly samozřejmě

¹⁸² TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 263

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

v mladočeské straně (Národní straně svobodomyslné), ale také v novém agrárním hnutí, které čerpalo z ateistických myšlenek a názorů Alfonse Šťastného. Proti církvi vystupovaly i další politické proudy, jejichž počet na přelomu století rostl, ať to byly strany státoprávní v Čechách či lidová a pokroková na Moravě. Snad nejvýrazněji se proti církvi stavěli sociální demokraté a také sice nepočetní, zato velmi vlivní realisté v čele s profesorem T. G. Masarykem.¹⁸⁵

Důležitým momentem bylo založení sdružení českých evangelíků: Kostnické jednoty (1903, reálně začala fungovat 1905), sociálního ústavu Česká diakonie (1903), Spolku českých duchovních (1904) a vydání České konfese Ferdinanda Hrejsy (1912).¹⁸⁶ Na obranu církve proti liberálním a nacionálním útokům vystupovali především představitelé katolických politických stran. Problémem bylo, že se tyto strany, přes integrační sílu křesťanského světového názoru, nedokázaly mezi sebou shodnout.¹⁸⁷

Za 1. světové války většina vedoucích činitelů římskokatolické církve podporovala válečné cíle, nejvýrazněji brněnský biskup Paul Huyn, který již 29. července 1914 nařídil konání bohoslužeb za vítězství rakouských zbraní. Tento postoj představitelů církevního života i se až do poloviny roku 1917 vcelku nelišil od postojů většiny ostatních českých politických i společenských kruhů v monarchii. I ty byly vůči Rakousku-Uhersku plně loajální.¹⁸⁸ Obrat v politice českého katolického tábora nastal až ve druhé polovině roku 1918. Už v červenci vstoupili čeští katoličtí politici v čele s Mořicem Hrubanem, Janem Šrámkem a Františkem Kordačem do nového Národního výboru a v září 1918 se Šrámek jako první katolický činitel vyslovil pro samostatný

¹⁸⁵ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 263.

¹⁸⁶ NEŠPOR, Z. R. Evangelické církve. In NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*, s. 148-149.

¹⁸⁷ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 264.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 267.

československý stát. I tak však změna katolické politiky přišla pozdě a nemohla odvrátit protikatolickou náladu mezi ostatními českými politiky.¹⁸⁹

Konec 1. světové války a rozpad Rakouska-Uherska přinesl římskokatolické církvi ve všech nástupnických státech mnoho problémů. Zánik monarchie a s ním i dosavadní ochrany církve vedl ke znásobení protikatolického vystupování jejích odpůrců především ve třech hlavních aspektech. Byla to jednak silná poválečná revoluční vlna, inspirovaná ruskými bolševiky, která církev považovala za součást a ochránkyni kapitalistického systému, jednak národně osvobozovací hnutí v nástupnických státech a konečně snahy o reformu a modernizaci v církvi samé, v jejichž čele stáli i četní duchovní. V českých zemích se všechny tyto problémy mimořádně vyhrtily. Nejvýrazněji se to projevovalo v národním hnutí se silným protikatolickým akcentem a uplatňovaly jej jak socialistické, tak i občanské politické strany.¹⁹⁰

Signálem k protikatolickému tažení, nazývaném „kulturním bojem“ či hnutím „ pryč od Říma“, bylo vandalské stržení Mariánského sloupu v Praze na Staroměstském náměstí 3. listopadu 1918. Církevní instituce a jejich představitelé nemohli vést v této době úspěšný obranný boj, protože se církev ocitla ve vnitřní krizi. Církevní hierarchie byla novou situací silně otřesena a navíc její hlava, český primas pražský arcibiskup Pavel Huyn, který byl v době vzniku Československa na vizitaci v Chebu, se již do Prahy nevrátil.¹⁹¹ P. František J. Kroiher, jedna z nejvýraznějších osobností politického katolicismu na přelomu století, mluvčí kněží v agrární straně, reagoval na hnutí „ pryč od Říma“ vyjádřením názoru, že Češi mají sklon k náboženskému indiferentismu, jehož kořeny sahají do doby předbělohorské a do protireformace, která byla podle jeho názoru nerozumná. Velmi negativní roli hraje též výchova líčící dobu husitskou za vrchol národních dějin. Největší chyba se podle

¹⁸⁹ TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, s. 268.

¹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 269.

F. J. Kroihera ale stala v době formování liberální společnosti, kdy se klérus místo působení na lid postavil do kouta.¹⁹²

Vznik samostatného Československa umožnil vytvoření nových církevních útvarů, jejichž existence byla za Rakouska-Uherska nemyslitelná. Lidé oslavovali osamostatnění státu a požadovali též osamostatnění náboženské. Uvolnění vztahu mezi státem a církví je popsáno ve Washingtonské deklaraci, na jejímž základě připustil prezident Wilson vznik Československého státu.¹⁹³ Lid celé nově vzniklé republiky automaticky očekával rozluky státu a církve římskokatolické tak, jak to sliboval prezident Masaryk.

8.1 Myšlenky T. G. Masaryka

Na protikatolickou náladu ve společnosti na začátku 20. století měly velký vliv myšlenky a postoje T. G. Masaryka. Katolicismus symbolizoval Masarykovi pozůstatek středověkého myšlení a autoritářství zjevných dogmat. Vytýkal katolické církvi, že nepodporuje individualitu, pokrokovost a že brání svobodnému vědeckému a filozofickému myšlení. Nejdříve věřil, že lze církve reformovat a sloučit ji s vědou a rozumem, nakonec však z katolické církve vystoupil.¹⁹⁴ Podle Masaryka „již dnes a v budoucnosti náboženství bude individuálnější, bude odpovídat osobním duchovním potřebám lidí. [...] Svoboda vědy a bádání, intelektuální poctivost ve věcech náboženství, tolerance, toho potřebujeme, ale nepotřebujeme duchovní lhostejnosti, nýbrž víry, živé víry v něco vyššího, než jsme my, v něco velikého, vznešeného a věčného.“¹⁹⁵

¹⁹² MAREK, P. Náboženství v období politické diferenciacie české společnosti v druhé polovině 19. století, In HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, s.196-197.

¹⁹³ *Historie československé církve na Plzeňsku*. Osobní e-mailová korespondence od. V. ČERVENÉHO, archivář církve Československé v Praze, 12. ledna 2012.

¹⁹⁴ ŠMÍD, M. *Masaryk a česká katolická moderna*, s. 27-29.

¹⁹⁵ ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 147.

Na začátku 20. století zasel Masaryk do společnosti protikatolickou náladu a jeho myšlenky podnítily davy lidí k výstupům z římskokatolické církve. Přestože Masaryk vstoupil do reformované evangelické církve, ani protestantskou církev neshledával dokonalou: „Mravně a nábožensky protestantismus vynikl nad katolicismem, ale nevynikl tak, jak toho vyžadovala a vyžaduje nová doba a její složitější a vyšší úkoly a stálá a přirozená změna. [...] Protestantismus byl nedůsledný a polovičatý, přejav teologická a do značné míry i církevní základy katolicismu.“¹⁹⁶ Těmito názory Masaryk ovlivnil širokou veřejnost a přispěl tak k dnešnímu odklonu od náboženství a církví.

¹⁹⁶ MASARYK, T. G. *V boji o náboženství*, s. 38-39.

9. PŘESTUPOVÉ Hnutí PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE

Důležitou kapitolou českých náboženských dějin bylo přestupové hnutí, které proběhlo v letech 1919-1921. V tehdejší Evropě šlo o zcela neobvyklý a ojedinělý jev. Jednalo se o hromadné výstupy z římskokatolické církve a přestupy jednak do evangelických církví (nejvíce do českobratrské církve evangelické), ale především do nově založené církve československé, která vznikla jako snaha obrodit římskokatolickou církev.

9.1 Vznik církve československé

Na počátku 20. století se v římském katolicismu projevila krize, která spočívala v pochybách o rozhodnutích 1. vatikánského koncilu.¹⁹⁷ Snaha o obnovu katolické církve v našem státě je úzce spjata s osobou plzeňského katechety Dr. Karla Farského.¹⁹⁸ Dne 7. listopadu 1918 se ustavila Jednota katolického duchovenstva, která navázala na katolickou modernu ze začátku 20. století. Předsedou se stal J. Š. Baar. Do konce roku 1918 se k ní přihlásilo 1300 členů. V lednu roku 1919 se sešlo římskokatolické duchovenstvo a po výzvě Dr. Karla Farského více než tři tisíce duchovních přísahalo, že neustoupí od požadavků reformy. Připravili deklaraci, která nesla název „Obnova církve katolické v československé republice“ a obsahovala tyto požadavky: Československý katolický patriarchát, vlastní církevní samosprávu nezávislou na státu, právo jmenovat církevní činitele, československou liturgii, reformu výchovy a bohosloveckého studia, dobrovolnění bezženství řeholnictva, revizi řeholnictví, přípustnost pohřbívání ohněm a úpravu modliteb breviáře.¹⁹⁹ „S požadavkem renovačního programu odjela jménem Jednoty duchovenstva koncem června 1919 do Říma

¹⁹⁷ SALAJKA, M. *Portrét církve československé husitské*, s. 28.

¹⁹⁸ Dr. Karel Farský pocházel ze Škodějova u Vysokého nad Jizerou. Vystudoval v Praze, kde se také stal profesorem náboženství. V roce 1914 byl přeložen z Prahy na II. reálku v Plzni. Plzeň se stala jeho působištěm na více než pět let. Získal si zde mnoho přátel, byl oblíbeným profesorem z pedagogického, odborného i společenského hlediska: KADERÁVEK V., TRTÍK, Z. *Život a víra ThDr. Karla Farského*, s. 10-11.

¹⁹⁹ FARSKÝ, K. *Z pode jha*, s. 18.

čtyřčlenná delegace, ve které byli: Msgre Marian Bláha, generální vikář na Spiši, profesor Dr. A. Kolísek, člen Národního shromáždění, děkan F. Kroiher, člen Národního shromáždění, a univerzitní profesor Dr. V. Šanda.²⁰⁰ Dne 4. července 1919 byla delegace přijata na audienci u papeže. Souhlas byl projeven pouze se zřízením primatiátu (ne patriarchátu) a se čtením a zpíváním epištoly a evangelia česky. Otázka celé české mše by se musela dát prostudovat kongregaci. Ostatní požadavky byly zamítnuty.²⁰¹ Vzniklo též sdružení reformních kněží s názvem Ohnisko, které rozšiřovalo okruh stoupenců a přátel z řad laiků. 9. září 1919 byl jmenován pražským arcibiskupem Dr. František Kordač, zapříisáhlý odpůrce reformního programu v církvi. Tato událost znamenala konec snah o demokratizaci církve. Kněží Ohniska se sešli na členské schůzi 15. září 1919 a rozhodli se zrušit toto kněžské sdružení a založili novou kněžskou organizaci Klub reformních kněží, jehož předsedou se stal Dr. K. Farský.²⁰²

Dne 7. srpna 1919 se v Národním domě v Praze na Smíchově konala členská schůze Jednoty katolického duchovenstva. Zbývající měsíce roku 1919 byly přípravou k založení samostatné církve nezávislé na Římu. Objevila se otázka, proč zakládat novou církev, když spojením dvou evangelických větví vznikla církevní organizace českobratrská církev evangelická, která vychází též z České konfese z roku 1575. Dr. K. Farský měl dva důvody, proč není dobré přestupovat do českobratrské církve evangelické: „Jednak, že okolnostmi nevyhnutelně nutkáni, když uchrániti chtěli čeští evangelíci před 300 lety své svobody náboženské proti dynastii habsburské, musili se spojovati s odvěkými nepřáteli národa, s Němci, svými souvěrci. Druhá povážlivá závada hromadného přestupu k evangelické víře jest ta, že během 300leté protireformace se nejen četné zbytky katolického obyvatelstva udržely neztenčeny, nýbrž že převážná většina utrakvistů luterských i bratrských, byla pokatoličtěna tak, že dnes o své minulosti vůbec

²⁰⁰ FARSKÝ, K. *Z pode jha*, s. 18.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² KADERÁVEK V., TRTÍK, Z. *Život a víra ThDr. Karla Farského*, s. 30-31.

nevědí. Protestantství, třeba pode jménem evangelické církve československé, je našemu lidu už cizí [...] A tenhle katolický lid československý, s jeho staletou katolickou tradicí, s náboženskou až fanatickou vroucností některých krajů, zejména moravských, slovenských, východočeských a jihočeských, s náboženskou lhostejností jeho inteligence, i zase s jeho Velehrady, Hostýny, Svatými Horami a Svatými Kopečky, s jeho věrou i pověrou, myslíte, že lze bez veliké a těžké krise kulturní přiměti k přestupu do církve evangelické? Snad přestoupí tisíc lidí, snad i tisíce a desetitisíce, ale celek zřekne se spíš veškerého náboženství, než by přestoupil.“²⁰³

O Vánocích roku 1919 sloužili reformní kněží v mnoha katolických kostelech bohoslužby v českém jazyce. Dne 8. ledna 1920 při jednání Klubu reformních kněží v Národním domě v Praze na Smíchově padlo rozhodnutí o utvoření samostatné církve. Ta byla pak oficiálně vyhlášena dne 11. ledna 1920 v chrámu sv. Mikuláše v Praze na Staroměstském náměstí. Stát uznal tuto církev 15. září 1920.²⁰⁴ Tento čin byl Vatikánem odsouzen. Církev československá byla papežským dekretem ze dne 15. ledna 1920 dána do klatby. Československá vláda se od Masarykova slibu distancovala a nově vzniklé církvi dala najevo, že stojí na straně vysokého církevního kléru.²⁰⁵ Církev byla rozdělena na jednotlivé náboženské obce. Ve dnech 8.-9. ledna 1921 se v Praze konal první valný sjezd tří set delegátů zastupujících již 109 náboženských obcí. Byla též zvolena ústřední rada církve. 29.-31. srpna 1921 se konal druhý valný sjezd delegátů náboženských obcí. Za biskupa neoficiální západočeské (pražské) diecéze byl zvolen nejvýraznější z reformátorů K. Farský. V roce 1923 byly oficiálně ustaveny 4 diecéze: západočeská, východočeská, ostravská a olomoucká. V červnu roku 1924 byl K. Farský zvolen patriarchou celé církve.²⁰⁶

²⁰³ FARSKÝ, K. *Český problém církevní*, s. 17.

²⁰⁴ KADEŘÁVEK, V., TRTÍK, Z. *Život a víra ThDr. Karla Farského*, s. 38-41.

²⁰⁵ *Historie československé církve na Plzeňsku*. Osobní e-mailová korespondence od V. ČERVENÉHO, archivář církve Československé v Praze, 12. ledna 2012.

²⁰⁶ SALAJKA, M., *Portrét církve československé husitské*, s. 29.

V. Červený, historik a archivář československé církve husitské popisuje, že tato církev vznikala „ze živelného rozhodnutí prostého lidu. Toho lidu, který vychutnal až do dna potíže a bídu každodenního života. Hrůzy první světové války totiž nutily hledat a najít bod jistoty, který by ukázal smysl a určité poslání oné každodenní hrůzy. Když se ukázala možnost samostatného státu, vytryskla i touha po vnitřní svobodě. Hnutí lidí, kteří sami byli rádi, že přežívají a chtějí důstojnější svět pro všechny. Jen málo z nich mělo velké majetky, protože bohatství zpravidla otupí srdce. Dávají po korunkách své úspory, aby postavili kostely.“²⁰⁷ Od prvních dní své existence probírala církev československá sociální otázky. Ženská část došla k závěru, že je nutné změnit pohled na sociální pomoc a odpovědnost. Milodary ztiší svědomí jen na okamžik. Je nutná souvislá a odpovědná sociální práce. Mužské části rad starších měly na starost hospodářské zázemí. Museli také zajistit prostory, kde se bude církev scházet (kostely, kanceláře). V. Červený popisuje, že příslušníci církve československé byli vyhnáni ze všech kostelů, i když ty kostely byly opuštěné. Do počátku 2. světové války bylo nově postaveno na 300 kostelíků, modliteben a far.²⁰⁸ 2. vatikánský koncil uskutečnil většinu změn, které požadovali reformní kněží ve 20. letech minulého století. Výjimkou bylo snad jen zrušení celibátu. Dá se říci, že církev československá byla od samého počátku programově církví moderního dvacátého století.

9.2 Českobratrská církev evangelická v Plzni

V rámci celé republiky byla zcela specifickou situace, která nastala v Plzni. Na Plzeňsku, které bylo ještě na konci devatenáctého století výhradně katolickou oblastí, vystoupilo po první světové válce z římskokatolické církve nejvíce obyvatel v rámci celého Československa a uskutečnilo se zde nejvíce přestupů k českobratrské církvi evangelické.

²⁰⁷ *Církev československá a světová válka*. Osobní e-mailová korespondence od V. ČERVENÉHO, archivář církve československé v Praze, 12. ledna 2012.

²⁰⁸ *Historie československé církve na Plzeňsku*. Osobní e-mailová korespondence od V. ČERVENÉHO, archivář církve československé v Praze, 12. ledna 2012.

V Plzni vystoupila z římskokatolické církve téměř polovina obyvatel. Přestože v celorepublikovém měřítku přestoupila ve 20. letech 20. století drtivá většina obyvatel k církvi československé, Plzeň byla výjimkou. Zde byla úspěšnější českobratrská církev evangelická.

Českobratrská církev evangelická navazuje na českou reformaci a Husův i Komenského odkaz. Její vznik je ale spojen až se závěrečnou etapou boje českého národa o samostatnost na sklonku Rakouska-Uherska. K průkopníkům vytvoření české evangelické církve patřila hrstka českých plzeňských evangelíků počátkem 20. století.²⁰⁹ Centrum evangelíků v západních Čechách bylo až do roku 1903 v Klatovech. Ukázalo se ale, že Klatovy neměly vhodné podmínky pro rozvoj evangelického sboru. Bylo to malé městečko ležící v katolické oblasti, příliš vzdáleno od krajů, kde byla zastoupena evangelická církev. Klatovy nevykazovaly žádný cestovní, průmyslový ani obchodní ruch, nemohlo se zde počítat s přílivem obyvatelstva. Také nebyly uzlem vodních ani železničních cest, ležely v podstatě stranou všeho dění. Neměly žádné podmínky k soustředění důležitějších úřadů, škol a podobných všeobecně prospěšných zařízení všeho druhu. Všechny tyto podmínky měla Plzeň, proto se do ní pomalu začalo přesouvat těžiště evangelického života. Skutečný podklad k práci na tomto místě byl dán založením kazatelské stanice reformované církve dne 6. května 1903.²¹⁰ Plzeň byla do té doby katolické město s nepatrnou evangelickou menšinou. Působila zde Evangelische Kirchengemeinde in Pilsen, která v zahrnovala evangelíky augsburského i reformovaného vyznání, české i německé národnosti, při čemž německých evangelíků bylo více, tudíž dávali církvi německý ráz. Češi byli s tímto stavem nespokojeni. Někteří členové reformované církve dojížděli na bohoslužby do Klatov a členové církve augsburského vyznání si do Plzně zvali duchovní českého sboru v Praze. Aby Němci zabránili odtržení Čechů od svého sboru, povolali na pomoc faráře Karla Machotku, aby sloužil v Plzni české bohoslužby. Tento krok se však stal

²⁰⁹ KUMPERA, J. *Husův chrám v Plzni*, s. 1.

²¹⁰ *Pamětní kniha českobratrského evangelického sboru Plzeň – západ, 1. díl (1915-1980)*.
Autor použitých záznamů: OTTER, E., s. 4-5.

příliš pozdě. Roku 1903 si v Plzni reformovaní Češi (kalvinisté) na podnět diasporního kazatele Lubomíra z Tardy založili vlastní kazatelskou stanici, čímž se osamostatnili od německého sboru. V tomto roce došlo také ke schůzi a jednání, jejichž účelem bylo sjednotit Čechy obojího vyznání v Plzni a vytvořit společný samostatný sbor. Tato schůze se konala 7.června 1903, k dohodě však nedošlo.²¹¹ Vedle kazatelské stanice se ustavil 26. července 1903 i spolek pro zřízení samostatného evangelického reformovaného sboru v Plzni, jehož předsedou byl Jan Šimonek, úředník Škodových závodů. I čeští evangelíci augsburského vyznání (luteráni) si utvořili vlastní kazatelskou stanici. V roce 1913 proběhl další neúspěšný pokus o sjednocení těch dvou kazatelských stanic.²¹² Vídeň totiž snahám o sjednocení oponovala z politických důvodů. K naplnění touhy po vytvoření národní evangelické církve nemohlo tedy dojít dříve, než po nabytí státní samostatnosti.²¹³

24. června 1917 svolaly oba sbory společné shromáždění do Husovy kaple, kde probíhala jednání o společném sjednocení. Ještě před 28. říjnem 1918 provedly oba plzeňské sbory (augsburského a reformovaného vyznání) sjednocení. Nečekalo se ani na zásadní usnesení církve a dne 20. října 1918 se konaly první společné bohoslužby v Husově kapli, na nichž kázal farář Machotka. Plzeň byla prvním městem v Československu, ve kterém se uskutečnilo spojení obou evangelických církví. Ve dnech 17. a 18. prosince 1918 se sešel v Praze v Obecním domě ve velkém Smetanově sále generální sněm českých evangelických církví, na kterém došlo ke sloučení augsburské i reformované církve, a obnovená církev získala název českobratrská církev evangelická.²¹⁴ Karel Machotka ve svém díle *Ve znamení kalicha*

²¹¹ *Pamětní kniha českobratrského evangelického sboru Plzeň – západ, 1. díl (1915-1980).*

Autor použitých záznamů: OTTER, E., s. 7.

²¹² Tamtéž, s. 14.

²¹³ KUMPERA, J. *Husův chrám v Plzni*, s. 1.

²¹⁴ *Pamětní kniha českobratrského evangelického sboru Plzeň – západ, 1. díl (1915-1980).*

Autor použitých záznamů: VALEŠ, A., s. 24.

vysvětluje, že toto spojení v jednu církev bylo nevyhnutelné, pokud chce církev získat více příznivců.²¹⁵

Začátek přestupového hnutí je popsán v kronice českobratrského evangelického sboru Plzeň-západ takto: „Veliký duchovní převrat po revolučním vítězství národa našeho a po vyhlášení samostatnosti jeho projevil se zejména v mocném hnutí náboženském a sociálním. Odpor proti Římu, odjakživa s Habsburky spojenému, nyní silně vzrostl. Nastalo veliké hnutí přestupové. V té době vznikla nová česká národní církev československá, jejímž zakladatelem je K. Farský, tehdy katolický katecheta na II. reálce v Plzni. Lid český houfně z katolické církve vystupoval. Nejvíce přestupů bylo zpočátku k církvi československé. V mnohých okresích celé obce hromadně i s farářem přestoupily k této církvi.“²¹⁶ Přestupy k českobratrské církvi evangelické v Plzni byly iniciovány evangelizační prací Karla Machotky a Ebenezera Ottera v prvních letech nové republiky. Karel Machotka popisuje, jak dne 8. listopadu 1918 vyšel v průvodu společně s Ebenezrem Otterem. Průvod procházel plzeňskými ulicemi a došel na plzeňskou radnici, kde byl starostovi Pikovi předán vzácný exemplář bible Kralické. Před radnicí byl přivezen obecní automobil, na který oba výše zmínění vystoupili a promlouvali k davům.²¹⁷

Karel Machotka pravidelně kázal na plzeňském náměstí. Podnětem k jeho veřejným kázáním bylo zjištění, že dne 28. září 1920, na den sv. Václava, bude na plzeňském náměstí konat mši a veřejnou přednášku zakladatel československé církve a bývalý plzeňský katecheta K. Farský. Karel Machotka si usmyslil, že Plzeňany osloví ještě před Farským. Kázal tedy na náměstí poprvé 26. září 1920. Téma tohoto prvního kázání znělo „Komenského odkaz o minulosti k řádu a kázni“. Lidé byli z tohoto kázání velmi nadšeni. Karel Machotka kázal tedy každou neděli dopoledne

²¹⁵ MACHOTKA, K. *Ve znamení kalicha – před 30 lety*, s. 12.

²¹⁶ *Pamětní kniha českobratrského evangelického sboru Plzeň – západ, 1. díl (1915-1980)*.

Autor použitých záznamů: VALEŠ, A., s. 26.

²¹⁷ MACHOTKA, K. *Ve znamení kalicha – před 30 lety*, s. 21-22.

na náměstí a odpoledne před dominikánským kostelem. Jádro posluchačů tvořili především dělníci ze všech politických stran.²¹⁸ Českobratrská církev evangelická a církev československá konaly v Plzni ale i společné akce. „Společně s místním sdružením Volné myšlenky pořádaly tábory lidu, na kterých byl propagován společných boj těchto organizací proti Římu. Zachoval se například leták, který zval občany na tábor lidu 12. června 1920. Vyzýval příchozí posluchače, aby přestoupili k jedné z pořádajících církví, nebo se stali uvědomělými bezvěrci schopnými upřímně morálně žít i bez náboženství.“²¹⁹

Důležitým aspektem misijně-propagační činnosti českobratrské církve evangelické na Plzeňsku byl i její politický rozměr. Velké podpory se Machotkově činnosti dostávalo od socialistických stran, které na Plzeňsku představovaly nejsilnější politické uskupení. Socialistické strany sice na stránkách svého tisku českobratrskou církev nijak nepropagovaly, ale důraz na husitskou tradici jim byl velmi blízký. Již za války organizovaly socialistické strany oslavy Husova výročí.²²⁰ Někteří funkcionáři socialistických stran zvali Machotku jako přednášejícího, aby hovořil o české reformaci ke členstvu jejich organizací. Dělníci přijímali někdy Machotkovu činnost jako formu vzdělávání.²²¹ Machotka popisuje, že podnětem k přestupovému hnutí bylo napětí mezi stranou lidovou, která byla spřízněná s katolickou církví, a stranami socialistickými. V Plzni, jakožto v průmyslovém městě, bylo již z předválečné doby toto napětí značné. Machotka popisuje situaci takto: „Stačila malá jiskra, aby oheň vzplanul. To se stalo v lednu 1921. Zástupce lidové strany v městské radě, jež tenkrát jednala o koupi soukromého pohřebního ústavu, zneužil důvěrnosti tohoto jednání, město předešel a koupil ústav pro lidovou stranu. V odvetu se usnesla západočeská strana sociálně demokratická, k níž se ihned připojila strana národně sociální, aby k chystanému sčítání lidu 15. února 1921 bylo

²¹⁸ MACHOTKA, K. *Ve znamení kalicha – před 30 lety*, s. 21-22.

²¹⁹ ŠLOUF, J. *Projekt stavby Korandova sboru v Plzni 1918-1938*, s. 11.

²²⁰ Tamtéž, s. 12.

²²¹ MACHOTKA, K. *Ve znamení kalicha – před 30 lety*, s. 64.

vydáno heslo ‚pryč od Říma!‘ V Plzni a okolí byly zřízeny přestupové kanceláře. Hnutí se přeneslo do Prahy a pak do celé republiky. Útok proti církvi byl náhlý a velmi prudký. Mnoho kněží zakolísalo. Došlo leckde i k výstřednostem, které připomínají revoluční scény, zvláště v dělnických čtvrtích. V Plzni tehdy z katolické církve vystoupila skoro polovina obyvatelstva, podobně na Rokycansku, Kralovicku a dalších okresích.²²²

Roku 1921 podaly oba evangelické sbory žádost o zřízení dvou samostatných sborů v Plzni, čemuž nejvyšší orgán církve, synodní výbor, ochotně vyhověl a povolil v Plzni současně dva samostatné farní sbory, východní a západní. Hranici obou sborů v Plzni tvoří řeka Radbuza od Doudlevec k železničním mostům, dále trať dráhy k brance. V plzeňském okrese k západnímu sboru patří od Plzně na západ pravá strana trati Plzeň-Budějovice, dále okresy Stříbro, Tachov, Planá, Teplá, Mar.Lázně, Cheb, Aš, Přeštice, Klatovy, Sušice. 12. března 1922 byl zvolen farář Ebenezer Otter. Farářem východního sboru byl Karel Machotka.²²³ V roce 1925 vznikl plzeňský seniorát českobratrské církve evangelické. Byly také postaveny dva moderní plzeňské evangelické kostely. V roce 1925 byl postaven Husův chrám, který patřil západnímu sboru, a v roce 1936 Korandův chrám patřící východnímu sboru.²²⁴

Zatímco v roce 1918 měly oba plzeňské sbory dohromady 939 členů, v poválečných letech začaly jejich stavy prudce stoupat. Každoročně se tak počet jejich členů přibližně zdvojnásobil. V roce 1921 pak došlo v početním vývoji českobratrské církve na Plzeňsku k naprosto zásadnímu skoku. Na konci roku 1921 vystoupal počet členů obou plzeňských sborů na 15 192. Během jediného roku tak na Plzeňsku do českobratrské církve evangelické, čítající na konci roku 1920 jen 3 318 členů, vstoupilo nových 11 874 členů. Tím se početní stav obou sborů v průběhu jednoho roku téměř pětkrát znásobil. Oproti stavu z roku 1918

²²² MACHOTKA, K. *Ve znamení kalicha – před 30 lety*, s. 161-162.

²²³ *Pamětní kniha českobratrského evangelického sboru Plzeň – západ, 1. díl (1915-1980)*.

Autor použitých záznamů: VALEŠ, A., s. 29.

²²⁴ KUMPERA, J. *Husův chrám v Plzni*, s. 7.

se znásobil dokonce více než šestnáctkrát. V následujících letech již tempo růstu výrazně pokleslo.²²⁵ Českobratrská církev evangelická byla v Plzni mírně úspěšnější než církev československá. V roce 1910 měla Plzeň 99 178 obyvatel, z toho bylo 94 574 katolíků, 923 evangelíků, 3530 židů a jen 151 bez vyznání. V únoru 1921 po sčítání lidu bylo ze 108 023 obyvatel Plzně 61 344 katolíků, 6451 evangelíků, 4 821 příslušníků československé církve, 3094 židů, 313 jiného vyznání a 31 971 bez vyznání.²²⁶ Je však nutné uvést, že v celorepublikovém měřítku počet členů evangelických církví vzrostl jen minimálně. Většina obyvatel, která vystoupila z římskokatolické církve, směřovala buď k nově založené církvi československé, nebo ke stavu bez vyznání. Znázorňují to údaje ze sčítání lidu z února 1921.²²⁷

9.3 Přestupové hnutí a sekularizace v Čechách

Dr. Karel Farský ve spise s názvem *Český problém církevní* popisuje, že přestupy často probíhaly tím způsobem, že lidé, kteří vystoupili z římskokatolické církve, se nejdříve prohlásili za „bez vyznání“, a teprve časem přestoupili do jiné církve.²²⁸ Kronika českobratrského evangelického sboru v Plzni uvádí, že „bylo však i značné procento, zvláště mezi lidem českým, těch, kteří, hlavně vlivem Marxovy sociální filosofie, zůstávali bez vyznání náboženského.“²²⁹

Obě nově vzniklé církve měly stejný charakteristický prvek, nacionalismus. A právě tento prvek vnímám do určité míry jako jednu z příčin postupného rozšíření ateismu v Čechách. Četba Machotkových a Farského textů ve mně zanechala pocit, že se v nich více mluví o české národní svébytnosti, o odkazu reformace a o etice, než o Bohu. Pokud

²²⁵ MACHOTKA, K., *Ve znamení kalicha – před 30 lety*, s.164.

²²⁶ BĚLOHLÁVEK, M. *Církev v Plzni v první polovině 20. století - Výstupové hnutí.*

In *Západočeský historický sborník, 2. díl*, s. 351-360.

²²⁷ Viz příloha 2.

²²⁸ FARSKÝ, K., *Český problém církevní*, s. 13.

²²⁹ *Pamětní kniha českobratrského evangelického sboru Plzeň – západ, 1. díl (1915-1980).*

Autor použitých záznamů: VALEŠ, A., s. 26.

lidem římskokatolická církev nepřinášela žádné duchovní obohacení, po výstupu z ní se cítili osvobozeni a velká část z nich již žádnou církev ke svému štěstí nepotřebovala.

10 ZÁVĚR

Na sekularizaci české společnosti mělo zásadní vliv osvícenství. V té době se rozšířila kritika církve, ale začala být zpochybňována i samotná podstata náboženské víry a její smysl v moderní společnosti. Osvícenství se v českých zemích projevilo způsobem vlády císaře Josefa II., který prosadil v habsburské monarchii řadu reforem. Od zavedení náboženské tolerance stát přestal být konfesijní a náboženství se začalo přesouvat z centra veřejného dění do individuální sféry. Doba josefinismu stvořila také zcela nový typ kněze - úředníka, badatele, učenice a sociálního pracovníka v jedné osobě.

Nástupci Josefa II. viděli v katolické církvi významný prostředek k upevnění své moci, proto se snažili o oživení tradiční religiozity. 19. století se tak stalo érou plných kostelů, pořádání poutí a procesí, hojně se stavěly kaple a poutní kostely. Navenek se 19. století jeví jako nej církevnější období v historii. Při bližším zkoumání jsem však zjistila, že tyto bigotní projevy katolicismu paradoxně přispěly k sekularizaci společnosti. Staly se nejen terčem kritiky osvícenstvím ovlivněných vzdělanců, ale především byla první polovina 19. století dobou českého národního obrození a katolická církev byla spojena s habsburskou monarchií. Od dob národního obrození v první polovině 19. století již hlavním úkolem kněze nebylo hlásání evangelia, ale především šíření národního uvědomění a náboženství bylo ztotožňováno s vlastenectvím. Tyto skutečnosti měly za následek úpadek teologické hloubky katolicismu. Křesťanství se tak v 19. století objevovalo ve dvou podobách. Jednak stále přežívalo tradiční „barokní“ křesťanství s uctíváním světců, konáním poutí a vírou na zázraky, jehož teologická hloubka se pomalu vytrácela, protože státem podporovaní kněží se nemuseli věnovat teologické obraně křesťanství. Na druhou stranu zde bylo moderní náboženství osvícenců a národních buditelů, které zredukovalo křesťanství na učení o etice, rozumu a dokonalém Božím

řádu. Oba tyto přístupy se stávaly terčem kritiky a není divu, že Nietzsche nakonec zvolal: Bůh je mrtev.

S postupujícím 19. stoletím se stále více propojovalo náboženství s politikou. Důležitým jevem je sekularizace náboženských gest a symbolů. Náboženská symbolika byla stále častěji využívána politiky pro lepší vysvětlení a přiblížení politických cílů venkovským lidem. Využívání náboženských gest a symbolů pro politické cíle přetrvalo do dnešní doby. V dnešní sekularizované společnosti se již náboženské symboly nepoužívají jako pomůcka k vysvětlení politiky, ale náboženská symbolika ještě stále dodává politice vážnost.

Ve druhé polovině 19. století došlo k vzestupu protestantských církví, které vyvrcholilo přestupovým hnutím po 1. světové válce. Hlavním důvodem k přestupům k těmto církvím byly podle mého názoru nacionalistické tendence českého obyvatelstva. Český národ se chtěl osamostatnit od Rakouska-Uherska nejen politicky, ale i ideově. A právě v tom nalézám odpověď na otázku, proč Česká republika v současnosti patří k zemím s nejvyšším počtem obyvatel, kteří se nehlásí k žádné z tradičních církví. Římskokatolická církev byla spojována s Habsburky, proto se od ní Češi začali odklánět a sympatizovali s evangelickými církvemi nebo s nově založenou církví československou. Tyto církve v sobě měly mocný nacionalistický náboj opěvující českou reformaci a husitství. Kromě toho v té době byl již římský katolicismus teologicky velmi slabý a vzdělanému obyvatelstvu intelektuálně nedostačoval. Protestantské církve však vhodnější alternativu v tomto ohledu nenabízely. Ústup náboženství ztotožňuji s ústupem římskokatolické církve, protože žádná jiná církev ani organizace již nedokázala zaujmout natolik, aby převzala její roli a postavení ve společnosti.

Na závěr bych chtěla podotknout, že co se týče reálného poklesu věřících, byl pokles během 19. století ve srovnání s 20. stoletím velice

mírný.²³⁰ V průběhu 20. století se událo ještě mnoho sekularizačních procesů. Masivní odcírkevnění české společnosti „zařídil“ komunistický režim. Tato práce však končí právě zde, ve 20. letech, protože procesy, které do této doby proběhly, považuji za příčinu plošného odcírkevnění, ke kterému za vlády komunistů došlo. Svou prací jsem chtěla ukázat, že kořeny sekularizace české společnosti sahají mnohem dále, než jen do dění druhé poloviny 20. století, jak je rozšířeným názorem.

²³⁰ Viz příloha 2.

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Primární literatura:

Bible. Český ekumenický překlad. 4. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-08-5.

BOLZANO, B. *Vlastní životopis*. Praha: Odeon, 1981.

BOLZANO, B. *Výbor z filozofických spisů*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1981.

ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0170-X.

Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 1, č. 1. Praha: Knížecí arcibiskupská pražská konsistoř, 1828.

Čechoslav, 1.2.1822, roč. 3, č. 5. Praha: V. M. Kramérius. ISSN 1801-3430.

FARSKÝ, K. *Český problém církevní*. Praha: Dr. Ant. Hajn, 1919.

FARSKÝ, K. *Z pode jha*. Praha: Klub reformního duchovenstva, 1920.

FARSKÝ, K. *Náboženství v národě československém*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924.

HREJSA, F. *Dějiny české evanjelické církve*. Praha: Českobratrská evanjelická církev, 1927.

HUS, J. *Knížky o svatokupectví*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.

Květy, 7.4.1836, roč. 3, č. 14. Praha: J. Pospíšil, ISSN 1801-3007.

MACHOTKA, K. *Ve znamení kalicha – před 30 lety*. Plzeň: Českobratrský evangelický východní sbor, 1949.

MASARYK, T. G. *V boji o náboženství*. 3. vyd. Praha: ČIN, tiskové a nakladatelské družstvo československých legionářů, 1947.

NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-85885-79-4.

Pamětní kniha českobratrského evangelického sboru Plzeň – západ, 1. díl (1915-1980). Autoři použitých záznamů: OTTER, E., VALEŠ, A., [interní materiál českobratrské církve evangelické Plzeň-Západ].

POLÁK, M. Z. *Cesta do Itálie*. Praha: Odeon, 1979.

Sekundární literatura:

BĚLOHLÁVEK, M. Církev v Plzni v první polovině 20. století - Výstupové hnutí. In *Západočeský historický sborník, 2. díl*. Plzeň : Státní oblastní archiv, 1996.

BRUCKMÜLLER, E. *Sozialgeschichte Österreichs*. Wien, München: Herold Verlag, 1985. ISBN 3-7008-0283-8.

ČECHÁK, Vladimír. Francois Marie Voltaire. Život a dílo. In *Francois Marie Voltaire. Výbor z díla*, s. 24-26. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0009-X.

Český ateismus: příčiny, klady, zápory. Sborník příspěvků z kurzu pro kazatele ČCE, pořádaného Spolkem evangelických kazatelů v Praze 24.-28. ledna 2005. Benešov: EMAN, 2006. ISBN 80-86211-46-0.

ČORNEJ, P. aj. *Dějiny zemí Koruny české, 1. díl.* 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-605-3.

DAVIES, N. *Evropa, dějiny jednoho kontinentu.* 2. vyd. Praha: Prostor, 2005. ISBN 80-7260-138-5.

DAWSON, Ch. *Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva?* Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-243-8.

Dějiny českého státu v dokumentech. Uspořádal Veselý, Z. 2. vyd. Praha: Epoque, 2003. ISBN 80-86328-26-0.

Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band IV. Die Konfessionen. 2. vyd. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995. ISBN 3-7001-0658-0.

ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení IV. Od epochy objevů po současnost.* 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-282-0.

FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace venkovského prostoru v 19. století.* Brno: Matice moravská. ISBN 978-80-86488-55-4.

FASORA, L., HANUŠ, J., MALÍŘ, J. aj. *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914.* Brno: CDK, 2007. ISBN 978-80-7325-117-8.

HALADA, J. *Osvícenství - věk rozumu.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

- HALÍK, T. *Divadlo pro anděly*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-051-7.
- HANUŠ, J., aj. *Náboženství v době společenských změn*. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2251-5.
- HANUŠ, J. aj. *Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studii Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. ISBN 80-7325-089-6.
- HOJDA, Z., aj. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha: Nakladatelství KLP, 2003. ISBN 80-85917-98-X.
- KADERÁVEK, V., TRTÍK, Z. *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1982.
- KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III*. 3. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. ISBN 80-7067-285-4.
- KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-003-6.
- KOŘALKA, J. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1.
- KUMPERA, J. *Husův chrám v Plzni*. Plzeň: Západní sbor českobratrské církve evangelické, 2005.
- KUTNAR, F. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*. Praha: Historický klub, 1948.
- LÉBLOVÁ, M. *Církev, sekularizace, nacionalismus*. Brno: L. Marek, 2009. ISBN 978-80-87127-18-6.

LNĚNIČKOVÁ, J. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-27-3.

LUKÁŠEK, J. *Česká evangelická církev v době revoluční r. 1848*. Praha: Českobratrské družstvo, 1937.

MELMUKOVÁ, E. *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0741-3.

Národ místo Boha v 19. a první polovině 20. století. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.-22. dubna 2005 v Ústí nad Labem. Redakce Kaiserová, K. Veselý, M. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Ústav slovansko-germánských studií, 2006. ISBN 80-7044-777-X.

NEŠPOR, Z. R., aj. *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004. ISBN 80-7330-061-3.

NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006. ISBN 80-86971-06-6.

NEŠPOR, Z. R., aj. *Náboženství v 19. století*. Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87274-22-3.

NEŠPOR, Z. R., KAISEROVÁ, K., aj. *Variety české religiozity v "dlouhém" 19. století (1780-1918)*. Ústí nad Labem: Albis international, 2010. ISBN 978-80-86971-87-2.

PUTNA, M. C. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848-1918*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-059-6.

ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*. Praha: YMCA, 1948.

SALAJKA, M. *Portrét církve československé husitské*. Praha: Církev československá husitská, 2007. ISBN 80-7000-876-8.

SEIDL-HOHENVELDERN, I. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: Codex, 1999. ISBN 80-85963-82-5.

SRB, V. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3.

ŠEBEK, J. Malé zamyšlení nad textem K. Schatze. In HANUŠ, J., aj. *První sněm celosvětové církve: první vatikánský koncil 1869-1870*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-79-8.

ŠLOUF, J. Projekt stavby Korandova sboru v Plzni 1918-1938. In *Nardi aristae, sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského*, Archiv města Plzně, 2007.

ŠMÍD, M. *Masaryk a česká Katolická moderna*. Brno: Nakladatelství L. Marek, 2007. ISBN 978-80-86263-98-4.

TRAPL, M. Církevní poměry v letech 1848-1938. In HLEDÍKOVÁ, Z., POLC, J., aj. *Pražské arcibiskupství 1344-1994*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-091-5.

URBAN, O. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1982. ISBN 25-123-82.

WINTER, E. *Tisíc let duchovního zápasu*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1940.

Internetové zdroje:

Internetové stránky českého statistického úřadu [online], [cit. 2013-04-10]. Dostupné z : <http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/05000-12-n_2012> a < http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem>.

Internetové stránky Univerzity Karlovy [online], [cit. 2013-04-10]. Dostupné z:<<http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/tol-pat.htm>>.

Internetové stránky Univerzity Karlovy [online], [cit. 2013-04-10]. Dostupné z:<<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/41-1861.htm>>.

Vendée [online], [cit. 2013-04-10]. Dostupné z:<http://www.vendee.cz/texty/syllabus_p12.html>.

Vendée [online], [cit. 2013-04-10]. Dostupné z:<http://www.vendee.cz/texty/pastor_aeternus.html>.

Slovníky:

HORYNA, B., aj. *Filosofický slovník*. 2. rozšířené vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-064-4.

PETRÁČKOVÁ, V., aj. *Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0607-9.

PETROSILLO, P. *Křesťanství od A do Z*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-365-6.

Ostatní zdroje:

Církev československá a světová válka. Osobní e-mailová korespondence od V. ČERVENÉHO, archivář církve československé v Praze, ze dne 12. ledna 2012.

Československá církev na Plzeňsku. Osobní e-mailová korespondence od V. ČERVENÉHO, archivář církve československé v Praze, ze dne 12. ledna 2012.

FUNDA, O. A. *Přínos křesťanství evropské kultuře.* Přednáška na FF ZČU v Plzni dne 24. února 2011.

HALÍK, T. Přednáška na FF UK v Praze dne 22. listopadu 2012.

HALÍK, T. *Vliv globalizace na světová náboženství.* Přednáška v rámci Dne vědy na FF UK v Praze dne 21. března 2012.

12 RESUMÉ

In der vorliegenden Arbeit werden die Säkularisierungsprozesse in der tschechischen Gesellschaft seit dem 19. Jahrhundert beschrieben. Der Begriff Säkularisierung wird in dieser Arbeit als Abnahme der Bedeutung der Religion in der Gesellschaft verstanden.

Diese Arbeit betrachtet den Zeitraum, der mit der Aufklärung beginnt und nach dem 1. Weltkrieg endet. Die Säkularisierung der tschechischen Gesellschaft wurde hauptsächlich durch die Aufklärung beeinflusst. Während der Zeit der Aufklärung wurde nicht nur die Kirche mehr kritisiert, sondern auch die Rolle der Christenglauben in der modernen Gesellschaft wurde in Frage gestellt. In den böhmischen Ländern wurde die Aufklärung durch die Regierungsform unter Kaiser Joseph II. reflektiert. In seinem Toleranzpatent wurde das Glaubensmonopol der Katholischen Kirche gebrochen.

Die Nachfolger des Kaisers Joseph II. sahen in der katholischen Kirche ein wichtiges Mittel, um ihre Macht zu festigen. Sie bemühten sich also die traditionelle Religiosität zu erneuern. Im 19. Jahrhundert haben viele Wallfahrten stattgefunden, die Kapellen wurden gebaut. Diese Ereignisse haben aber paradoxerweise zur Säkularisierung der Gesellschaft beigetragen, weil sie von den durch Aufklärung beeinflussten Gebildeten kritisiert wurden. Die erste Hälfte des 19. Jahrhunderts war die Zeit der tschechischen nationalen Wiedergeburt. In diesem Zeitraum wurde die Hauptaufgabe eines Pfarrers die nationale Bewusstsein zu verbreiten und die Religion wurde mit dem Patriotismus identifiziert.

Danach beschreibt die Arbeit die zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts. Es kam zum Aufstieg der protestantischen Kirchen. Dieser Prozess erreichte seinen Höhepunkt nach dem 1. Weltkrieg, wenn viele Leute von der römisch-katholischen Kirche zur evangelischen

Kirche oder zur tschechoslowakischen Kirche übertreten sind. In der Dezemberverfassung aus dem Jahr 1867 wurde die Religionsfreiheit geregelt. Es wurde allen gesetzlich anerkannten Kirchen in der Habsburgermonarchie zugestanden. Mit den Maigesetzen von 1868 und 1874 wurde das Schulwesen von dem Einfluss der römisch-katholischen Kirche emanzipiert.

Diese Arbeit befasst sich auch mit der Säkularisierung der religiösen Gesten und Symbolen. Die religiösen Symbolen wurden von den Politikern immer öfter verwendet, um den Leuten politische Ziele besser erklären und annähern zu können. Während des 19. Jahrhunderts wurde die Religion mehr und mehr zur Privatangelegenheit.

Die Arbeit beschreibt die Ereignisse nach dem Ersten Vatikanischen Konzil. Das Dogma von der Unfehlbarkeit des Papstes provozierte scharfe Kritik. In Folge der wirtschaftlichen Veränderungen von 50.–60. Jahren des 19. Jahrhunderts wurden die industriellen Zentren gebildet. Wegen der schlechten Lebensbedingungen waren unter den Arbeitern antireligiösen Tendenzen zu bemerken. Nach der Gründung der unabhängigen Tschechoslowakei im 1918 forderte das Volk auch die Auflösung des Staates und der römisch-katholischen Kirche, die seit jeher mit den Habsburgern verbunden war. Diese Ereignisse verursachten, dass die römisch-katholische Kirche zum Schluss ihre Ausschließlichkeit absolut verloren hat.

Diese Arbeit kommt zum Schluss, dass die Abkehr der tschechischen Gesellschaft von der römisch-katholischen Kirche Ursache der Säkularisierung ist. Keine andere Kirche, Organisation, Bewegung oder Verein ergab ihre Rolle in der Gesellschaft zu übernehmen.

13 PŘÍLOHY

Příloha 1:

Toleranční patent Josefa II. z 13 října 1781 ve znění pro zemi Moravskou (cirkulář pro Moravu)

Její císařsko-královská apoštolská milost, naše nejmilostivější dědico-zemské kníže a pán, pán, přesvědčený z jedné strany z škodlivosti všeho přinucení svědomí a z druhé strany toho povážlivého užítku, jenž pro náboženství a pro země z opravdivej křesťanské tolerance povstává, dlé nejvyššího pod dátum 13. a receptum 26. dne měsíce října roku plynujícího prošlého reškryptu se nejmilostivěji pohnuta vynalezla, příbuzným augustanského a helvetského náboženství, jako i také nevjednocenému křeckému národu pryvátní s jejím náboženstvím se srovnávající provozování všudy podovoliti, bez ohledu zdaliž takové kdy obyčejno a uvedeno neb neuvedeno bylo.

Jedině katolickému náboženství má přednost veřejného náboženého provozování pozůstatí, obojímu protestanskému náboženství ale tak, jako již uvedenému nevzjednocenému křeckému ve všech místech, kdyby se to vedle počtu lidu dole zaznamenaného a dle fakultatův: obyvatelům dělati dalo a nekatoličtí by již v držení veřejného náboženého provozování postavení nebyli, pryvátní exercycium provozovati dovoleno býti. Obzvláště ale dovoluje nadopáčená její císařsko-královská apoštolská milost předně: Nekatolickým podaným, kdežto se 100 familiích vynachází, krásně žeby oni v místě domu k modlení neb duchovního otce svého příbytku neměli, nýbrž někteří z nich i na několik hodin vzdálení byli, vlastní dům k modlení pomimo škole vystavěti, dáleji vzdálení ale mohou do nejbližšího, však ale v císařsko-královských zemích se vynacházejícího domu modlení tak často, jak se jim líbí, se odevzdati, i také jich dědicozemští duchovní příbuzníkové víry navštívití a jim i nemocným s potřebnému naučením, potěšením těla i duše přispěti, však ale nikdá, pod nejostřejším odpovídáním zaměstknávati, by jeden od jednoho neb druhého nemocného požádaný katolický duchovní povolán nebyl.

Za příčinou domu modlení jest řetedlné nejvyšší poručení, kterak kde by to jináče již nebylo, on žádných zvonův, věží a žádného veřejného vstoupení z ulice, jenž by se kostelu vyrovnávati mohlo, míti nemá, ostatně ale jak a z jakých materialíích by nekatoličtí takové domy vystavěti chtěli, svobodu míti, ne méněji také všechno posluhování jich sakramentův a vykonávání služby boží jak v tom místě samém, tak také v jich donášení k nemocným k tomu náležejících filialíích a veřejný pohřbové s vyprovázením svých duchovních na všechen způsob dovolení býti mají.

Za druhé, nekatolickým obyvatelům zamezeno není, své vlastní školmistrové, jenž od obcech se vychovávati mají, ustanoviti, na kterýž sle školdyrekci tejto zemi, co se způsobu učení a pořádku dotejká, dohlídnouti míti má. A tak rovně

za třetí, nekatolickým obyvatelům jednoho místa, jestliže oni své pastory dotyrují a vychovávají, by sobě takové vyvoliti mohli se povoluje; chtějí ale to vrchnosti místa na sebe uvrhnouti, má na všechen způsob tuďto právo prezentační patřiti, pozůstávající však sobě jejím císařsko-královská milost schválení toho tak a na takový způsob: že kde by se protestanské konzystoře vynacházely, taková schvalování skrze ně, a kde žádných není, takové buďto skrze ty v těšínském kraji neb v Uhřích již se vynacházející protestanské konzystoře uděla býti mají, pokaváde okolostojíčnosti obsahovati nebudou, v zemích vlastní protestanské konzystoře ustanoviti.

Za čtvrté, práva štole zůstanou tak, jak v Slezsku, obyčejnému farářovi pozůstavena.

Za páté, ráčila Její milost císařská k rozsuzování věcech náboženství nekatolických se tejkajících na tuto politickou císařskokrálovskou instanci země s upřítomnění jednoho neb druhého z jejich pastorův a theologův takto nejmilostivěji vznéseti, aby od ní rozmlouvání nad jejíma sázkami náboženství se konalo a rozsoudilo, proti tomu ale další outok k politické císařsko-královské dvorské instanci zamezen nebyl.

Za šesté, má se vystavování oných při sdávání až posaváde v obyčeji bývalých reversův na straně nekatolických o vychovanost jejich splozených dítek v římsko-katolickém náboženství od nyníčka zouplna zcházet, poněvadž u katolického otce všechny dítky jak mužského tak i ženského pohlaví v katolickém náboženství bez otázky se vychovávají, a to jakožto přednost toho panujícího náboženství uzavřeno býti, u protestantského otce a katolické matky naproti tomu oni pohlaví následovati mají.

Za sedmé, mohou nekatolické k zakoupení domův a statkův, k právu měšťenskámu a mistrovskému, k akademským důstojnostem a k službám civilním budoucně prostředkem dišpenzací se připustiti a nemají k žádnému jinému závazku, leda k onému, který s založenostmi jejího náboženství se vyrovnává, ani také k přítomnosti v precessích, neb konání služeb božích náboženství panujícího, jestliže by sami nechtěli, si přidržovati.

Za osmé, má i také, bez ohledu na rozdíl náboženství při všech volenostech a služeb zadávání, tak jako to při císařsko-královském vojanstvu každodenně bez nejmenšího pozastavení a s mnohým oužitkem se děje, jedině na náležitost a schopnost kompetentův, pak na jejich křesťanský, mravné a ctnostné živobyti skrovně se pozorovati.

Za deváté: dyšpenzace k usedlostem, jako i také k právu měšťenskámu a mistrovskému v městech podaných skrze krajský ouřadové, o královských a věných městech ale, tam, kde zemští komorníkové jsou, skrze ty, a kdež by takových nebylo, skrze toto císařsko-královské kubernium bez potíznosti uděliti se mají. Zdaližby ale

za desáté: při pohledávání takových dyšpenzacích se nějaká pozastavení vyskytly, z příčiny kterýchžto by se zdálo, že by dyšpensací se odepríti měla, má každokráte, s předložením příčin pohnutosti na tuto císařsko-královské zemské kubernium a odtud ku dvoru pro podosáhnutí nejvyššího rozeznání, se oznámení konati; když by se ale o právo inkolátní stavu vyššího jednalo, má dyšpensací na předešlé vyzdvižení správy od instancí země, císařsko-královský český a rakouský kancelář uděliti.

Pročež pán krajský toto nejvyšší ustanovení netoliko bez prodlení v svém kraji veškerem vrchnostem, magistrátům, městským radám a obyvatelům porozdáváním mnohejších tištěných cyrkulářův jak náleží publikovati a aby tomu ani v nejmenším se naproti nejednalo, se vši bedlivostí na to pilně pozorovati, anobř také zde zakládajícím zemským tiskařům dovoliti má, takové ve větším počtu než sice obyčej byl, tištěný cirkuláře jednomu každému na žádost odevzdati, aby na takový způsob jehož rozšíření také do jiných zem se způsobilo.

Dán v Brně 27. dne měsíce října roku 1781.

*Kryštof hrabě z Blumegau
Franz Dominik Hilzenberg*

Zdroj: Internetové stránky Univerzity Karlovy [online], [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <<http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/tol-pat.htm>>.

Příloha 2: Náboženské vyznání obyvatelstva na území ČR v letech 1754-2011

	1754		1828		1857		1880		1910		1921		1930		1991		2011	
	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %	počet	v %
římskokatolická	2 962 713	98,3	5 536 695	95,5	6 782 711	95,3	7 866 757	95,0	9 616 769	94,8	8 201 464	82,0	8 378 079	78,5	4 021 385	39,0	1 082 463	10,4
evangelická augsburská			72 985	1,3	113 199	1,6	157 856	1,9	231 525	2,3								
evangelická helvetská			89 989	1,6	91 519	1,3	98 828	1,2	122 565	1,2								
československá evangelická											231 199	2,3	290 994	2,7	203 996	2,0	51 858	0,5
izraelitě (židé)	49 421	1,7	95 115	1,6	131 148	1,8	147 204	1,8	140 426	1,4	125 083	1,3	117 551	1,1	1 000	0,01		
starokatolická							4 148	0,1	17 136	0,2	20 103	0,2	22 544	0,2				
církev československá											523 232	5,2	779 672	7,3	178 036	1,7	39 229	0,4
bez vyznání							1 114	0,01	12 981	0,1	716 515	7,2	832 795	7,8	4 112 864	39,9	3 604 095	34,5
věřící, kteří se nehlásí k církvi																	705 368	6,8
celkem	3 012 134		5 794 784		7 118 773		8 279 701		10 148 768		10 005 734		10 674 386		10 302 215		10 436 560	

Legenda: Tabulka znázorňuje počty věřících v církvích, o kterých pojednává tato práce, ze sčítání lidu za jednotlivá sledovaná období. Sčítání lidu z roku 1754 dokládá, že v té době bylo možné hlásit se pouze k římskokatolické církvi nebo k židovství. Při sčítání lidu z roku 1828, tedy již po tolerančním patentu Josefa II., přibýly evangelické církve - augsburská a helvetská. Je zřetelné vidět, jak počty věřících v evangelických církvích stoupaly. Na sčítání lidu z roku 1930 je vidět, že evangelické církve co do počtu věřících dosáhly svého vrcholu, stejně tak jako církve československá. Poté v průběhu 20. století následuje pokles počtu věřících. Počínaje sčítáním lidu v roce 1880 bylo možné se přihlásit ke stavu "bez vyznání". Ve sčítání lidu v roce 1921 je zřetelné vidět, jak po hromadných výstupech z římskokatolické církve bylo více těch, kteří zůstávali bez vyznání, než těch, kteří přestoupili k československé církvi. Pro srovnání jsou připojeny též údaje z let 1991 a 2011.

Zdroje: SRB, V. 1000 let obyvatelstva českých zemí. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3.
 Internetové stránky Českého statistického úřadu [online]. [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://www.scltani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/05000-12-n_2012> a <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem>.

Příloha 3:

SYLLABUS PIA IX.
obsahující hlavní bludy naší doby

§ I. Pantheismus naturalismus a absolutní racionalismus
 (světobožství, svéprávnost přírody a rozumu)

1. Neexistuje žádná nejvyšší, nejmoudřejší a nejprozítelnější božská bytost, odlišná od tohoto světa, čili Bůh je totéž co příroda a podléhá změnám; uskutečňuje se však v člověku i ve světě, protože vše jest bohem a sdílí nejvlastnější boží podstatu; Bůh a svět jsou jedno a totéž; tudíž i duch a hmota, nutnost a svoboda, pravda a klam, dobro a zlo, spravedlivé i nespravedlivé jsou jedno a totéž.
2. Třeba popřít veškero působení Boha na lidi a na svět.
3. Lidský rozum je bez jakéhokoliv zřetele na Boha jediným rozhodčím pravdy a klamu, dobra a zla; je sám sobě zákonem a postačí svými přirozenými silami k tomu, aby zajistil dobro lidí a národů.
4. Všechny náboženské pravdy mají svůj původ ve vrozené síle lidského rozumu; jest tudíž rozum základní normou, kterou člověk může a má dospět k poznání všech pravd jakéhokoliv druhu.
5. Božské zjevení jest nedokonalé (a nejisté) a je tudíž podrobno ustavičnému a neomezenému pokroku, který odpovídá všeobecnému pokroku lidského rozumu.
6. Křesťanská víra odporuje lidskému rozumu, a božské zjevení nejen že nijak nepodporuje, nýbrž dokonce brzdí obecné zdokonalení člověka.
7. Proroctví a zázraky, vyložené a vypravované v Písmu svatém, jsou pouhými básnickými výmysly a tajemství křesťanské víry jsou výsledkem a závěrem předchozích filosofických výzkumů; v knihách obojího Zákona jsou obsaženy mythické smyšlenky; i sám Ježíš Kristus jest takovým mythickým výmyslem.

§ II. Racionalismus umírněný
 (rovnost, Zjevení a rozum)

8. Jelikož lidský rozum nestojí nikterak níže než náboženství, jest nakládati s veškerými theologickými naukami stejně jako s naukami filosofickými.
9. Všechna dogmata křesťanského náboženství jsou bez rozdílu předmětem vědy přirozené čili filosofie; a lidský rozum, jakmile obdržel historické vzdělání, může ze

svých přirozených sil a zásad dospěti ke skutečnému vědění o všech i nejtajnějších dogmatech, jen když mu byla tato dogmata předložena jako předmět filosofické úvahy.

10. Ježto jest něco jiného filosof a filosofie, má onen právo i povinnost podřizovati se každé autoritě, kterou sám uznal za pravou; filosofie však nemůže a nemá se nikdy podřizovati žádné autoritě.
11. Církev nejen že nemá stíhati jakoukoliv filosofii, nýbrž má trpěti i zřejmé a očividné bludy filosofické, a má ponechati, jí samé, aby se opravila a polepšila.
12. Dekrety Apoštolské stolice a Římských kongregací překážejí svobodnému pokroku vědy.
13. Methoda a principy, na nichž staří scholastičtí učitelé vybudovali posvátnou teologii, neshodují se nikterak s potřebami naší doby a s pokrokem věd.
14. Filosofie se má pěstovati bez jakéhokoli ohledu a zřetele na nadpřirozené zjevení.

§ III. Indiferentismus, latitudinarismus (volnost víry a rovnost věr)

15. Jest svobodno každému člověku přijmouti a vyznávatí to náboženství, jež ve svém lidském rozumu uzná za pravé a pravdivé.
16. Lidé mohou v kterémkoliv náboženském kultu naléztí svou cestu věčné spásy a dojíti věčné blaženosti.
17. Ve věčnou spásu všech těch, kteří nežijí v pravé Církvi Kristově, můžeme míti alespoň dobrou naději.
18. Protestantismus není nic jiného, než odlišná forma jednoho a téhož pravého křesťanského náboženství, a jest se v něm možno právě tak Bohu líbiti jako v Církvi katolické.

§ IV. Socialismus, komunismus, spolky tajné, biblické, klerikoliberální

jsou zavrženy v encyklice „Qui pluribus“ z 9.11.1846
alokuci „Quibus quantisque“ z 20.4.1849
encyklice „Nostis et nobiscum“ z 8.12.1849
alokuci „Singlulari quadam“ z 9.12.1854
encyklice „Quanto conficiamur“ z 10. 8.1863

§ V. Bludy o Církví a jejich právech

19. Církev není pravou a dokonalou společností, jež by byla naprosto svobodná, ani nevládne nějakými vlastními a věčnými právy, jež by jí byla svěřena jejím božským zakladatelem; nýbrž státní moci náleží ustanoviti, která jsou práva Církvě a které jsou meze, v nichž tato práva může vykonávati.
20. Církevní vrchnost nesmí vykonávati svou úřední autoritu bez dovolení a souhlasu státní moci.
21. Církev nemá moci stanoviti dogmaticky, že náboženství katolické Církvě jest jediným pravým náboženstvím.
22. Povinnost, jíž jsou přísně vázáni katoličtí učitelé a spisovatelé, omezuje se pouze na ty věci, které jsou také všem ostatním předkládány k věření jako články víry skrze neomylný výrok Církvě.
23. Římští papežové a obecné sněmy Církvě překročili hranici své pravomoci, uchvátili právo knížat a dopustili se dokonce omylů ve věcech víry a mravů.
24. Církev nemá žádné donucovací moci, aniž má jakou přímou a nepřímou moc ve věcech časných.
25. K pravomoci, náležející k biskupskému úřadu jest přidána od státu, výslovně nebo mlčky, také světská moc; tuto může světská vláda zase podle libosti odvolati a zrušiti.
26. Církev nemá přirozeného a zákonitého práva na získávání a držení majetku.
27. Posvěcení sluhové Církvě a římský velekněz mají býti naprosto vyloučeni z každé správy a vlády nad časnými věcmi.
28. Biskupům není dovoleno vyhlašovati a oznamovati beze svolení vlády ani samy apoštolské listy.
29. Milosti, udělené římským papežem, jest pokládati za neplatné, nebyly-li vyžádány prostřednictvím státní vlády.
30. Imunita Církvě a církevních osob má svůj jediný původ v právu občanském.
31. Církevní soudnictví nad časnými záležitostmi duchovních, ať občanskými nebo trestními, má býti odstraněno i bez dohody se Svatou Stolicí, ano i proti jejím protestům a nářkům.
32. Bez jakéhokoliv porušení přirozeného práva a spravedlnosti může býti zrušena osobní výsada, jíž jsou duchovní vyňati z vykonávání vojenské služby; toto zrušení vyžaduje občanský pokrok, zejména v zemích a státních útvarech, majících svobodnou ústavu.
33. Nenáleží k církevní pravomoci, aby z vlastního a tak říkajíc nenabytého práva jediná řídila theologická studia.

34. Nauka těch, kteří srovnávají papeže s nezávislým knížetem, vykonávajícím svou svrchovanost nad veškerou Církví, nabyla vrchu teprve ve středověku.

35. Nic nebrání tomu, aby rozhodnutím nějakého obecného koncilu nebo faktickou dohodou veškerých národů nemohlo býti papežství přeneseno s římského biskupa a z Říma do jiného města.

36. Rozhodnutí národního koncilu nepřipouští žádného dalšího projednávání a dohodování, a státní správa může se řídit svobodně těmito partikulárními církevními ustanoveními.

37. Mohou se zřizovati církve národní, odňaté autoritě papežově a od ni i úplně oddělené.

38. K rozštěpení Církve na Východní a západní přispělo přílišné rozhodování a osobování římských papežů.

§ VI. Bludy o občanské společnosti a o jejím poměru k Církvi

39. Stát jakožto původ a zdroj veškerých práv má plnost moci, která je téměř neomezená.

40. Učení katolické Církve odporuje dobru a prospěchu lidské společnosti.

41. Státní moci, i když jest vykonávána od nevěřícího, přísluší nepřímá negativní moc ve věcech náboženských; jí tudíž náleží nejen právo exsequatur /budiž vykonáno!/, nýbrž i právo tak zvané apelace ab abusu /od zneužití/.

42. Při sporu zákonů a ustanovení obou mocí má přednost a vrch právo občanské před církevními.

43. Světská vláda má i bez souhlasu Svaté Stolice a proti jejímu odporu moc rušiti, prohlašovati za neplatné a činiti neplatnými slavnostní smlouvy, zvané konkordáty, uzavřené se Svatou Stolicí o užívání práv, náležejících k církevní imunitě.

44. Světská moc se může vměšovati do věcí, týkajících se náboženství, mravů a duchovní správy. Může tudíž rozhodovati o nařízeních která mocí svého úřadu vydávají pro řízení svědomí duchovní pastýři, ano může i rozhodovati o udělování svatých svátostí a o podmínkách nutných k jejich platnému přijetí.

45. Veškerá správa veřejných škol nějakého křesťanského státu, vyjímaje snad toliko biskupské semináře, může a má býti svěřena státní moci, a sice tak, že se žádné jiné autoritě nepřiznává právo vměšovati se jakýmkoliv způsobem do školského a vyučovacího řádu, do úpravy studií, do udělení hodností, do volby nebo schvalování učitelských sil.

46. Dokonce i v samých kněžských seminářích podléhá plán studií úvaze a rozhodnutí státní autority.

47. Nejlepší uspořádání občanské společnosti vyžaduje, aby lidové školy, jež jsou přístupny dětem ze všech vrstev národa, a vůbec i veřejné ústavy, které jsou určeny k podávání vyššího vědeckého vzdělání a k obstarávání výchovy mládeže, byly vyňaty ze vší autority Církve i z jejího vedení a vlivu, a aby byly cele podřízeny rozhodování občanské a politické autority, podle míry obecně platných názorů té které doby.

48. Katoličtí mužové mohou souhlasit s tím způsobem vzdělání mládeže, který odezírá od katolické víry a od moci Církve, a jenž přihlíží pouze nebo alespoň v prvé řadě k vědám přirozeným a k vezdejším cílům pozemského sociálního života.

49. Státní moc smí zabraňovati, aby biskupové a věřící národové nebyli v oboustranně svobodném styku s římským papežem a jeho výkonnými orgány.

50. Světská moc má sama o sobě právo presentovati biskupy, a může od nich žádati, aby se ujali správy diecesí ještě dříve, než obdrží od Svaté Stolice kanonické ustanovení a potvrzovací apoštolské listy.

51. Dokonce má světská vláda právo sesazovati biskupy z vykonávání pastýřského úřadu, a není vázána poslouchati papeže ve věcech týkajících se zřizování nových biskupství a ustanovování nových biskupů.

52. Vláda může ze svého vlastního práva změnit věk předepsaný Církví pro skládání řeholních slibů mužů či žen, a může naříditi všem řeholním společnostem, aby nikoho bez jejího souhlasu ke skládání slavných slibů nepřipouštěly.

53. Mají býti zrušeny zákony a nařízení, vydané na ochranu řeholního stavu, jeho práv a povinností; světská vláda může poskytnouti pomoc všem těm, kdož chtějí dobrovolně opustiti zvolený řeholní stav a zrušiti slavné sliby; rovněž může i úplně zrušiti řeholní společnosti právě tak, jako kolegiální kostely a jednoduchá obročí pod právem patronátním, a jejich statky a příjmy může podřídit a přivlastnit správě a nakládání veřejné občanské moci.

54. Králové a knížata jsou nejen vyňati z veškeré církevní pravomoci, nýbrž stojí dokonce nad Církví v rozhodování otázek o pravomoci a příslušnosti.

55. Církev má být odloučena od státu a stát od Církve.

§ VII. Bludy o přirozené a křesťanské mravouce

56. Mravní zákony nepotřebují božského potvrzení, a není naprosto třeba, aby se lidské zákony shodovaly s přirozeným právem nebo přijímaly zavazující sílu od Boha.

57. Věda filosofická a morální a rovněž občanské zákony mohou a mají jiti svou vlastní cestou, nezávislou na božské a církevní autoritě.

58. Nelze uznávat jiných sil leč ty, které jsou v hmotě, a veškeru mravnost a počestnost jest hledati v hromadění a rozmnožování bohatství všemi prostředky, a v užívání rozkoší.
59. Právo záleží ve hmotném skutku, kdežto všechny lidské povinnosti jsou prázdným slovem, protože všechny lidské činy mají sílu práva.
60. Autorita není nic jiného než souhrn počtu a hmotné síly.
61. Nespravedlnost úspěšného činu není na újmu práva.
62. Má se s důrazem hlásati a skutkem zachovávat zásada o nezasahování (de non inerventu).
63. Je dovoleno vypověděti poslušnost zákonitým vládcům dokonce se i vzbouřiti.
64. Porušení každé, i nejsvětější přísahy jakož i jakékoli jednání zločinné hanebné, odporující věčnému zákonu nejen není hodno zavržení odsouzení, nýbrž je naprosto dovolené a chvalitebné, děje-li se z lásky k vlasti a národu.

§ VIII. Bludy o křesťanském manželství

65. Nelze uvést žádného důkazu pro tvrzení, že Kristus povýšil manželský svazek k důstojnosti svátosti.
66. Manželská svátost není leč jakýsi oddělitelný přídavek ke smlouvě, a záleží jedině v kněžském požehnání sňatku.
67. Podle práva přirozeného není manželský svazek nerozlučitelný, a světská autorita může v rozličných případech schváliti a potvrditi rozluku ve vlastním slova smyslu.
68. Církev nemá moci ustanovovati rozlučující překážky manželství; tato moc náleží výhradně státní autoritě, která také může existující již překážky rušiti.
69. Církev začala zaváděti rozlučující překážky manželství teprve v pozdějších stoletích a to nikoliv z moci vlastní, nýbrž užívajíc práva, které si vypůjčila od moci světské.
70. Tridentské kánony, které vznášejí klatby na ty, kdož by se odvážili upíratí Církvi právo ustanovovati překážky bránící platnosti manželství, buď nejsou vůbec dogmatické povahy, nebo jest jim rozuměti ve smyslu této od státu vypůjčené moci.
71. Tridentská forma, předepsaná Církvi pro uzavírání sňatků, nezavazuje pod trestem neplatnosti, jestliže občanský zákon předepisuje formu jinou a jestliže prohlašuje za platné manželství, uzavřené touto jinou formou.
72. Bonifác VIII. byl první z papežů, jenž prohlásil, že slib čistoty, složený při kněžském svěcení, činí manželský slib neplatným.

73. Mocí pouhé občanské smlouvy může existovati mezi křesťany pravé manželství; a jest omylem, že manželská smlouva, mezi křesťany uzavřená, je vždycky svátostí, nebo že smlouva je neplatná, je-li vyloučena svátost.

74. Záležitosti manželské a smluvní náležejí svou přirozenou povahou výhradně pod soud světský.

§ IX. Bludy o světském panství papežově.

75. O slučitelnosti světského a duchovního panování nesmýšlejí synové křesťanské a katolické Církve jednotně.

76. Odstranění světského panství, jež drží Svátá Stolica, vedlo by v svrchované míře k svobodě a blahu Církve.

§ X. Bludy, které se týkají dnešního liberalismu

77. V této dnešní době již není vhodné, aby katolické náboženství bylo považováno za jediné státní náboženství a aby všechny ostatní jakékoliv kultury byly vylučovány.

78. Bylo by proto chvályhodné, že v některých katolických zemích bylo zákonem postaráno o to, aby přistěhovalcům byl dovolen veřejný výkon jakéhokoliv jejich náboženského kultu.

79. Jest tedy omyl, že občanská svoboda jakéhokoliv kultu, nebo plná a všem přiznaná volnost pronášeti zjevně a veřejně jakékoliv názory a myšlenky, vede příliš snadno ke zkáze mravů a myslí, a k šíření zhoubné lhostejnosti náboženské.

80. Papež se může a má smířiti a dohodnouti s pokrokem, svobodomyšlností a moderní civilisací.

Zdroj: Vendée [online], [cit. 2013-04-10].

Dostupné z: < http://www.vendee.cz/texty/syllabus_p12.html >.

Příloha 4:

Pastor aeternus

Svatosvatého oekumenického sněmu Vatikánského slaveného papežem Piem IX.

První dogmatická konstituce o Církvi Christově

Vydaná ve čtvrtém zasedání jeho

18. července léta Páně MDCCCLXX.

Pius biskup

sluha služebníkův Božích

Za souhlasu posvátného Sněmu na ustavičnou paměť.

Pastýř věčný a biskup duší našich, aby spásonosné dílo vykoupení trvalým učinil, svatou vzdělání Církve se rozhodl, v níž by jakožto v domě Boha živého všichni věřící jedné víry a lásky poutem byli semknuti. Proto prve než byl oslaven, prosil Otce nejen za Apoštoly, ale i za ty, kteří by skrze slovo jejich uvěřili v něho, aby všichni jedno byli, jakož i on Syn a Otec jedno jsou. Jako tedy Apoštoly, které sobě ze světa byl vyvolil, poslal, jakož sám poslán byl od Otce, tak chtěl v Církvi své Pastýře a Učitele míti až do skonání světa.

Aby však episkopát tento jednotný byl a nerozdílný, aby spjatým spolu kněžstvem veškerenstvo věřících v jednotě víry a obcování se udržovalo, blaženého Petra ostatním Apoštolům v čelo postaviv, v něm trvalý obojí této jednoty počátek a viditelný základ ustanovil, na jehož pevnosti věčný zbudován by byl chrám, a na jehož stálosti víry vznikla by Církev, jejíž výše až do nebe by dostupila.^[1] A jakož brány pekelné s nenávisí vždy větší a větší se všech stran na základ Církve, Bohem položený, útočí, aby ji, kdyby možno bylo, vyvrátily, My pro uchránění, bezpečnost a vzrůst stáda katolického nezbytným považujeme, za souhlasu posvátného Sněmu nauku o ustanovení, trvání a povaze posvátného apoštolského primátu, na němž celé Církve síla a pevnost spočívá, podle staré a stálé víry všeobecné Církve, všem věřícím, aby v ní věřili a jí se drželi, předložiti, a bludy jí odporující a stádu Páně tak zhoubné zavrhnouti a zatratiti.

Hlava první.

Na blaženém Petrovi ustanoven apoštolský primát.

Učíme tedy a prohlašujeme podle svědectví evangelických, že primát právomoci nad veškerou Církví Boží bezprostředně a přímo slíben a udělen byl Chistem Pánem blaženému Apoštolu Petrovi. K jedinému totiž Šimonovi, jemuž dříve již byl řekl: Ty

slouti budeš Kefas (Jan. I,42), když byl vyslovil svoje vyznání řka: Ty jsi Christus, Syn Boha živého, těmito slavnostními slovy promluvil Pán: Blahoslavený jsi Šimone, synu Jonášův, neboť tělo a krev nezjevily tobě, ale Otec můj, jenž jest v nebesích; a já pravím tobě: Ty jsi Skála, a na té skále vzdělám Církev svou, a brány pekelné ji nepřemohou; a tobě dám klíče království nebeského; a cokoliv svážeš na zemi, bude svázáno i na nebi, a cokoliv rozvážeš na zemi, bude rozvázáno i na nebi (Mat. XVI, 16-19).

A jedinému Šimonu Petrovi udělil Ježíš po svém z mrtvých vstání právomoc nejvyššího pastýře a správce nad celým svým ovčincem, řka: Pasiž beránky mé; pasiž ovce mé (Jan XXI, 15-17). Těto tak zřejmé nauce Posvátných Písem, jak jí Církev katolická vždycky rozuměla, otevřeně na odpor se stavějí zvrhlá mínění těch, kteří způsob vlády Christem Pánem v jeho Církvě ustanovený převracejíce, popírají, že Petr sám vůči ostatním Apoštolům, ať každému zvlášť nebo všem zároveň, pravým a vlastním primátem právomoci od Christa nebyl obdařen; nebo kteří tvrdí, že primát ten nebyl bezprostředně a přímo udělen samému blaženému Petrovi, nýbrž Církvě, a skrze ni jemu jakožto jejímu přísluhovateli.

Kdo by tedy řekl, že blažený Petr Apoštol nebyl od Christa Pána ustanoven Apoštolů všech knížetem a celé Církvě bojující viditelnou hlavou; nebo že primátu toliko čestného, nikoli však prvenství pravé a vlastní právomoci od téhož Pána našeho Ježíše Christa přímo a bezprostředně se mu dostalo; proklet buď.

Hlava druhá.

Trvání primátu blaženého Petra v Římských Velekněžích.

Co však v blaženém Apoštolu Petrovi Kníže Pastýřův a veliký Pastýř ovcí Pán Christus Ježíš k ustavičné spáse a k stálému dobru Církvě ustanovil, to nezbytně trvá téhož autoritou v Církvě, jež na skále jsou založena, až do konce věků pevně bude státi, nepřetržitě. Nikdo zajisté nepochybuje, ba všem věkům známo bylo, že svatý a přeblažený Petr, Apoštolův kníže a hlava, víry sloup a Církvě katolické základ, přijal od Pána Našeho Ježíše Christa, Spasitele pokolení lidského a Vykupitele, klíče království: a on že až dosud a vždycky ve svých nástupcích, biskupech svatého Stolce Římského, jím založeného a jeho krví posvěceného, žije a vládne a soudí [2]. Kdokoli tudíž na tomto stolci po Petrovi nastupuje, ten podle ustanovení samého Christa nabývá Petrova primátu nad veškerou Církví. Trvá tedy řád, stanovený Pravdou věčnou, a blažený Petr setrvává v přijaté síle skály, otěží Církvě sobě svěřených nepustil [3]. Z tohoto důvodu bylo třeba, aby s Církví Římskou pro její vyšší moc veškera Církev byla ve shodě, to jest, aby všichni odevšad věřící v tomto Stolci, z něhož práva velebné pospolitosti vyřinují, jako údové v hlavě spojení ve svaz jednoho těla byly srostlí [4].

Kdo by tedy řekl, že není z ustanovení samého Christa Pána čili právem božským, že blažený Petr v primátu nad veškerou Církví má neustálé nástupce, nebo že Římský Velekněz není blaženého Petra v tomtéž primátu nástupcem; proklet buď.

Hlava třetí.

O hodnotě a povaze primátu Velekněze Římského.

Pročež opírajíce se o zjevná posvátných písem svědectví a pevně se držíce zřetelných a jasných dekretů jak Předchůdců Našich Římských Velekněží tak generálních Sněmů, obnovujeme definici obecného Sněmu Florentinského, podle níž všichni věřící Christovi povinni jsou věřiti, že svatá apoštolská Stolice a Římský Velekněz nad veškerým oborem zemským má primát, a Velekněz Římský že jest nástupcem blaženého Petra, knížete Apoštolův, a pravým Náměstkem Christovým a celé Církve hlavou a všech křesťanův otcem a učitelem; a jemu že v blaženém Petrovi od Pána Našeho Ježíše Christa plná moc jest udělena, aby pásl, řídil a spravoval všeobecnou Církev; jak také v aktech oekumenických Sněmův a v posvátných kanonech jest obsaženo.

Učíme tedy a prohlašujeme, že Církev Římská z ustanovení Páně nade všemi ostatními má prvenství řádné moci, a že tato jurisdikční moc Velekněze Římského, pravá to moc biskupská, jest bezprostřední; a že tudíž pastýřové i věřící jakéhokoliv obřadu a důstojenství, jak jednotlivci zvláště, tak všichni zároveň, povinností hierarchické podřízenosti a pravé poslušnosti jsou jí zavázáni, a to nejen ve věci víry a mravův, ale i ve věcech kázně a správy Církve po celém okrsku zemském; takže zachována-li jest s Římským Veleknězem jednota jak v obcování, tak u vyznávání téže víry, Církev Christova jest jediným stádem pod jediným svrchovaným pastýřem. - Toto jest učení pravdy katolické, od něhož nikomu nelze se odchýliti beze ztráty víry a spásy.

Tato arcit' Svrchovaného Velekněze moc nikterak není na úkor oné řádné a bezprostřední jurisdikční moci biskupské, jíž Biskupové, kteří Duchem Svatým jsouce ustanoveni po Apoštolech nastoupili, jakožto praví pastýřové každý přidělené sobě stádece pasou a řídí, ba moc jejich jest nejvyšším a obecným Pastýřem podpírána, sílena a chráněna, podle slavného výroku svatého Řehoře Velikého: "Čest má jest ctí veškeré Církve. Čest má jest bratří mých pevnou posilou. Tehdy já opravdově jsem ctěn, když všem jednotlivým povinné úcty se neodpírá."^[5]

Z této svrchované moci Římského Velekněze spravovati veškerou Církev vyplývá jemu dále právo, u výkonu svého úřadu svobodně obcovati s pastýři i stádcí celé Církve, aby je na cestě spásy mohl učiti a řídit. Pročež odsuzujeme a zavrhujeme mínění těch, kteří praví, že lze dovoleně zabrániti těmto stykům nejvyšší hlavy s pastýři a stády, nebo kteří je činí závislými na moci světské, tvrdíce, že ustanovení apoštolského Stolce nebo jeho autority k řízení Církve nemají platnosti a účinnosti, leč jsou-li stvrzena schválením moci světské.

A poněvadž božským právem apoštolského primátu Římský Velekněz veškeré Církvi stojí v čele, učíme také a prohlašujeme, že on jest nejvyšším soudcem věřících, ^[6] a že ve všech přích oboru církevního lze k jeho soudu se odvolati. ^[7] Ale soudu Stolce Apoštolského, nad nějž není vyšší autority, nikdo nesmí se vzpěčovati a nikomu není dovoleno o jeho rozsudku souditi. ^[8] Bloudí tudíž od správné cesty, kdož tvrdí, že dovoleno jest z rozsudků Římských Velekněží odvolati se k oekumenickému Sněmu jakožto k autoritě vyšší Velekněze Římského.

Kdo by tedy řekl, že Římský Velekněz má toliko úřad dozoru nebo správy, nikoli však plnou a svrchovanou moc jurisdikční nad celou Církví, nejen ve věcech víry a mravů, ale též ve věcech kázně a řízení Církve po celém okrsku zemském; nebo že má toliko přední podíl, nikoli však všecku plnost této svrchované moci; nebo že tato jeho moc není řádná a bezprostřední i nade všemi i nad jednotlivými Církvemi nebo nade všemi pastýři i věřícími vesměs i zvlášť; proklet buď.

Hlava čtvrtá.

O neomylném učitelství Římského Velekněze.

Že však apoštolský primát, jež Římský Velekněz jakožto Petra, knížete apoštolského, nástupce nad veškerou Církví drží, také svrchovanou moc učící v sobě uzavírá, na tom vždycky tento Svatý Stolec trval, to děje Církve neustále dosvědčují, a též oekumenické Sněmy, v první řady ty, na nichž Východ se Západem v jednotu víry a lásky se pojily, prohlásily. Otcové totiž Sněmu Cařihradského čtvrtého, jdouce ve šlépějích předků, toto slavnostní vyznání pronesli: "První podmínkou spásy jest řídit se pravidlem správné víry. A jelikož nelze pominouti výroku Pána Našeho Ježíše Christa: Ty jsi Skála, a na té skále vzdělám Církve svou, co řečeno bylo, také skutečností se dotvrzuje, neboť na Stolci apoštolském vždy bylo zachováváno neposkvřené katolické náboženství a svatá hlásána nauka. Od jeho tudíž víry nikterak nechtějíce se odloučiti, doufáme, že zaslužíme býti v jedné pospolitosti, kterou káže Stolec apoštolský, v němž pevně trvá bezúhonné a pravé náboženství křesťanské." [9] Se schválením pak Sněmu Lyonského druhého Řekové prohlásili: "Svatá Římská Církev má nad veškerou Církví katolickou svrchovaný a plný primát a vládu, kterou od samého Pána v blaženém Petru, knížeti čili hlavě Apoštolův, jehož nástupcem jest Římský Velekněz, s plností moci přijala, jak pravdivě a pokorně vyznává; a jako přede všemi ostatními povinna jest pravdu víry hájiti, tak i vzniknou-li nějaké spory o víře, jejímu soudu náleží o nich rozhodnouti." Florentský Sněm posléze definoval: "Velekněz Římský jest pravým Náměstkem Christovým, celé Církve hlavou a všech křesťanův otcem a učitelem; a jemu od Pána Našeho Ježíše Christa v blaženém Petrovi odevzdána byla plná moc, aby pásl, řídil a spravoval Církev všeobecnou."

Aby tomuto pastýřskému úřadu zadost činili, Předchůdcové Naši vždycky neúnavně se přičiňovali, aby spasitelná nauka Christova u všech národů země se šířila, a se stejnou péčí bděli, aby tam, kde byla přijata, ryzí a čistou byla uchována. Pročež celého oboru biskupové, tu jednotlivě, tu shromážděni na synodách, starým řídicí se obyčejem a dávným pravidlem, o těch zvláště nebezpečích, jež u věcech víry vznikala, tomuto apoštolskému Stolci podávali zprávy, aby tam poruchy víry byly spraveny, kde víra nemůže utrpěti oslabení. [10]

Římští pak Velekněží, jak je k tomu stav časů a věcí vybízeli, brzy svolávající Sněmy oekumenické nebo zkoumajíce mínění Církve po oboru zemském, brzy skrze synody částečné, brzy jiné pomoci užívající, jaké jim právě Boží prozřetelnost skýtala, to definovali a věřiti prikazovali, co přispěním Božím shledávali souhlasným s posvátnými Písmy a apoštolskými tradicemi. Nebyť nástupcům Petrovým Duch Svatý slíben, aby snad novou nauku, kterou by jim zjevoval, vyhlášovali, nýbrž aby s jeho přispěním

zjevení Apoštoly postoupené jako sklad víry svatě střežili a věrně vykládali. A jejich apoštolské učení všichni ctihodní Otcové rádi přijímali a svatí Učitelé pravověrně ctili a jeho následovali, plně vědouce, že tento Svätého Petra Stolec stále zůstává všeho bludu uchráněn, podle božského zaslíbení Pána Spasitele Našeho, jež dal knížeti učedníků svých: Já prosil jsem za tebe, aby nehynula víra tvá, a ty někdy obrátě se utvrzuj bratří svých (Luk. XXII., 33).

Tento tedy poklad nehynoucí pravdy a víry Petrovi a jeho na tomto stolci nástupcům byl Bohem udělen, aby vznešený úřad svůj ke spáse všech konali, aby veškero stádo Christovo jimi od jedovaté potraviny bludu jsouc odvráceno, pící nebeské nauky bylo krmeno, aby veškery podnět k rozkolu byl zmařen a celá Církev v jednotě uchována, a o svůj základ se opírajíc, pevně stála proti branám pekelným. Jelikož pak v této právě době, kdy spásonosné účinnosti úřadu apoštolského nejvíce jest třeba, nemálo se vyskytá těch, kteří autoritu jeho zlehčují; zcela nezbytným považujeme slavnostně vyhlásiti praerogativu, kterou jednorozený Syn Boží se svrchovaným úřadem pastýřským ráčil spojit.

Nuže My, věrně se držíce tradice od počátku víry křesťanské přejaté, k slávě Boha Spasitele našeho, k vyvýšení náboženství katolického a k spáse národů křesťanských, za souhlasu posvátného Sněmu učíme a jakožto dogma Bohem zjevené vyhlášíme: Velekněz Římský, když mluví se stolce, to jest když vykonává úřad Pastýře a Učitele všech křesťanů ze své nejvyšší autority apoštolské prohlašuje učení o víře nebo mravech, jehož veškera Církev povinna jest se držeti, přispěním Božím, jemu v blaženém Petru slíbeným, požívá té neomylnosti, jíž božský Vykupitel Církve svou při prohlašování nauky o víře nebo mravech obdařenu míti chtěl; proto takováto prohlášení Římského Velekněze jsou sama sebou, bez ohledu na souhlas Církve, neopravitelná.

Kdo by pak tomuto Našemu prohlášení opovážil se, což Bůh odvrátí, odporovati; proklet buď.

Dáno v Římě, ve veřejném slavnostním sezení v basilice vatikánské, roku Vtělení Páně tisícího osmistého sedmdesátého, dne osmnáctého července, pontifikátu Našeho roku dvacátého pátého.

Když Konstituce byla z kazatelny přečtena a všichni Otcové odhlasovali, Nejvyšší Velekněz vstav, potvrdil slavně dekrety a kanony, v Konstituci této obsažené, těmito slovy:

"Rozhodnutí a kanony, které v Konstituci právě přečtené jsou obsaženy, zlíbily se všem Otcům, až na dva, i My tedy s úchvalou posvátného Sněmu je tak, jak čteny byly, prohlašujeme a Apoštolskou autoritou stvrzujeme."

Tak jest.

JOSEF,

biskup ze Sv. Hyppolitu, sekretář Sněmu Vatikánského.

Z latiny přeložil Antonín Ludvík Stríž.

Poznámky:

- 1 Sv. Lev Vel., řeč IV, jinak III, kap. 2., na jeho narozeniny.
- 2 Sněmu Efezského Akt. III, al. II, kap. 3.
- 3 Sv. Lev Ve., Řeč III, al. II, kap. 3.
- 4 Sv. Ireneus "Proti bludařům", kn. III, k. 3.
- 5 Listy Eulogovi Alexandrin., kn. VIII. list 30.
- 6 Pia PP. VI breve "Super Soliditate" ze dne 28. list. 1786.
- 7 Oekumen. Sněm Lyonský II.
- 8 List Mikuláše I císaři Michaelovi.
- 9 Z formule Sv. Hormisdy papeže, předložené Hadrianem II Otcům oekumenického Sněmu VIII, Cařihradského VI, a jimi podepsané.
- 10 Sv. Bernarda List CXC.

Zdroj: Vendée [online], [cit. 2013-04-10].

Dostupné z:< http://www.vendee.cz/texty/pastor_aeternus.html>.